

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X • ГОДИНА XXIV (LXIII)

2'2017

РЕДАКТОР **ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ**

КОРЕКТОР **НАДЯ КАЛЪЧЕВА**

КОРИЦА **ГЕОРГИ ИВАНОВ**

ПРЕДПЕЧАТ **ВАСИЛКА СТЕФАНОВА**

ПЕЧАТНИ КОЛИ 9. ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 250

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,

БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 152, 9183 120

E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2017

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – снимка Стефан Рангелов

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Александра Дипчикова
гл. ас. д-р Анка Стоилова
доц. д-р Анна Ангелова
доц. д-р Антоанета Тотоманова
Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загорев
Весела Гицоайка
Веселин Тодоров
проф. Владимир Ключев
Георги Бобев
д-р Джени Иванова
Елизабета Георгиев
Ефросина Ангелова-Пенкова
доц. д-р Живка Радева
д-р Иван Заров
доц. д-р Красимира Александрова
д-р Мариана Кирова
д-р Марчела Борисова
ас. Милена Колева-Звънчарова
доц. д.и.н. Милкана Бошнакова
Петър Величков
проф. Роман Мотулски
Росица Кирилова
д-р Силвия Найденова
доц. д-р Тодор Чобанов
Юлия Карадачка-Симеонова

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Съдържание

Събития 5–7	<i>Виолета Цветкова</i> Системата „Аноксия“ лекува книжното богатство на Националната библиотека
8–13	<i>Мария Младенова</i> Вече и в България! Съкратено лицензирано издание на Универсалната десетична класификация
14–15	<i>Виолета Цветкова</i> Изложба и премиера на книга за рождения ден на отдел „Ориенталски сбирки“ в Националната библиотека
16–25	<i>Анка Стоилова, Севдийе Али</i> Среща с миналото и настоящето на отдел „Ориенталски сбирки“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
26–33	<i>Катя Кирилова</i> Издатели и книги, регистрирани в Националната агенция за ISBN (1991–2016)
Библиотеките по света 34–42	<i>Елена Долгополова</i> Франциск Скорина и литературно-публицистичното му наследство: 500 години белоруско книгопечатане
Четенето 43–54	<i>Марчела Борисова</i> Ролята на библиотеките във Великобритания при формирането на читателска култура на деца и ученици
Изложба 55–69	<i>Милена Тафрова, Руслан Иванов</i> Посветен на Отечеството 180 години от рождението на Васил Левски За една пътуваща изложба
Изповеди 70–71	<i>Севда Накова</i> Библиотекарят е пътеводна светлина в многообразието от знания

Млади автори 72–79	Огняна Вълкова Тодор Боров като читател
Клуб „Писмена“ 80–82	Стефка Рангелова Премиера на театралния роман „Виж какво“ Тя се състоя точно на 27 март – Международния ден на театъра
Юбилей 83–85	Стоянка Кендерова Доц. Мария Михайлова-Мръвкарлова наградена с почетен знак синя лента на Софийския университет
Поглед назад 86–90	Людмила Хр. Малинова Чудомир и неговите писма от Париж
91–95	Камелия Божилова Река Нишава в пътеписите на френските пътешественици
Нови книги 96–100	Александра Куманова, Евгени Велев За архитектурата и дизайна на библиотеките – опит за съотнасяне Към въпроса за компаративистичното интердисциплинарно знание на ХХІ в.
101–105	Ева Стойнева Нови справочници в НБКМ
106	In memoriam
От ръкописа 107–144	Павел Генадиев Константин Величков, Ал. Балабанов, Симеон Радев и участието им в създаването, редактирането и издаването на сп. „Художник“ (1905–1909 г.)

Системата „Аноксия“ лекува книжното богатство на Националната библиотека

Виолета Цветкова

“Anoxia” System Heals the Literary Treasures of the National Library

Violeta Tsvetkova

Summary

Why was it necessary to install the innovative system “Anoksia” at “St. St. Cyril and Methodius” National Library? How it functions, who is its author? And how a charity initiative benefited this cause? Answers to these questions can be found in this text depicting one of the most significant events at the Library from the beginning of 2017.

Key-words: Anoxia, Hristo Zlatanov, “St. St. Cyril and Methodius” National Library, innovative system, charity initiative, disinfect.

Преди половин година ръководството на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ лансира публично идеята за инсталиране на системата „Аноксия“, с която да се обработва безценното богатство в нейните фондове срещу вредни микроорганизми. Начинанието, разбира се, е скъпо за държавен културен институт и не би могло да бъде осъществено без помощта на дарители. В продължение на няколко месеца две трети от общо 50 000 лв., необходими за тази цел, бяха събрани от дарения и DMS кампания, а останалите бяха осигурени от Библиотеката. Сред дарителите са ПОК „Доверие“, Висшият адвокатски съвет, „Технополис България“ ЕАД, „Виваком“, ЕОС МАТРИС ЕООД, Ралица Стойчева, Надежда Стойнова, Диляна Дучева, Вера Петрова, Евгени Георгиев, Петър Тодоров, Федя Огнянов и др. А първият дарител Николай Червенков (1000 лева) и ученици от XI клас на Софийската математическа гимназия с преподавателката по история, г-жа Калина Цонева, които събраха общо 1057 лв., бяха гости на специалната пресконференция в НБКМ под мотото „Лекуваме книгите, ремонтираме сградата“.

На 24 март т.г. пред журналисти и дарители официално бе представена системата за „лечение“ на книги „Аноксия“. Гости на пресконференцията бяха и Христо Златанов, създател на уникалния метод за обезпаразитяване на историческото наследство, експертът по реставрация и консервация инж. Искра Цветанска и Апостол Глосов, управител на строителната фирма „БИАД-С“, който извършва ремонта на пострадалия от тежкия сняг покрив.

За системата „Аноксия“ и инсталирането ѝ в НБКМ

На 14 септември 2016 г. НБКМ откри кампания за набиране на необходимите средства за закупуване и инсталиране на камера за почистване на книжни документи от увреждащите ги микроорганизми (плесени, гъбички, бактерии). Идеята е чрез т.нар. система „Аноксия“ да бъде приложена модерната и екологично чиста технология за „лечение“ на ценните ръкописи, книги и архивни материали от фондовете на НБКМ. Тя представлява нетоксична дезинфекция и дезинсекция в контролирана безкислородна среда и внедрен контрол на нашествия от насекоми, при това без никакъв риск за книжовното културното наследство, за хората и околната среда.

Става дума за модифицирана атмосфера, базирана на премахването на кислорода до нива под 0,5% и въвеждане на инертен газ (в случая азот). В същото време се контролират нивата на температурата и относителната влажност, които се поддържат в определени параметри за ефективност на системата. „Аноксия“ елиминира паразитите чрез дехидратация и задушаване. Смъртността на вредителите е 100%, независимо от техния стадий на развитие, а хартията остава непокътната.

Как изглежда системата „Аноксия“? Това е корпус, в който се поставят документи, всеки от които е в специална кутия с неутрално рН. След това камерата се затваря херметически, изтегля се кислородът и се вкарва азот, т.е. създава се анаеробна среда. Така всички биологични вредители, намиращи се вътре, се дехидратират и загиват. При изваждането им документите нямат видима промяна, но всъщност са оздравени, обезпаразитени. Камерата се зарежда веднъж месечно, а еднократният процес трае около три седмици в зависимост от обектите, които подлежат на аноксиране, и от използвания газ (азот, аргон, въглероден диоксид). Методът може да се прилага не само към хартия, а и към други материали (напр. текстил, дърво, кожа, пергамент).

В Националната библиотека се съхраняват повече от 8 000 000 книжни документа, много от които са единствени копия. Голяма част от културното наследство във фондовете обаче е в неприемливо състояние и трябва да бъде „лекувано“ или предпазено от бъдещи увреждания. С инсталирането на камерата, работеща по системата „Аноксия“, НБКМ вече осигурява условия за съхраняване на книжния си фонд, както и за опазване на книжовно-документалното наследство в библиотеките в цялата страна.

Досега авторът на разработката за „Аноксия“ – Христо Златанов, и инж. Искра Цветанска, главен експерт реставрация и консервация в Университета по библиотекознание и информационни технологии, успяха да приложат метода за дългосрочно съхраняване на общо 30 писмени материала от сейфа на Българския исторически архив (БИА). Сред тях са документи и тиф-

терче на Г. С. Раковски, 20 писма и тефтерче на Васил Левски, Устав на НБКМ, „Ад“ на Гео Милев и др.

„Инсталирането на „Аноксия“ в НБКМ е моя сбъдната мечта – коментира директорът доц. д-р Красимира Александрова. – Системата, която вече работи при нас, е единствената засега в България и на Балканите. Това ни дава възможност не само да опазваме документите чрез превенция, но и да ги „лекуваме“ и съхраняваме за поколенията. Технологията е широко популярна в Европа и по света от 15 години, но за първи път влиза в България. За мен това забавяне обаче е нещо положително, приемам го като гаранция за проверена във времето методика.“

Кой е Христо Златанов? Авторът на разработката е българин, но от 15 години живее и работи в чужбина, 14 от които в областта на опазване на културното наследство.

„Международната компания, за която работя от самото ѝ създаване, е базирана в Португалия, но сме работили и в много други държави в Азия, Африка, Северна Америка – разказва Христо Златанов. – Дейността е насочена към превенция, лечение и дългосрочно съхранение на културното наследство. Попаднах в тази фирма и съм един от инициаторите и създателите на метода „Аноксия“. А след дълги години работа в други държави пожелах да го направя и в родината си. През 2012 г. регистрирах своя фирма.

С доц. д-р Красимира Александрова се познаваме и работим още преди тя да стане директор на НБКМ. Приложихме метода първо в Русе през май 2016 г., където имаха остра нужда от почистване на обекти от плесени. Там положихме основата, а три месеца по-късно получихме възможността да започнем внедряването на системата и в НБКМ. През март 2017 г. Националната библиотека вече притежава първата инсталирана в България и на Балканите камера по системата „Аноксия“.

Христо Златанов има завършено техническо образование. Натрупал е дълъг практически опит в сферата на опазване и съхраняване на културното наследство в Александрийската библиотека, националните библиотеки на Сингапур и Португалия, Азорските острови, националните архиви на Мексико и Ангола, Зографския манастир в Света гора и др.

В момента живее в България. Фирмата му извършва услуги за опазване културното наследство и произвежда оборудване в тази област. На базата на натрупания практически опит продължава да създава нови неща (например инструмент, който прави по-рентабилна работата на реставраторите).

Вече и в България!

Съкратено лицензирано издание на Универсалната десетична класификация

Мария Младенова

Already in Bulgaria!

Concised Licensed Edition of the Universal Decimal Classification

Maria Mladenova

Summary

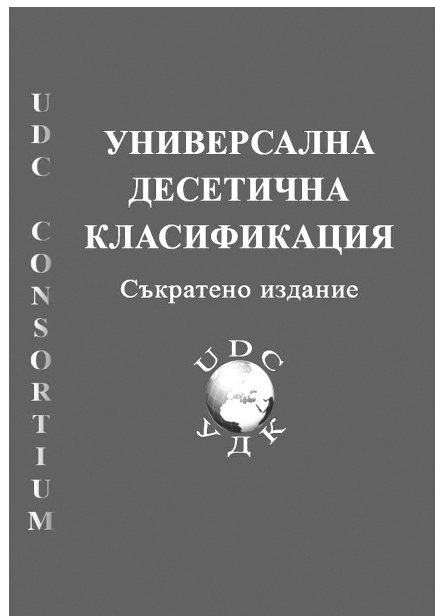
The publication aims at presenting to the Bulgarian collegial community the first concised and licensed edition of the Universal decimal classification (UDC) which was long awaited. This paper, also, points up the value of the edition which is the result of the consistent professional efforts of its skillful compilers.

Key-words: Universal decimal classification, “St. St. Cyril and Methodius” National Library.

Голямата професионална новина

След дългогодишни външения и очаквания през март 2017 г. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ публикува ново издание на Универсалната десетична класификация. Настоящото национално издание е одобрено и лицензирано от Консорциума за УДК (UDC Consortium), който по решение на Съвета на МФД от 1990 г. е носител на авторските права за всички издания на класификацията.

В резултат от сътрудничеството с Консорциума Националната библиотека за пръв път получава правата за публикуване на съкратено издание на български език, което отговаря на пълния набор от строги изисквания за съответствие на международния референтен еталон на класификационните таблици до края на 2016 г. На НБКМ е предоставена и възможността в бъдеще редовно да предоставя на библиотеките и информационните институции сведения за ежегодните допълнения и изменения в УДК, които Консорциумът публикува всяка година.

С публикуването на това съкратено издание се създават големи възможности на библиотечно-информационната общност в страната ни да работи за пръв път с международно утвърден инструмент за организация на знанието и пълноценен обмен на библиографска информация.

За предстоящата поява на изданието бе направен анонс в сп. „Библиотека“, 2017, № 1, с. 138. Днес то е солиден професионален факт, който е резултат от многогодишната и упорита работа на доц. д-р Александра Дипчикова и доц. д-р Антоанета Тотоманова, осъществили съставителството, допълненията и превода на изданието. Струва си да се отбележи, че двете работиха върху изданието не толкова в работно, колкото в личното си свободно време, извършвайки истински професионален подвиг, за който библиотечно-информационната общност трябва да им благодари.

Малко необходимата история

Появата на настоящото съкратено стандартно издание на УДК ме кара неволно да обърна поглед назад във времето, за да отдам дължимото уважение на създателите на Международния библиографски институт (МБИ, 1895) в Брюксел, белгийските библиографи Пол Отле (1868–1944) и Анри Лафонтен (1854–1943), за нуждите на който те създават УДК, поставяйки в основата Десетичната класификация (ДКД) на американския библиотекар Мелвил Дюи (1851–1931). Заради заслугите си за развитието на библиотечното дело в САЩ Дюи е наречен „патриарх на американското библиотекознание“.

За чест и слава на Дюи той отстъпва безвъзмездно на МБИ авторските си права върху своята класификация, като разрешава на Отле и Лафонтен да я развиват и усъвършенстват, а средствата от продажбите на изданията на новата класификационна система да се използват за нуждите на МБИ.

Първото официално издание на УДК е публикувано в периода 1895–1905 г. на френски език. Днес УДК е преведена на 21 езика и се използва в повече от 60 страни в света.

Универсалната десетична класификация в България

УДК е въведена за пръв път у нас през 1903 г. от Петър Ненков (1868–1917) в библиотеката на Читалище „Съгласие“ в Плевен. Поради близките си контакти с МБИ и лично с Пол Отле Ненков въвежда УДК, след като усвоява класификацията в Библиотечното училище към МБИ, където негов преподавател е Пол Отле.

С годините оригиналът на УДК се разпространява в редица големи читалищни библиотеки. Делото на Петър Ненков по внедряването на оригинала на УДК у нас е продължено от Иван Данов (1880–1947) и Ячо Хлебаров (1887–1951).

Всички издания на „Таблицы на десетичната класификация“ у нас (1. изд. 1951, 2 изд. 1955, 3 попр. изд. 1961, 1967 и 1985 г.) поради идеологически причини са със сериозни отклонения от стандартните издания на УДК. Следвайки руската библиотечна практика, те не съответстват на изданията на Международната федерация по документация (МФД), която притежава авторските права върху всички видове издания на УДК до 1990 г.

Известно е, че през 1991 г. у нас бе решено да се приеме УДК като единна класификационна система в страната. В резултат на това решение бе издадено и „Допълнение към Таблиците на десетичната класификация“, в което основно бяха преработени отделите 1, 2, 3, 8 и 9, като бяха взети предвид промените и допълненията, направени в УДК до 1990 г.

Съвременно състояние на УДК

Както бе отбелязано, до 1990 г. УДК е интелектуална собственост на МФД. От 1991 г. всички права за превод, издаване и използване във всички страни в света са предоставени на Консорциум УДК със седалище в Хага, в състава на който влизат няколко големи европейски организации, както и МФД.

Съществуват четири вида издания на УДК: пълни, средни, съкратени и отрасли. Ежегодно се издават в хартиен и електронен вид „Допълнения и изменения в УДК“, които се получават по абонамент срещу високо заплащане.

При превода и издаването на УДК не се позволяват никакви съкращения. Допускат се само някои допълнения, главно в деленията за история на дадената страна, които съответстват на научната периодизация на историята на страната, осъществила изданието на УДК.

Появата на съкратеното издание на УДК в България е изключителен успех за страната ни, тъй като внедряването му в библиотечно-информационната практика ще създаде големи възможности както за библиотеките, така и за учени от всички отрасли на знанието да търсят и откриват необходимата им информация във всички страни в света, прилагащи УДК.

Основни свойства и структура (съставни части) на новото стандартно издание на УДК

Още в началото на изданието отлично са формулирани основните свойства на УДК като информационно търсещ език. Поради дългата употреба на класификацията у нас те са добре известни на българските специалисти, поради което тук ще ги спомена в порядък на припомняне: универсалност, десетичност, систематичност, многоаспектност, стандартно означаване на понятията, както и паралелно подразделяне в някои от основните и помощните таблици – за означаване на деление на определено понятие на същия принцип, на който се подразделя друго сродно понятие.

Към всяко теоретично обяснение на свойствата са дадени и подходящи примери, показващи неговото прилагане при образуването на индексите.

Съставни части на УДК

Основна таблица

Тя е централната, най-съществена и обемна част на УДК. В нея са подредени систематично всички основни понятия от отраслите на знанието, които са разделени в 10 главни отдела (от 0 до 9), всеки от които се дели по йерархичния принцип от общото към частното на подотдели, раздели и подраздели.

Прегледът на наименованията на първия ред на деленията в основната табли-

ца на УДК (отделите) показва, че в тях са настъпили известни промени, целящи по-точното изразяване на съдържанието им.

Помощни (спомагателни) таблици с определители

В УДК наред с основната таблица съществуват и таблици на определители, които образуват отделни класификационни редове. Определителите, както е известно и от изданието на таблиците от 1985 г., и от допълнението от 1991 г., служат за по-нататъшна детайлизация на индекса, за качествена характеристика на документите и за отразяване на общите, повтарящи се при много предмети признаци. Чрез комбиниране на индекси от основната таблица с определители се получават голям брой сложни индекси и това разширява диапазона на класификацията като цяло. Определителите са два вида: *специални* и *общи*.

Специални (аналитични) определители

Те са включени структурно в основната таблица в началото на съответните отдели, подотдели и раздели. За да се отличават от основните индекси, пред тях в полето е поставена вертикална черта. Те могат да се присъединяват само към строго определени индекси и техните деления.

Общи определители

Те могат да се присъединяват към всички индекси в УДК. Те се отнасят преди всичко или към езика, или към формата на изложение на документа. Определителите за място, за време, за раси, народи, етнически групи и националности могат при необходимост от групиране по формален признак да се използват като самостоятелни индекси, които се детайлизират с непосредствено присъединяване към тях както на основни индекси, така и на общи определители.

Определителите се присъединяват към основния индекс с помощта на условни символи, които са специфични само за конкретния определител.

Съставителите не само са успели да изяснят обстойно предназначението на специалните и общите определители, но са дали и редица подходящи примери за тяхното приложение, които със сигурност ще се окажат особено ценни за потребителите на УДК в процеса на запознаването с методиката на тяхната употреба и подреждането им след индексите.

Внимателният преглед на помощните таблици с общите определители (с. 30–82) показва, че те имат много по-богато съдържание от същите таблици в изданието на ТДК от 1985 г. и в издаденото Допълнение от 1991 г., което несъмнено ще изисква сериозното им изучаване, въпреки богатия опит на българските каталогизатори в приложението на УДК.

Методически указания в УДК

Съставителите на новото съкратено издание на УДК са положили сериозни усилия, за да предложат на систематизаторите широк кръг от разнообразни методически указания, които ще им окажат съществена помощ в тяхната практическа работа.

Особено полезни са указанията към помощните таблици, разкриващи предназначението на видовете определители и тяхната характеристика. Ценни са и указанията за знаците, използвани в УДК, и изясняването на правилата за тяхното използване. Добре е, че в началото на всеки отдел, подраздел или раздел в класификацията са изнесени основните им деления, чрез които се разкрива тяхното съдържание.

Важно място в методическия апарат на УДК заемат и *препратките*, които имат съществено значение за правилното класифициране на документите, тъй като посочват връзки между отделите, подразделите, разделите и подразделите. Тези препратки са два вида: „Вж“ и „Вж и“.

Препратките „Вж“ посочват, че предметът, който е тясно свързан с даденото деление, не се намира тук, а под друг индекс, към който препратката отправя.

Чрез препратките „Вж и“ се посочва, че документи със сродно съдържание могат да се намерят и под друг индекс, който е посочен.

Съществено е, че освен много препратки към някои индекси са дадени указания, с които се ограничава или уточнява областта на тяхното приложение.

Значителни методически указания за приложението на различни правила и методи за класифициране се срещат в целия текст на таблиците.

Безспорно е, че познаването и спазването на многобройните методически указания в УДК ще повиши качеството на индексирането на документите.

Азбучно-предметен показалец (АПП)

Неотменна част от структурата на УДК е АПП, който е спомагателен апарат към таблиците. Основното му предназначение е да улесни и подпомогне систематизатора при търсене на необходимото понятие и съответстващия му индекс и да облекчи ориентирането в таблиците. В показалеца всички понятия, представени в класификацията, са разположени в строг азбучен ред.

Редица понятия се срещат нееднократно в таблиците на УДК в качеството на основни индекси. Това е една от нейните характерни особености, свързана с възможността за многоаспектно отразяване на понятия, т.е. за отразяване на един и същ предмет на различни места в нея, в зависимост от аспекта, в който той се разглежда. Разширените възможности за представяне на понятията от различни гледни точки усъвършенстват УДК и я приближават до съвременните фасетни класификации.

Основното предназначение на АПП е да определи по имената на понятията тяхното място в таблиците и аспекта, от който са разгледани те.

В АПП са включени названията на всички понятия (предмети), отразени в основната таблица, които в настоящото издание са около 50 000. АПП включва и всички определители – специални и общи.

В АПП имената на понятията заедно с индексите образуват предметни рубрики, а аспектите на понятията – подрубрики. По своята структура предметните рубрики са *прости*, *сложни* и *гнездови*.

Понятията, представени в два или повече раздела, образуват гнездовите руб-

рики, в които под названието на понятието се дават подрубриките, разкриващи аспектите. Препоръчва се издирването на търсения индекс да започне от АПП, като след това проверката и доуточняването в самите таблици са задължителни.

АПП към настоящото съкратено издание на УДК е изцяло създаден от доц. д-р Александра Дипчикова, която през годините се изгради и утвърди като най-добрия наш специалист по проблемите на предметизацията и предметните каталози. Този безспорен факт е в основата на убеждението ми, че създаденият от нея инструмент ще увеличи значително евристичните качества на УДК.

Какво предстои?

Внедряването на новото стандартно издание на УДК няма да бъде нито бърз, нито лесен процес, но той е наложителен, ако искаме и ние да можем да търсим и намираме потребната ни информация в световните библиотеки, използващи същата класификация.

Затова е необходимо да се организира *обучение*, в което специалистите да се запознаят с промените в УДК и методиката на приложението им.

Радостен е фактът, че вече са обявени първите обучителни занимания, които ще се проведат в края на април в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Много важно е бързо да се създаде и таблица за прехвърляне, съдържаща променените индекси и новите им съответствия, която несъмнено ще бъде изключително полезна за ускоряване на процеса на внедряване на стандарта на УДК. С нейното създаване вече се е ангажирал специалист от Националната библиотека.

Новото издание ще бъде особено полезно и в процеса на обучение на студентите по библиотекознание и библиография, подготвяни в нашите университети. За тях УДК ще се превърне в солидно учебно пособие.

Внедряването на новото съкратено издание на УДК в практиката на библиотеците ще наложи прекласифицирането, пресигнирането и пренареждането на редица документи. За осъществяването на тези процеси библиотеките трябва да създадат съответните планове, с реални срокове и ръководители, отговорни за изпълнението им.

Убедена съм, че българските специалисти имат сили, знания и умения, за да се справят успешно с отговорната задача по внедряването на новото стандартно издание на УДК. Така ще се създадат възможности за разширяване на професионалното партньорство, както и за търсене и намиране на богата информация от всички области на знанието във всички библиотеки и информационни центрове в света.

Универсална десетична класификация: UDCC Publication № 099, UDC Consortium – Licence № PL2016/0. състав., доп. и прев. Александра Николова Дипчикова, Антоанета Иванова Тотоманова. съкр. изд. София: Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2017. 446 с.

Изложба и премиера на книга за рождения ден на отдел „Ориенталски сбирки“ в Националната библиотека

Виолета Цветкова

Exhibition and Premier of a Book for the Birthday of the “Oriental Collections” Department at the National Library

Violeta Tsvetkova

Summary

The 108th anniversary of “Oriental Collections” department was celebrated at “St. St. Cyril and Methodius” National Library.

Key-words: “Oriental collections” department, “St. St. Cyril and Methodius” National Library, “Arabic manuscripts”.

108-ия си рожден ден отбеляза отделът „Ориенталски сбирки“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ). „Вълнуващи и важни уроци съм получил от нашите „ориенталци“, за което им благодаря. Изследователите, които са избрали и са избрани да работят в този специален отдел на НБКМ, ми се струват твърде своеобразни личности. Въпреки многото съществени различия помежду им, има важни неща, които ги обединяват. Всекидневното общуване със старите арабографични документи и книги ги е научило на упоритост, твърдост и по нещо от източната мъдрост“, заяви водещият на събитието д-р Любомир Георгиев, след което даде думата на архивистите от отдела.

„Архивът на отдел „Ориенталски сбирки“ към Националната библиотека е едно от най-големите архивохранилища на арабографично писмено книжовно наследство в света – разказа Севдийе Али. – Обемът на единичните документи го нареждат и сред най-големите световни депозитариуми. Създадени от края на XV в. до началото на XX в., материалите са свързани с всички провинции на Османската империята. Фондът от арабографични ръкописи наброява повече от 4000 кодекса, а близо 2000 са литографиите и старопечатните книги на арабски, османотурски и персийски език. Съхраняват се 48 заглавия на вестници на османотурски и турски език от края на XIX и първата половина на XX в., отпечатани в България. Някои от тях са билингва (на турски и български език).“

Част от 108-годишната история на „Ориенталски сбирки“ бе събрана в експозицията „Среща с миналото и настоящето“, представена от д-р Анка Стоилова. Тя проследи накратко заслугите на някои от ръководителите и експертите в отдела

като Диаманди Диамандиев, д-р Иван Димитров Кимрянов, Владимир Тодоров-Хиндалов, проф. Борис Недков, Петко Груевски и др.

В специални витрини бяха изложени ръкописи, книги и предмети, съхранявани в отдела. Особен интерес предизвикаха Тетрадката на Д. Ихчиев с опис на сиджили; Псалтир на арабски език (препис от XVI в., Бейрут); 7-и джуз на Свещения Коран (препис от XVII в.); Псалтир-билингва (на арабски и латински език), издание от 1609 г., Рим; История на Индия, издание от 1730 г., Константинопол; Псалтир на арабски език, издание от 1854 г., Ерусалим; „Хиляда и една нощ“ (т. 1–2), издание от 1903 г., Египет и др.

Видяхме още очила (пенсне), намерени в арабски ръкопис от сбирката, както и шрапнел от Втората световна война, изваден от старопечатна книга, пострадала при бомбардировките над София през 1944 г. Показан бе Почетен знак, връчен на отдела от културното аташе на Египет през 2001 г.

Кулминацията на събитието бе премиерата на книгата „Арабските ръкописи. Методика на първичната обработка на фрагментите“ от д-р Анка Стоилова. Този труд е плод на повече от 30 години работа в „Ориенталски сбирки“.

Доц. д-р Катя Исса, която представи книгата, перифразира един от цитатите в нея, който гласи: „Слава на Аллах, който направи арабския език ключ за изяснението и го превърна в средство, което предпазва от грешки в речта...“. Тя вмести в едно изречение огромния принос на книгата на д-р Стоилова, като подчерта, че е безценно помагало за всички, които се интересуват и проучват писмени материали от Изтока.

„Написах тази книга с мисълта за хората, които ще дойдат да работят в НБКМ

след мен, но няма да ме познават – сподели д-р Стоилова. – Известна е арабската мъдрост: „Търсете знанието. Ако трябва, идете чак в Китай“. Аз бих допълнила – ако е трудно да стигнете до Китай, елате в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.“

Книгата „Арабските ръкописи“ е издание на НБКМ и се продава на гише „Регистрация“.

д-р Анка Стоилова

Среща с миналото и настоящето на отдел „Ориенталски сбирки“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Анка Стоилова, Севдийе Али

Anniversary Celebration of Oriental Department's Creation at "St. St. Cyril and Methodius" National Library

Anka Stoilova, Sevdiye Ali

Summary

The formation of the collection of Oriental manuscripts, books and archive materials relates closely with the founding of "St. St. Cyril and Methodius" National Library and is a premise for the creation of an independent Department in 1880. Initially named Turkish Department it was renamed in 1909 the Oriental Department.

The 108th anniversary celebration of the Department on 9th March aimed to mention the main moments of its history and to remember the names of oriental scientists and their works. Among them are Ivan Dimitrov Kimryanov (1883–1913), prof. Boris Nedkov (1910–1975), prof. Vera Mutafchieva (1929–2009) and others.

The newest book, edited by "Sts Cyril and Methodius" National Library was presented. Its title is: „Arabic manuscripts. Methodology of preparatory work with fragments“ (by Anka Stoilova).

Key-words: Anniversary celebration, Oriental Department, Arabic manuscripts.

Архивът на отдел „Ориенталски сбирки“ към Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ е едно от най-големите архивохранилища на арабографичното документално и книжовно наследство в света. В отдела се съхраняват: богат архив от единични документи и регистри, ценни колекции от източни ръкописи, старопечатни книги и периодика. Обемът на единичните документи нарежда архива сред най-големите депозиториуми в света. Те са създадени в периода от края на XV в. до началото на XX в. и са свързани с всички провинции на Османската империята. Фондът от арабографични ръкописи наброява над 4000 кодекса, а към 2000 са литографиите и старопечатните книги на арабски, османотурски и персийски език. Съхраняват се 48 заглавия на вестници на османотурски и турски език от края на XIX и първата половина на XX в., отпечатани в България. Някои от тях са билингва (на турски и български език).

В първите години след основаването на Народната библиотека (1879) в нея са пренесени ръкописите и старопечатните книги от големите вакъфски библиотеки в Самоков (1883) и Видин (1889). Заедно с тях събираните османски регистри от бивши окръжни и околийски центрове формират първоначалното ядро на архивния фонд и т.нар. Турски отдел.

Организираната на 9 март т.г. **Среща с миналото и настоящето на отдел „Ориенталски сбирки“** бе по повод на двете годишнини – 138 години от формирането му и 108 години от неговото официално преименуване и обособяване с публикувания в „Държавен вестник“, бр. 49, министерски указ на 5 март 1909 г. Основната цел бе да се припомнят приносът и имената на хората, които са вградили в него своя труд, умения и знания и са го утвърдили като престижен център на българската ориенталистика, признат не само у нас, но и зад граница.

Над съкровищницата от арабографични писмена са работили всеотдайно повече от петдесет ръководители, служители и сътрудници. С годините всички те допринасят за обработването, описването и изследването на съхраняваните в отдела документи, ръкописи и старопечатни книги.¹ Сред тях се открояват имената Диаманди Ихчиев, д-р Иван Димитров Кимрянов, Борис Недков, Вера Мутафчиева, Никола Попов, Петко Груевски, Стефан Андреев, Аспарух

Глава II.

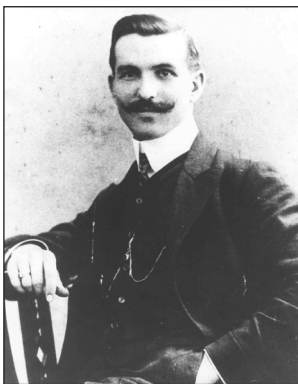
Устройство и управление.

Чл. 407. Народната библиотека в София има следните отдели:

- а) за ръкописи и архив;
- б) за български печатни произведения и за такива, които се отнасят до балканските народи (balcanica);
- в) за чужди печатни произведения, и
- г) ориенталски отдели.

Диаманди Ихчиев

Иван Кимрянов

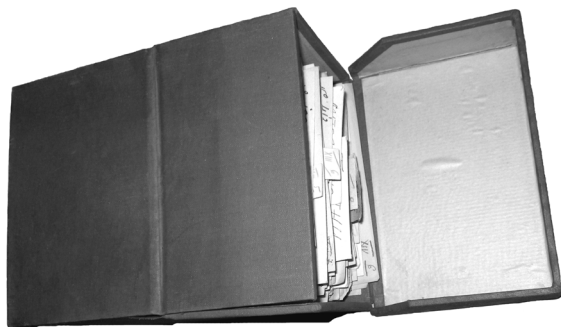
Борис Недков

¹ Историята на отдел „Ориенталски сбирки“ е предмет на редица книги и статии, посветени на Народната библиотека като цяло или само на него. Вж. приложената избрана библиография, в която са включени и част от издадените каталози, описи, изследвания и публикувани извори.

Велков, Мария Михайлова-Мръвкарлова, Славка Драганова, Михаила Стайнова, Стоянка Кендерова² и др.³

Диаманди Ихчиев (1900–1908) съсредоточава усилията си върху описването на османотурските единични документи, дефтери (емлячни и други регистри) и сиджилы, събрани в бившите окръжни центрове. Към 1908 г. изготвя първия опис на видинските и софийски сиджилы и на дефтерите в нарочен описан каталог, наречен „Описание на шериатските официални регистри под название сиджил-дефтери“, включващ 230 паметника. Каталогът на Ихчиев е снет в Каталог на Ориенталски отдел и е послужил като основа на днешните картотеки на сиджилите и дефтерите, формирали старата ни наличност.

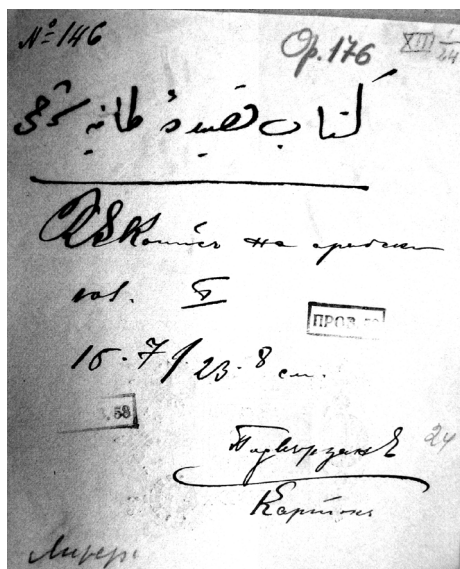
Организирането на фондовете и тяхното научно разкриване е възложено на Иван Димитров Кимрянов (1883–1913) – първият школуван ориенталист, назначен като библиотекар в отдела през 1909 г., който допринася и за развитието на библиотечното дело у нас. Негова е инициативата да се организира задължителен депозит, която е подкрепена и реализирана по-късно от Ст. Чилингиров. Изготвя нова картотека на арабографичните книги и ръкописи в съответствие с научните изисквания, полага усилия за обогатяването на фондовете с нови постъпления. През 1912 г. в резултат на командировка на Ив. Кимрянов е спасена от унищожаване вакъфската библиотека към джамията „Фатих султан Мехмед“ в Кюстендил, известна като Шадраванската, състояща се от 264 тома, както и книгите и ръкописите, останали неприбрани от вакъфската библиотека в гр. Самоков. През лятото на 1912 г. Кимрянов е назначен за главен библиотекар (позиция днес съответна на заместник-директор), но бива мобилизиран. Участва в Балканската война (в боевете и обсадата на Одрин) и във войната със Сърбия, където в боевете при Султан тепе е тежко ранен. Пренесен в Кюстендил, издъхва на 12 юли 1913 г. Смъртта му нанася неизмерима и незаличима загуба за българската ориенталистика и за Народната библиотека. Неговата богата лична библиотека е дарена на отдела, което прави присъствието му осезаемо и днес.

Следващият библиотекар на Ориенталския отдел е Владимир Тодоров Хиндалов (1913–1935), който изтъква като основен приоритет *систематизирането на отделните сбирки, с оглед тяхното правилно и рационално ползване*. До този момент в отдела са се водели **систематични и азбучни ка-**

² Приносът и безспорните заслуги за разкриването и изследването на фондовете на Ориенталския отдел, които има доскорошният му ръководител проф. Ст. Кендерова, са отразени най-пълно в библиографията на нейните трудове вж. **Дженева, А.** Библиография. – В: *Обикуване с Истока*. юбилеен сб., посветен на 60-годишнината на Стоянка Кендерова. София, 2007, с. 13–42.

³ Пълният списък на ръководителите, служителите и сътрудниците на отдел „Ориенталски сбирки“ е поместен в края на настоящото съобщение.

талози на арабските, персийските и турски старопечатни книги и ръкописи, на сиджилатите (който е включен днес в две отделни колекции сиджали и дефтери), и **описи** на сиджилатите; и на исторически и научни старопечатни и ръкописни книги.

Преломен момент в историята на отдел „Ориенталски сбирки“ се явява постъпването на огромния масив от документи, известен като Цариградска архива. Той, както е известно, е формиран от хартия, обявена първоначално на търг за претопяване във фабриките в гр. Белово и Княжево. Реално това са били три вагона балирани архиви, закупени в Истанбул и изпратени в България. От тях към 6000 документа се включват към старата наличност на Ориенталския отдел. Останалите се натъпкват в 600 чува-

ла и се закарват в приземието на Съдебната палата през 1944 г. заедно с оцелелия книжен фонд на НБ, за да се върнат обратно през 1948 г.

Новият огромен фонд на турския архив в отдела е организиран след 1944 г. Този фонд обхваща над 160 000 архивни единици за съхранение и още от около 440 000 неорганизиран фонд. Започнал е процесът на обработка на документите от Цариградската архива, която формира новата наличност от архивни материали в отдела. В следващите десетилетия е извършена колосална работа по организиране на архивните ни колекции и фондове. От 50-те години на миналия век кадровият състав на отдела се е разраснал от 1 библиотекар през първата половина на миналия век, до 3-ма души щатни сътрудници. Само за сравнение в официален отчет на отдела от 1926 г. са докладвани следните цифри: ръкописи и старопечатни книги 4020 книги, сиджилати и емлячни книги – 366; архивни документи – 799. В доклад на Борис Недков от 1954 г. бива изтъкнат фактът за двойното нарастване на основния фонд от ориенталски книги и ръкописи. Увеличаването на турския архив от 1609 документа на 161 000 архивни единици за съхранение и още 440 000 архивни единици неорганизиран фонд налага нови условия и предизвикателства пред неговите сътрудници. С усилията на трима научни сътрудници в отдела и трима надничари бил изработен азбучен и топографски каталог на печатните книги, кратък описен каталог на ръкописите и тематична картотека на около 25 000 напълно обработени турски документа и била завършена първичната обработка на още 90 000, разпределени в архивни фондове.

След д-р Ив. Дим. Кимрянов и проф. д-р Петър Миятев, проф. Борис Недков е третият от първите академично подготвени ръководители на Ориенталския отдел. Приносът на Недков към фонда е огромен. Сред най-значимите му трудове се открояват публикуваният му дисертационен труд „Географията на Идриси като исторически извор за българските градове“, двутомната „Османотурска диплома-

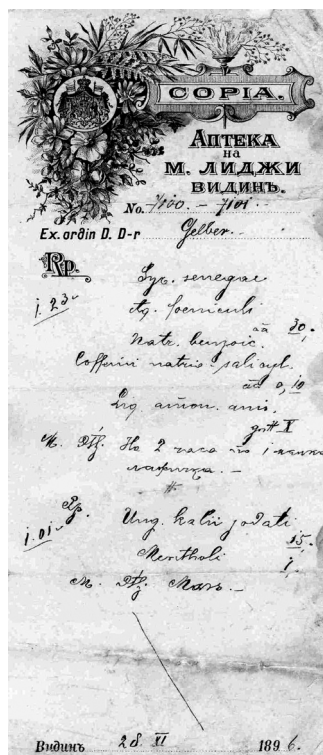
тика и палеография“ се превръща в незаменимо учебно пособие в специалността „Тюркология“ в СУ. Същевременно неговите трудове го нареждат сред авторитетните ориенталисти не само у нас, но и в чужбина.

През периода от втората половина на XX в. бил обработен огромен масив от архивни документи, наброяващи около един милион листа. Сътрудниците на отдела се включват с преводи на ранен регистров материал, публикуван в серията „Турски извори за българската история“ в създаването на общата поредица „Извори за българската история“. Те са основата на научните екипи, формирани за публикуване на документални сборници, посветени на националноосвободителната борба на българския народ като: „Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд“, документалния сборник „Априлско въстание“ (т. 3). Друга част от тематичните описи са свързани със социално-икономическа, политическа и културно-духовна история на българския народ от периода на османското владичество.

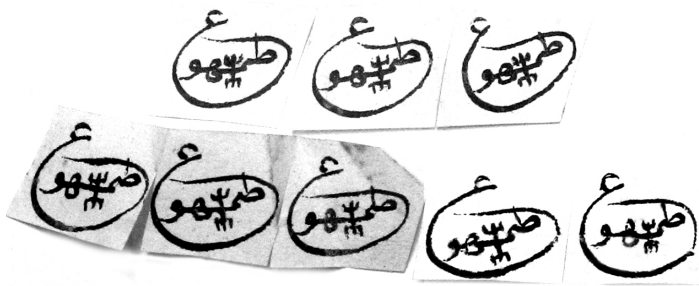
Срещата с миналото и настоящето на отдел „Ориенталски сбирки“ е израз на уважение и преклонение пред поколенията служители, които упорито, целеустремено и всеотдайно са отдали усилия и неуморен труд за описването, научното разкриване и популяризиране на колекциите и сбирките на Ориенталския отдел. Тя е съпътствана от повече от сто кадъра, показани в режим на слайд. Началните снимки са свързани с ранната история на Народната библиотека и първите ръководители на Ориенталския отдел.

Допълнени са с портрети на следващото поколение ориенталисти, които са го оглавявали или работили в него. Избрани са образци на съхраняваните в отдела колекции на арабски, персийски и османотурски ръкописи (ангелът), старопечатни книги и архивни документи. Като пример за научните полета, в които тези извори могат да бъдат изследвани – палеография, кодикология, сфрагистика, филигранология, история на книгопечатането, културология и др., са показани калиграми, калиграфски изписани начала от арабски текстове, художествено изработени кодекси, имена на български книговезци и др. Включени са заглавните страници на част от научното наследство, разкриващо ръкописния, книжовен и документален фонд.

Ирапел, вавит в един от екземплярите на Канона на Ибн-Сина – старопечатно време на Видин съставна вавит.

Накрая вниманието бе насочено към предмети, които са открити в ръкописи и старопечатни книги: рецепта от 1896 г., свитъче с изписани амулети.

Малката експозиция, уредена по повод на събитието, включва портрети, оригинали и копия от ръкописи и документи. Заедно с посочените предмети е показано и парче от снаряд, което по време на бомбардировките над София се е забило в ценна старопечатна книга – издание от 1593 г. на „Типография Медичи в Рим“ – един от малкото съхранени до днес екземпляри. В него е съчинението *Канон на медицинската наука* на Ибн Сина (980–1037), известен като Авицена. То е ползвано столетия наред в Европа, след като от първоначалния превод на латински, дело на Джирардо от Кремона, са направени около тридесет издания.

Отдел „Ориенталски сбирки“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Ръководители⁴

1900–1908 Диаманти Ихчиев Диамандиев (1854–1913)

1909–1913 д-р Иван Димитров Кимрянов (1883–1913)

⁴ Първата част на списъка е подредена по хронология. Пред името са годините, в които лицето е ръководело отдела, а след него – тези на житейския му път (ако са известни). Имената на служителите са по азбучен ред.

1913–1935 Владимир Тодоров-Хиндалов (1883–1942)
 1935–1942 проф. Петър Димитров Миятев (1906–1995)
 1942–1960 проф. Борис Христов Недков (1910–1975)
 1960–1965 Никола Георгиев Попов (1892–1975)
 Доц. Мария Михайлова-Мръвкарлова
 Доц. Стефан Андреев
 Доц. Аспарух Велков
 Проф. Иван Добрев
 Проф. Стоянка Кендерова
 Доц. Светлана Иванова
 Ас. Милена Звънчарова

Служители

Августина Цветкова
 Анка Стоилова, д-р
 Антон Минков
 Атидже Енчева
 Борис Ячков
 Васил Василев
 Проф. Вера Мутафчиева (1929–2009)
 Вера Стаматова
 Владимира Калъчева
 Георги Ингилизов
 Даниела Василева
 Десислава Попова
 Димитър Шалев
 Евгений Радушев
 Емилия Силянова
 Зорка Иванова
 Исмаил Мехмедов
 Исмет Етемов

Кремена Хаджийолова
 Маргарита Добрева
 Мария Недева
 Минка Василева
 Михаила Стайнова (1940–1987)
 Михаил Урилски
 Никола Робев
 Паолина Енева
 Петко Груевски (1929–1994)
 Румен Ковачев, доц.
 Румяна Томова
 Руси Стойков (1930–2010)
 Сава Караджов
 Севдийе Али
 Славка Драганова
 Стоян Бакладжиев
 Стоян Шиваров
 Т. Чолаков
 Цанка Николова

Избрана библиография

Андреев, Ст. Ориенталски отдел. – В: *Известия* на Народната библиотека „Кирил и Методий“, 1981, т. 16 (22), с. 835–840.

Велков, Асп. Ориенталски отдел. – В: *Известия* на Народната библиотека „Кирил и Методий“, 1983, т. 18 (24), с. 583–585.

Велков, Асп. Видове османотурски документи. принос към османотурската дипломатика. София: Изд. НБКМ, 1986.

Велков, А., Андреев, Ст. Водни знаци в османотурските документи. Т. 1, Три луни. София: Изд. НБКМ, 1983. 79 с. и албум.

Иванова, З. Към историята на вакъфските библиотеки в България. Кюстен-

дилската вакъфска библиотека през XVIII–XIX в. – В: *Adventure of Information: It's Past & Future.../50th Anniversary of the Establishment of Turkish Libraryans' Assosation Proceeding of the International Symposium 17–21 November 1999, Ankara. Ankara, 1999, с. 74–89.*

Иванова, З. Поглед върху ръкописното наследство на османотурски език, съхранявано в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София. – В: *Факти и мистификации в старите текстове.* състав., ред., предг. Боряна Христова, Елена Узунова. София: Нац. библ. Св. св. Кирил и Методий: ИК „Гутенберг“, 2011, с. 516–561.

Иванова, З. Сайер, Джемшид. – В: *Българска книга.* енциклопедия. съст. А. Гергова. София, Москва, 2004, с. 384.

Иванова, З. Самоков–Москва (за далечното пътуване на един ръкопис). – В: *Общуване с Изтока.* юбилеен сб., посветен на 60-годишнината на Стоянка Кендерова. състав. Любомир Георгиев. ред. Румен Ковачев. София, 2007, с. 410–419.

Иванова, С. Ориенталски отдел. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*, 1994, т. 22 (28), с. 635–641.

Иванова, Св. Introduction. – В: *Inventory of Ottoman Turkish Documents about Waqf Preserved in the Oriental Department at the Sts Cyril and Methodius National Library.* Part 1, Registers. Sofia, 2003, с. 11–56.

Иванова, Св. Комплектуване, формиране и разкриване на сбирките на Ориенталския отдел на НБКМ (към пътеводител на Ориенталския отдел на НБКМ). – В: *Известия на Държавните архиви*, [2001], бр. 79, с. 3–47.

Йорданов, Вел. История на Народната библиотека. по случай 50-годишнината й. 1879–1929 г. София, 1930. 360 с. : с ил.

Калайджиева, Конст. Материали за историята на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“: 1944–1978 г. София: Нар. библ. Св. св. Кирил и Методий, 2003. 661 с.: с ил., табл., сх.

Кендерова, Ст. Книги, библиотеки и читателски интереси сред самоковските мюсюлмани (XVIII–първа половина на XIX век). София: Нар. библ. Св. св. Кирил и Методий, 2002. 352 с.: с ил., табл., факс.

Кендерова, Ст. Опис на документите на арабски език, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“ в София XIII–XX в. София: Нар. библ. Св. св. Кирил и Методий, 1984.

Кендерова, Ст. Ориенталски сбирки (1982–1989 г.). – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*, 1992, т. 20 (26), с. 485–489.

Кендерова, Ст. Пазителка на писменото наследство на Изтока. – В: *Библиотека*, 2003, № 6, с. 58–63.

Кендерова, Ст. Фондът на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и значението му за развитието на ориенталистиката. – В: *Библиотека*, 2008, № 5–6, с. 13–21.

Кендерова, Ст., Стоилова, А. Каталог на източните ръкописи, съхранявани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Т. 1, ОР к1–ОР к 18, ОР 1–ОР 200. София, 2013.

Киселинчева, Мария. Персийски миниатюри от 16. век от ръкописи, съхранявани в Народната библиотека „Кирил и Методий“ в София. София, 1981.

Малеев, М. Л. Опис на недуховните книги от Видинската библиотека на Пазвантоглу Осман ага. – В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 1890, кн. 3, с. 405–409.

Михайлова-Мръвкарлова, М. 90 години ориенталски сбирки в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*, 1972, т. 12 (18), с. 351–313.

Михайлова-Мръвкарлова, М. Никола Георгиев Попов. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*, 1976, т. 14 (20), с. 833–834.

Михайлова-Мръвкарлова, М. Ориенталски отдел. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*, 1976, т. 14 (20), с. 746–750.

Михайлова-Мръвкарлова, М. Увод в османската сфрагистика. София, 2006.

Младенова, М. Недков, Борис. – В: *Българска книга. енциклопедия*. съст. А. Гергова. София, Москва, 2004, с. 308.

Недков, Б. Ориенталистиката в Софийската Народна библиотека. – В: *Годишник на Българския библиографски институт*, 1948, т. 1 (за 1945–1946), с. 226–239.

Недков, Б. Ориенталският отдел на Държавна библиотека „В. Коларов“. – В: *Известия на ДБ „В. Коларов“ за 1954 г.* София. 1956, с. 113–122.

Недков, Б. Османотурска дипломатика и палеография. т. 1. София 1966, 215 с.

Недков, Б. Османотурска дипломатика и палеография. т. 2, Документи и речник. София: Наука и изкуство, 1972, с. 417.

Опис на османотурски документи за занаяти и търговия (XIV–XIX в.). София, 1993.

Петкова-Божанова, Г. Каталог на арабските ръкописи. т. 1, Коран. София, 1977. 150 с., 10 л. факс.

Сайар, Дж. Опис на персийските ръкописи в Народната библиотека „Кирил и Методий“. София, 1973. 235 с.

Симеонова, Р. Българската национална библиотека и нейните директори (1879–2009). София: ИК „Хр. Ботев“, 2009.

Стайнова, М. Османските библиотеки в българските земи XV–XIX в. студии. София, 1982.

Стайнова, М. Творческото дело на Д. Ихчиев, Н. Попов, Г. Гълъбов и Б. Недков – принос за развитието на османистиката в България. – В: *България през XV–XVIII век. историографски изследвания „България XV–XIX в.“*. т. 1. София, 1987, с. 309–318.

Стоилова, А. Печати-амулети в три арабски ръкописа. – В: *Beati Possidentes*. юбилеен сб., посветен на 60-годишнината на проф. Б. Христова. София. 2012, с. 175–188.

Стоилова, А. Д-р Иван Димитров Кимрянов. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*, 1994, т. 20 (28), с. 652–655.

Стоилова, А. За теонимите и арабските антропоними в издание билингва на Псалтира от 1614 г. – В: *Orientalia*, 2010, кн. 1–2, с. 58–76.

Стоилова, А. Заклинания, свързани с арабски писмени паметници. – В: *Български фолклор*. Ислям и народни традиции, 2012, кн. 3–4, с. 85–108.

Стоилова, А. Кимрянов, Иван (1883–12.07.1913). – В: *Българска книга*. енциклопедия. състав. А. Гергова. София, Москва, 2004, с. 221–222.

Стоилова, А., Иванова, З. Свещеният Коран през вековете. каталог на изложба от ръкописи и печатни издания, съхранявани в НБКМ София, февруари 1995. *The Holy Qur'an Through the Centuries. A Catalogue of the Exhibition of Manuscripts and Printed Editions preserved in the SS Cyril and Methodius National Library. Sofia, February 1995.* София, 1995.

Тодоров-Хиндалов, В. Ориенталски отдел. – В: *Годишник на Народната библиотека в София*, 1914, с. 84–88.

Цветкова, Б. Проф. д-р Борис Недков (1910–1975). – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*, 1976, т. 14 (20), с. 831–832.

Шишманов, А. Собрание восточныхъ рукописей въ Софіи. – В: *Записки Восточного отделения Русского археологического общества*, Санкт Петербург, т. 23 (1915–16), с. 61–76.

Inventory of Ottoman Turkish Documents about Waqf Preserved in the Oriental Department at the Sts Cyril and Methodius National Library. Part 1, Registers. Sofia, 2003.

Ivanova, Z. Bulgaristan'da Vakıf Kütüphaneleri Tarihinden XVIII–XIX Yüzyıllarda Küstendil Vakıf Kütüphaneleri. – В: *Bilginin Serüveni: Dünü, Bugünü ve Yarının Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Kuruluşusunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 17–21 Kasım 1999, Ankara. Ankara, 1999, с. 75–79.

Izzedien, Y. Arabic Manuscripts in the National Library of Sofia “Cyrille et Methodie”. Bagdad, 1968.

Kenderova St. Catalogue of Arabic Manuscripts in SS Cyril and Methodius National Library Sofia, Bulgaria. *Hadith Sciences* (Каталог на арабските ръкописи в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София, България. *Науката Хадиса*). ed. By Muhammad Isa Waley. London: Al-Furqan Islamic Heritage Found, 1995.

Kenderova, St. Bulgaria. – В: *World Survey of Islamic Manuscripts*. Vol. 1, Islamic bibliogr. Unit. ed. G. Roper. London: Cambridge univ. Libr., 1992, с. 121–142.

Издатели и книги, регистрирани в Националната агенция за ISBN (1991-2016)

Катя Кирилова

**Publishers and books registered
in the National ISBN Agency between 1991 and 2016**

Katya Kirilova

Summary

This paper is devoted to the 25th anniversary of the National ISBN Agency. It explores the agency's role in the country's book retail sector, identifies problems and prospects, and investigates its contacts with the International ISBN Agency. Special attention is paid to the National Register of Published Books in Bulgaria which is administered by the agency. The paper contains a graphic presentation of the number of registered publishers over the years and the books published. It provides a brief overview of the state of publishing activity in Bulgaria in the last 25 years.

Key-words: National ISBN Agency, National Register, Published Books, 25 years.

Да се обобщят 25 години от дейността на една работеща институция в сравнително малък по обем текст, освен че е трудна и отговорна, е и почти невъзможна мисия. Невъзможно е да не повториш нещо вече познато, да не изпаднеш в патетика, особено ако си част от нея, невъзможно е да кажеш всичко, а може би и не е необходимо в случая с Националната агенция за ISBN. Нейните функции, обхват, цели и проучвания са добре познати на всички, свързани с издателското дело в страната. Това, което може би им е убягвало, е фактът, че през изминалата 2016 г. тя навърши своя четвърт век, през който се утвърди като важно звено от книжния сектор у нас.

От създаването си до днес Националната агенция за ISBN е част от структурата на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. В настоящия момент тя е включена в Направление „Национална библиографска агенция“, отдел „Международни стандартни номера на документи“, и се ръководи от д-р Радослава Стефанова. През годините е заемала различни позиции в организационната структура на Библиотеката, но неизменно е важна част от дейността ѝ. Създадена е с Постановление 38 на Министерския съвет на Република България от 6 март 1991 г.

С името на Татяна Дерменджиева като директор на Националната агенция за ISBN се свързват първите крачки на Агенцията и професионалното ѝ утвърждаване у нас и в чужбина. Заедно с библиограф-експерта Полина Симова Татя-

на Дерменджиева успява да популяризират дейността ѝ в издателските среди, да спечелят доверието и уважението на колегите си от бранша, да въведат стандарти в работата, да обезпечат административно процесите по регистрация на издатели и получаване на номер за издание и да предадат опита си на новите колеги.¹ Те, двете, са „живата“ история на Агенцията и без тяхната отдаденост, трудолюбие и професионална компетентност не бихме могли да си я представим днес.

Резултатите от дейността на Националната агенция за ISBN са представяни многократно под формата на доклади и презентации в различни форуми по проблеми на книгоиздаването ни, обобщавани са по страниците на специализираната периодика, цитирани са неведнъж от изследователите и са използвани като ориентир за хода на книжния бизнес от издателите. С възможностите, които предлага Националният регистър на издаваните книги в България, създаден през 2011 г. по съвместен проект с Асоциация „Българска книга“, основната част от натрупаната през годините база на Агенцията е публично достъпна и дава възможност на интересуващите се от нея сами да правят справки и анализи. От стартирането на онлайн платформата ежегодно се изготвя обобщената статистика „Книги и издатели в системата ISBN (по данни на Национален регистър на издаваните книги в България)“, която също е на разположение на интересуващите се потребители на сайта на Националния регистър (<http://www.booksinprint.bg>).

С Националния регистър на издаваните книги в България са свързани основната част от перспективите в работата на Националната агенция за ISBN. Той е изграден изцяло върху издателския формат, препоръчан от Международната агенция за ISBN, и отговаря на изискванията за трансфер на данни между отделните системи, а страната ни е една от първите, които го прилагат в текущата си дейност. Възможността, която регистрираните издатели получават за изпращане на заявки онлайн и за добавяне на анотации и корици, все още не е достатъчно популярна и една от основните задачи в бъдеще е това да бъде променено. По този начин регистърът ще се доближи повече до първоначалния си замисъл да е трансформиран вариант на Books in print у нас и ще се облекчи работният процес в Агенцията.

В близко бъдеще предстои превеждането и прилагането на новия международен стандарт за ISBN, с който трябва да се синхронизира българската практика. Поддържането на добри контакти с Международната агенция за ISBN и участието в организираните от нея професионални срещи винаги са били приоритет в дейността на родната Агенция. Както е добре известно, българската агенция членува в международната и има правото единствена на национално ниво да прилага принципите на системата ISBN въз основа на договорни отношения помежду им.

На 11 и 12 май 2015 г. страната ни за пръв път бе домакин на традиционната регионална среща на държавите – членки от Балканския полуостров, на която присъстват и ръководителите на международните агенции за ISBN и за ISMN. На нея са представени резултатите от дългогодишната дейност на българските аген-

¹ Татяна Дерменджиева работи в Националната агенция за ISBN от основаването ѝ през 1991 г. до края на 2014 г., а Полина Симова започва малко по-късно и работи до края на 2015 г.

ции за ISBN и ISMN, разгледани са множество професионални казуси, обсъдени са предстоящите промени и допълнения в новия международен стандарт и др. Необходимостта от участието в подобни форуми е належаща, тъй като издателският бизнес е изключително динамичен и е необходимо синхронизирането на различните практики и търсенето на съвместни решения на непрекъснато възникващите пред заетите в международните агенции професионални предизвикателства.

Националната агенция за ISBN е неразривно свързана с издателската дейност и културните процеси в страната и като такава тя отразява проблемите в целия книжен сектор през разглеждания четвърт век. Ето защо не може да не се споменат трудностите в работата ѝ, породени най-вече от отсъствието на нормативна уредба в областта и произтичащите от това непрофесионални практики. Често пъти агенцията се бърка с институция, одобряваща и легитимираща дадено издание на пазара, която гарантира авторските му права, а служителите ѝ се сблъскват с опити от страна на различни лица и организации да злоупотребяват с регистрацията си и с предоставяните им номера. Така макар на национално и на международно ниво да е изяснен нейният статут и да се прилагат утвърдените стандарти за тази дейност, тя не може да се изолира от проблемите, стоящи между отделните участници в сектора у нас.

Тъй като за резултатите от дейността на всяка институция през годините най-красноречиво говорят данните, и в този текст няма как да се „избяга“ от тях. Няма как и да се „откъснат“ от съпътстващия ги кратък анализ на издателската дейност в страната, тъй като това е още една от мисиите на Националната агенция за ISBN – да изследва и обобщава състоянието на книжния ни бизнес. Посочените по-долу статистически данни обхващат периода от създаването ѝ през март 1991 г. до края на 2016 г.²

Тъй като системата е издателска, е редно да се започне най-напред с включените се през годините издатели. Трябва да се отбележи, че Националната агенция за ISBN започва да функционира в годините, в които частната инициатива тепърва се утвърждава и привличането ѝ към системата е плод на много усилия от страна на работещите тогава в нея да ги информират за предимствата ѝ и да ги убедят да се включат в нея. Татяна Дерменджиева откроява сред регистрираните следните категории: издателства, издателски къщи; частни фирми с издателска дейност; висши учебни заведения; частни училища, колежи; министерства и държавни институции; библиотеки, читалища, музеи; научни институти, агенции; фондации; съюзи, асоциации, сдружения; религиозни институции; периодични издания, издатели на книги; печатници с издателска дейност; автор издател.³ Някои от тях остават само с по едно или с няколко издадени заглавия, а за други книгоиздаването е постоянен процес. Графично представени по години, данните за регистриралите се изглеждат по следния начин (вж. *диагр. 1*).

² За целите на обзора са използвани справките, изготвяни ежегодно от Татяна Дерменджиева, които са допълнени с актуална информация от последните години.

³ Дерменджиева, Татяна. Системата ISBN – универсална информационна система за издатели и книги в България (2000–2015 г.). – В: *Gloria bibliosphaerae* (Нишката на Ариадна): изследвания в чест на акад. проф. Ал. Куманова. София: За буквите – О писменехъ, 2016, с. 337.

Диаграма 1

Началото на дейността на Агенцията, както бе споменато, съответства на „прохождането“ на частната инициатива и затова отчетените резултати за новите издатели през първите години от работата ѝ са значително по-ниски в сравнение със своеобразния „бум“, който настъпва в книгоиздаването през 1993 г. Тогава както националната статистика, така и Националната агенция за ISBN отбелязват най-високи показатели по отношение на заглавията, тиража и новите издатели, оставащи ненадминати и до наши дни. Вече натрупалата инерция частна инициатива в книгоиздаването, необезпокоявана сериозно от конкуренцията на останалите медии, открива нови пътища за развитие, започва да трупва капитали и да ги инвестира в повече издания.

От диаграмата обаче ясно се вижда как социално-икономическите промени в страната се отразяват пряко върху издателската дейност. По-големият брой на новорегистриралите се издатели може да се счита за показател на относителна икономическа стабилност, довела до инвестирането на средства за разкриването на нов бизнес. И обратно – двете сериозни икономически кризи, през които страната ни преминава през 1996–1997 г. и през 2009–2014 г., се характеризират с намаление на броя на новите издатели.

Прави впечатление тенденцията, че след двете големи икономически кризи у нас нараства броят на новите издатели, което би могло да се обясни с факта, че бизнесът е изчаквал да преминат, за да започне отново да инвестира. Може да се каже, че след 2000 г., до която се наблюдават по-резки промени в броя на регистриращите се, започва едно относително по-плавно вариране на броя им. Това вероятно се дължи на факта, че до този етап книжният пазар все още се сегментира между различните частни издатели, а след това става малко по-трудно на новопоявилите се да се утвърдят и да заемат своето място сред тях.

Трябва да се отбележи, че по-чувствителното увеличение на броя на издателите от последните две години се дължи не на никакви прекомерни инвестиции в бранша, а на включването в системата на нова категория – „автор издател“. През 2015 и 2016 г. средно по 60 лица са избрали да се присъединят към нея. Като се има предвид, че регистриралите се тук физически лица могат да издават само свои произведения, не може да се смята, че с дейността си те са показател за растеж в издателския бизнес. По-скоро са доказателство, че и в страната ни все по-активно се прилага световната тенденция за самоиздаването, при която авторите игнорират издателската институция и сами прокарват пътя на книгите си до читателите. Сама по себе си тази тенденция е изключително интересна за наблюдение и анализ и една от задачите на Агенцията ни в бъдеще е да проследи по какъв начин се развива във времето и дали авторите издатели, регистрирани в началото, ще продължат да извършват издателска дейност. На този етап обаче не може да се правят анализи, изводи и прогнози, тъй като са изминали едва-две години от появата на тази възможност за включване в системата ISBN у нас.

Данните показват, че от създаването си до наши дни в Националната агенция за ISBN са направени 5634 регистрации на възнамеряващите да извършват издателска дейност в страната. Незапознатите с различните възможности за включване в системата, не е задължително това да са типични издателства, често пъти погрешно цитират тази информация, като отбелязват, че в страната ни има над 5000 издателства. Системата ISBN позволява към нея да се присъединят неограничен брой различни по вид, собственост и дейност организации, стига да отговорят на изискванията за регистрация. Те трябва да предоставят копие от документ, който ги легитимира като извършващи някакъв вид законна дейност в България, да имат ясни издателски планове за първото си заглавие, на което да предоставят заглавна страница, да попълнят две стандартни приложения и да заплатят такса според големината на кода, който ще получат. Част от системата може да станат и физически лица, които според намеренията си за издаване в бъдеще могат да получат само един номер или да се регистрират в категорията „автор издател“, която им дава възможност да използват издателски идентификатор (код) с възможност за определяне на повече номера. Условието и редът за включване в системата ISBN у нас са детайлно изложени на сайта на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

През годините обаче намеренията за издаване, особено от страна на организации, в които издателската дейност не е приоритет, а е била по-скоро инцидентна, може да отпаднат. Ето защо първоначално регистрираните трябва да информират служителите в Агенцията за настъпили промени в начина им на функциониране и собственост, при промяна на данните си за контакт и др. На определени интервали от време се извършва справка колко от първоначално регистрираните издатели са заявили за издаване книги през последните години. Заявявалите получават статус „активен“, а тези, които не са – „неактивен“. Статус „спрял да издава“ се посочва само когато регистрираните предоставят документ, че повече няма да извършват тази дейност. По този показател като активни в системата са отбелязани 3243, като

неактивни – 1946, и като спрели да издават – 445. Вероятно броят на спрелите да издават и на неактивните е по-голям, но тъй като Националната агенция съблюдава пряко препоръките на международната, то тя избягва да прави промени в статуса, ако не е информирана от издаващия за това.

Показател за активността на издателите е броят на заглавията, заявени за издаване през четвъртвековния период на съществуване на Националната агенция за ISBN. Общият брой на заявените за издаване издания е 202 228. Важно е да се направи уточнението, че невинаги предвидените за дадена календарна година заглавия успяват да излязат от печат – някои се отлагат за следващата, а малък процент от тях не успяват да видят бял свят. Обобщено по години информацията за заявените книги е представена на *диагр. 2*.

Диаграма 2

Диаграмата е повече от показателна за динамиката на случващото се в издателския бизнес у нас и заедно с това показва огромния обем от работа, стояща пред заетите в Националната агенция. Тенденцията през годините на криза – да намалява броят на новорегистрираните, проличава и при общия брой на заявените издания. В годините на утвърждаване на частната инициатива също е обясним по-малкият брой на заглавията. В последващи материали тези данни биха могли да се коментират във връзка и с националната статистика, но тук само ще отбележим, че с всяка изминала година процентът на получилите ISBN книги, депозиран и преброени в годишника „Книгоиздаване и печат“, издаван от Националния статистически институт, непрекъснато нараства. Според данни от последно излезлия годишник (за 2015 г.) 93,3% от постъпилите книги и брошури са с ISBN, което показва, че извън обхвата на системата в страната остават все по-малко издания. Това е показател за успешното разпространение и функциониране на Националната агенция за ISBN.

За всички в бранша обаче е ясно, че непрекъснато нарастващият брой на изданията е свързан повече с постоянното търсене на възможности за увеличаване на предлаганото разнообразие, отколкото само с възходящото развитие на сектора. Тази тенденция става най-видима, когато се съпостави броят на изданията с тиража им, който непрекъснато намалява. Тъй като при заявяване на изданията си в Агенцията издателите не посочват тираж, тук няма да се анализира този проблем.

И макар да обобщава 25-годишната дейност на Националната агенция за ISBN, този текст няма как да не акцентира върху най-актуалните данни, с които разполага, тъй като обикновено те предизвикват най-голям интерес. През 2016 г. са присъдени общо 10 880 номера за издания. От тях 9610 са за книги, 47 за графични издания, 23 за картографски издания и 1200 за електронни. Българската литература е представена с 6203 издания, а чуждестранната – с 2894. Заявени са и 1784 издания, предназначени за обезпечаването на образователните потребности. Предмет на следващи публикации ще е анализът как през годините са се променяли съотношенията между отделните категории издания.

Изключително интересен за изследователите книговеди е анализът на броя на заглавията, заявени през съответната година от даден издател, тъй като те показват каква е сегментацията на пазара, колко големи всъщност са „големите“ и колко малки са „малките“ издатели. Подобни анализи са правени от Татяна Дерменджиева през 2007, 2009, 2012 и 2015 г. Статистическата справка, изготвена за целите на настоящия текст, показва, че през 2016 г. се запазва вече установената тенденция най-голям брой от издателите да заявяват само по едно издание годишно – 487 от общо 1326-те заявили книги през годината издатели. Т.е. 37% от заявите по една книга издатели участват на пазара с 4% от заглавията. Предвидилите да издадат две книги през годината са 216 (16% от общия брой на издателствата, заявявали книги през 2016 г.) и на тях се падат около 4% от броя на заглавията. Като се прибавят данните за предвидилите по три книги, става ясно, че близо половината от регистрираните смятат да издадат 1–3 книги през 2016 г. (те дават картината на около 10% от асортимента на пазара). Вероятно това са организации, за които издателската дейност не е приоритет или са самоиздаващи се автори.

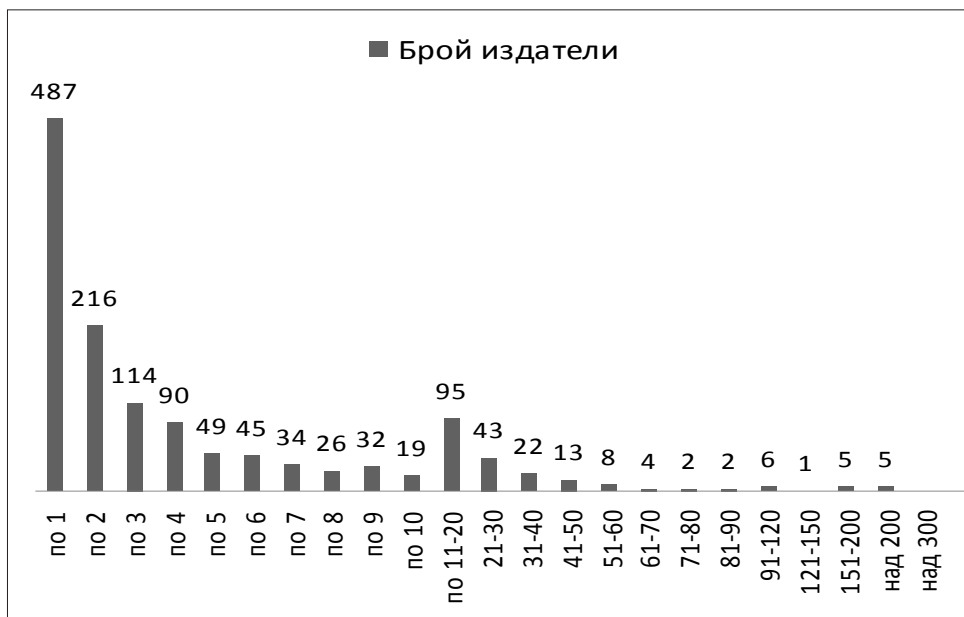
295 издателства са регистрирали като предстоящи между 4 и 10 книги през 2016 г. Т.е. 23% от заявите за издаване, този брой издания очертават около 17% от това, което се предлага на пазара. Следващата графа издатели са тези, заявили 11–20 книги – 95 (7%). Те са следвани от предвидилите 21–30 книги (3%), 31–40 книги (2%), 41–50 книги (1%), а близо 3% от издателите заявяват между 51–60, 61–70, 71–80, 81–90, 91–120, 121–150, 151–200 и над 200 книги. Така се оказва, че другата половина от книжния пазар се определя от средните и големите издателства в страната и че всъщност големият брой издателства не е релевантен на висока продуктивност на всяко едно от тях.

За най-активни на пазара могат да бъдат определени петте, заявяващи между 151–200 книги годишно, и петте, предвидили за читателите си над 200 заглавия. Тези данни до голяма степен се покриват с изследванията, които браншът прави въз основа на своите методи за проучване на пазара. Предимството на статисти-

ческата информация от Националната агенция за ISBN е, че обхваща максимален брой лица и организации, извършващи издателска дейност в страната независимо от нейния размер, докато справките, базирани на постъпленията във веригите книжарници, очертават основно картината при средните и големите издатели. Анализирания информация, онагледена графично, е представена на *диагр. 3*.

Диаграма 3

Брой издатели с брой заявени книги през 2016 г.

Както стана ясно, посоките, в които може да се говори за Националната агенция за ISBN, е трудно да бъдат „пребродени“ и няма как да приключат с този текст, който само маркира някои от тях, тъй като темпът на работата е невероятно голям и съответства на динамиката в издателския бизнес. Тепърва предстоят нови предизвикателства и промени, срещи и разговори у нас и в чужбина, анализи и обобщения и надяваме се, едно достойно продължаване на поставените преди 25 години професионални традиции.

Франциск Скорина и литературно-публицистичното му наследство: 500 години белоруско книгопечатане

*Елена Долгополова*¹

**Francis Skaryna and His Literary-Publicistic Heritage:
500 Years Belarusian Book Printing.**

Elena Dolgoplova

Summary

In the Republic of Belarus the year 2017 is marked by the 500-years of Belarusian and east Slavonic book printing. The first printed book in Belarusian language was released on 6 August, 1517 thanks to Francisk Skaryna. The history of Belarusian and east Slavonic book printing began on that date. Modern researchers place the first Belarusian printer along with such remarkable humanists of 16th century as Francois Rabelais, Leonardo da Vinci, Erasmus of Rotterdam...

Key-words: Francisk Skaryna, National Library of Belarus, book printing.

В Република Беларус 2017 г. преминава под знака на 500-годишнината на белоруското и на източнославянското книгопечатане. Събитието има не само общонационално, но и международно значение, за което свидетелства решението на ЮНЕСКО за включването му в календара си за паметните дати.

Първата печатна книга на белоруски език се е появила благодарение на дейността на един от най-известните родни просветители – Франциск Скорина. Издател, редактор и преводач на първите библиейски текстове, автор на оригинални предговори и коментари към книгите на Светото писание и на други издания, той има неоценим принос в много творчески области – от преобразуването на езиково-литературните традиции на книжната писменост и оформителското изкуство до историята на античната и християнската цивилизация на съвременното му общество, философия, естетика и право.

Франциск Скорина е бил сред първите източнославянски учени, удостоени с високи научни отличия – доктор по медицина и доктор на свободните науки (философия). Един от първите сред своите съотечественици той пренася дейността

¹ Елена Долгополова е първи заместник-директор на Националната библиотека на Беларус, кандидат на педагогическите науки.

си на міжнародната арена и с това способства за влизането на Беларус в кръга на най-развитите европейски страни.

Съвременните изследователи² поставят белоруския първопечатник редом с такива известни хуманисти през XVI в., като Франсоа Рабле, Леонардо да Винчи, Еразъм Ротердамски и др. Франциск Скорина, както и повечето европейски просветители от онова време, се отличава с развито чувство за лично достойнство, с висока самооценка на дейността си. Той се определя като „избранник“, „учен“, „доктор на лекарските науки“, „учител в науката и лекарствата“³. Близка му е мисълта, че човек, който е написал книга, може да се обезсмърти.⁴ Предговорът му към книгата Йов съдържа следните редове: „Прото ж я, Францишек, Скоринин сын, с Полоцка [...] знаючи сее, иже ест наивышшая мудрость размышления смерти и познание самого себе, и *вспоминание на приидушие речи*, казал есми тиснути книгу [...]“⁵. В изданието си на Библията той три пъти помества портрета си, а това официалната християнска църква смята за светотатство⁶.

Гравюра портрет на Ф. Скорина

Самооценката, присъща на белоруския просветител, го откроява на фона на традиционното общество, на което той е представител. Макар че културно-историческият процес в средата на XVI в. се характеризира със сериозни промени в обществено-политическия и в духовния живот на населението, типични черти на средновековната култура все още остават доминиращи.

² Прашковіч, М. І. Францыск Скарына. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 167–182.

³ Скарына, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 23, 25, 72–73.

⁴ Груша, А. І. Франциск Скорина: достоинство писателя. – В: *Берковские чтения*. книжная культура в контексте международных контактов, 2015. материалы Междунар. науч. конф., Минск, 26–27 мая 2015. Минск, Москва: Центр. науч. библ. НАН Беларуси, Центр. Исследованиям книжной культуры ФГБУН НИЦ „Наука“, 2015, с. 130–135. ISBN 978-5-02-039116-1

⁵ Скарына, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 20.

⁶ Прашковіч, М. І. Францыск Скарына. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 167–182.

Достоверни източници за живота и дейността на Франциск Скорина са се запазили твърде малко. Известно е, че той се е родил в един от най-старите белоруски градове с богати културни традиции – Полоцк. Рожденото си място той посочва във всичките си книги: „Францишек, Скоринин сын, с Полоцка“⁷. Относно датата му на раждане изследователите и досега не са единодушни. Повечето посочват 1490 г. или период, близък към тази дата.⁸ Баща на бъдещия първопечатник бил търговецът Лука Скорина⁹.

Предполага се, че първоначалното си образование Ф. Скорина получава в Полоцкия бернардински манастир, а после продължава във Вилно – столицата на Великото Литовско княжество. През 1504 г. той се записва в Краковския университет, във факултета за свободни изкуства, който завършва през декември 1506 г., със степен „бакалавър по философия“. Няма сведения къде се е намирал и с какво се е занимавал Ф. Скорина в периода 1507–1512 г. Според една от версиите, той е бил по това време секретар на краля на Дания, но не всички учени са съгласни с нея. Със сигурност е установено, че тогава той получава степента „доктор по философия“¹⁰, но научните дискусии от кой университет му е присвоена, продължават и днес.

На 5 ноември 1512 г. в Италия, в Падуанския университет, Ф. Скорина става доктор по медицина. Отговор на въпроса къде се е обучавал по медицина до ден днешен не е намерен. Проблемът е, че от 1509 до 1516 г. поради военните действия университетът е бил закрит. Значи медицинското си образование Франциск Скорина е получил в друго учебно заведение, а в Падуа е бил само за да се яви на изпита, който, съдейки по запазените протоколи, е издържал блестящо.¹¹ В документ от протоколната книга на Падуанския университет има бележка със следното съдържание: „Има някакъв много учен, но беден младеж, който има научно звание „доктор на изкуствата“ и който е пристигнал от много отдалечена страна, която се намира, вероятно, на четири хиляди римски мили [...]“¹².

За следващите четири години от живота на Ф. Скорина също не се знае нищо. Около 1516 г. той се озовава в Прага, където създава първата си печатница. На 6

⁷ **Скарына**, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 20, 23, 37.

⁸ **Владимиров**, П. В. Доктор Франциск Скорина: его переводы, печатные издания и язык. [Санкт-Петербург]: тип. имп. Акад. наук, 1888. разд. паг.; **Галенчанка**, Г. Я. Францыск Скарына – беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 278 с.

⁹ **Алексютовіч**, М. А. Скарына, яго дзейнасць і светапогляд. Мінск: Выд-ва Акад. навук Беларус. ССР, 1958. 145 с.

¹⁰ За докторската степен по свободни науки на Ф. Скорина се упоменава в документите на Падуанския университет Вж. **Алексютовіч**, М. А. Скарына, яго дзейнасць і светапогляд. Мінск: Выд-ва Акад. навук Беларус. ССР, 1958. 145 с.

¹¹ **Галенчанка**, Г. Я. Францыск Скарына – беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 278 с.

¹² Цит. по **Алексютовіч**, М. А. Скарына, яго дзейнасць і светапогляд. Мінск: Выд-ва Акад. навук Беларус. ССР, 1958, с. 44.

август 1517 г. вижда бял свят първата му книга – *Псалтир*. Именно от тази дата започва историята на белоруското и на източнославянското книгопечатане. В периода 1517–1519 г. Ф. Скорина издава още 22 книги на Стария завет под общото заглавие *Бивлия руска выложена доктором Франциском Скориною из славнаго града Полоцька, Богу ко чти и людем посполитым к доброму научению*.

Пражката печатница просъществува само три години.¹³ Общият обем на издадените в нея книги, според оценката на изследователите, е 2400 страници.¹⁴ Това свидетелства за титаничната работоспособност на белоруския първопечатник, защото му се е налагало да съвмества длъжностите на преводач, редактор и организатор на печатницата. Причината, заради която дейността ѝ е била прекратена, не е изяснена и досега. Сред съществуващите версии се посочва сложното материално положение на Ф. Скорина.¹⁵

Белоруският просветител се заема едва след няколко години отново с книгоиздаване, но този път вече в столицата на Литовското княжество. Предполага се, че през 1519–1520 г. издателят пристига във Вилно и с поддръжката на местния бурмистър Якуб Бабиш, около 1522 г., издава *Малая подорожная книжка*. Тя включва в себе си Псалтир, Часословец, 17 акафист и каноник, Шестоднев, кратки Светци и Пасхалия. Всичките те са печатани поотделно, имат собствена номерация на страниците, а също и свой титулен лист. Понастоящем е прието да се смята, че *Малая подорожная книжка* се състои от 21 самостоятелни книги¹⁶, но целият обем и последователността на отпечатването им не са установени и досега.

Вилненският период в издателската дейност на Ф. Скорина също е извънредно кратък. Той приключва в 1525 г. с излизането на книгата *Апостол*, която се състои от четири самостоятелни части.

Приблизително обемът на двата вилненски сборника превишава 1600 страници¹⁷, но техният формат е по-малък от пражките: форматът на *Апостол* е осмина, а на *Малая подорожная книжка* – дванайсетина¹⁸.

¹³ Коршунаў, А. Ф. Літаратурна-публіцыстычная спадчына Ф. Скарыны. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 182–197.

¹⁴ Коршунаў, А. Ф. Творчая спадчына Францыска Скарыны. – В: *Скарына*, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 5–14.

¹⁵ Коршунаў, А. Ф. Літаратурна-публіцыстычная спадчына Ф. Скарыны. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі, с. 182–197.

¹⁶ Коршунаў, А. Ф. Літаратурна-публіцыстычная спадчына Ф. Скарыны. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 182–197.

¹⁷ Коршунаў, А. Ф. Творчая спадчына Францыска Скарыны. – В: *Скарына*, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 5–14.

¹⁸ Коршунаў, А. Ф. Літаратурна-публіцыстычная спадчына Ф. Скарыны. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 182–197.

Изследователите нямат единно мнение за причините, които са заставили Франциск Скорина да изостави печатното дело и да напусне Вилно. Една от най-разпространените версии е, че е имал финансови затруднения, свързани с имуществени съдебни искове.¹⁹ Има факти, че той е правил опити да възобнови издателската си дейност в Москва и Кьонингсберг, но те са неуспешни.²⁰

В средата на 1530-те години Ф. Скорина се връща в Прага. По това време кра-

Библията, издадена от Ф. Скорина

лят на Чехия и Унгария Фердинанд I решил да го назначи в Кралската градина, където и постъпва на служба като градинар. В 1539 г. Скорина напуска тази работа и започва лекарска практика. Точната дата на смъртта на белоруския просветител е неизвестна. Според едни сведения той е починал през 1540–1541 г., а според други – през 1551 г.²¹

Макар че издателската дейност на белоруския първопечатник обхваща неголям хронологически период, това не принижавя значимостта на оставеното от него наследство. То е привличало вниманието на писатели и историци още през XVI–XVII в., а към днешния момент научните и научно-популярните трудове за Ф. Скорина наброяват над 2000.²²

Пражката Библия на белоруския първопечатник според оценката на изследователите не „се вписва“ в нито един от известните ни конфесионални схеми на Светото писание.²³ При това и до днес не е установено какво е било вероизповеданието на

¹⁹ **Алексютовіч**, М. А. Скарына, яго дзейнасць і светапогляд. Мінск: Выд-ва Акад. навук Беларус. ССР, 1958. 145 с.; **Владимиров**, П. В. Доктор Франциск Скорина: его переводы, печатные издания и язык. [Санкт-Петербург]: тип. имп. Акад. наук, 1888. разд. паг.

²⁰ **Галенчанка**, Г. Я. Францыск Скарына – беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 278 с.; **Коршунаў**, А. Ф. Творчая спадчына Францыска Скарыны. – В: *Скарына*, Францыск. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія, уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 5–14.

²¹ **Алексютовіч**, М. А. Скарына, яго дзейнасць і светапогляд. Мінск: Выд-ва Акад. навук Беларус. ССР, 1958. 145 с.

²² **Галенчанка**, Г. Я. Францыск Скарына – беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 278 с.

²³ **Галенчанка**, Г. Я. Францыск Скарына – беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 278 с.; **Прашковіч**, М. І. Францыск Скарына. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі: зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 167–182.

самия първопечатник. Някои изследователи го смятат за православен, други – за католик, трети – за протестант. Освен това нито едно от тези предположения няма документално потвърждение. В религиозно отношение Ф. Скорина е бил твърде толерантен – в предисловията му не се срещат случаи на възхвала или принижаване на която и да е религия.²⁴

Библията на Ф. Скорина не отговаря на църковните канони не само с подредбата и със съдържанието си, но и с общата си насоченост, със светския си жив дух, с хуманистичните си и просветителски тенденции.²⁵

Преди всичко това е първата библия, напечатана, по думите на самия Ф. Скорина, на „руски“ език²⁶. Благодарение на това, неговата книга могли да разбират „не толико докторове и люди вченые [...] но всякий человек простой и посмолитый“²⁷. Под „посполитым людом“ той разбира гражданите и заможната шляхта, тъй като по-голямата част от градската беднота и селяните в основната си маса са неграмотни. За да направи книгите си разбираеми за широките слоеве на населението, издателят използва също пояснения, заменяйки старославянските думи, които според него били неразбираеми от обикновените хора, с „руски“²⁸.

При това издаването на книга на прости народен език по онова време не се поддържа нито от католицизма, нито от православие: едното вероизповедание държи на мъртвия латински език, другото – на старославянския език. От издателя се изисквали определено мъжество и упоритост при преодоляването на съществуващите традиции.²⁹

Към превода и подредбата на библейските текстове Ф. Скорина се отнася достатъчно свободно. Например той си позволява да размества текста или изобщо да пропуска абзаци, да преразказва със свои думи и дори да дава оценъчни мнения за отделни факти от Библията. Например в Книгата Левит издателят смята, че е недопустимо да се опрощават греховете срещу индулгенции: „невозможно [...] ест кровию тельцев и козлов отняти грехи“³⁰. Тази негова позиция е в разрез със съществуващата църковна практика за опрощаване на греховете срещу заплащане.

Всеки тираж на книгите на Библията е снабден с авторски коментари и с по-

²⁴ **Прашковіч**, М. І. Францыск Скарына. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 167–182.

²⁵ **Галенчанка**, Г. Я. Францыск Скарына – беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 278 с.

²⁶ Съвременните езиковеди определят езика на пражките и вилненските издания на Ф. Скорина като белоруска редакция на църковнославянския език. Вж. **Жураўскі**, А. І. Мова выданняў Скарыны. – В: *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*. в 2 т. Мінск, 1967, с. 113–157.

²⁷ Цит. по **Прашковіч**, М. І. Францыск Скарына. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 168.

²⁸ Без превод, на старославянски език, Ф. Скорина издава три от най-известните на читателите по онова време книги – *Псалтир*, *Апостол* и *Малая подорожная книжка*. Вж. **Владимиров**, П. В. Доктор Франциск Скорина: его переводы, печатные издания и язык. [Санкт-Петербург]: тип. имп. Акад. наук, 1888. разд. паг.

²⁹ **Прашковіч**, М. І. Францыск Скарына. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 167–182.

³⁰ **Пак там**, с. 170.

слесловие. Тези текстове, от една страна, подчертават надприродността, божествения характер на Светото писание („о глаубино богатества премудрости и разума божия, яко неиспытаны суть судове его и неизследованы пути его“³¹, а от друга, разглеждат Библията като универсален източник на всички светски науки. Ф. Скорина смята „сем свободных навук“: грамматику, риториката, логиката, аритметиката, геометрията, астрономията и музиката, като най-важни за човека.³² В предисловието към своята *Библия* той говори за ползата от четенето ѝ за изучаването на тези науки: „Хотеши ли умети граматику или, по-руски говорячи, грамоту, еже добре чести и мовити учить, знайдеши в зуполной Бивлии, Псалтыру, чти ее [...] Восхощеш ли пак учитися музики, то ест певницы, премножество стихов и песней светых по всей книзе всей знайдеши. Любо ли ти ест умети арифметику, еже вократце а неомылне считати учить, четвертыи книги Моисеевы часто чти. Пак ли имаше пред очима науку геометрию, еже по-руски сказуется землемерие, чти книги Иисуса Наувина“³³.

В предисловията Франциск Скорина засяга и аспекти на културния и обществено-политическия живот на своето време, изказва свое мнение относно въпроси на морала, правото, теориите и практиките на държавния живот.³⁴

Послесловията, които помества Ф. Скорина във всяка книга, са по образец, следван неизменно: в тях е посочено името на преводача издател, дава се и информация за мястото и времето на излизането на книгата.³⁵

Издавайки поотделно книгите на Стария завет, Ф. Скорина ги оформя с титулни страници, илюстрира ги с тематично подбрани гравюри, текстовете се предхождат от художествени заставки и винетки, а всеки нов раздел или параграф на текста започва със заглавни букви-инициали.³⁶ Пражките издания на Ф. Скорина значително се отличават от съвременните му западноевропейски книги не само с

³¹ **Скарына**, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 46.

³² **Прашковіч**, М. І. Францыск Скарына. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 167–182.

³³ **Скарына**, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 46.

³⁴ **Коршунаў**, А. Ф. Літаратурна-публіцыстычная спадчына Ф. Скарыны. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 182–197 ; **Прашковіч**, М. І. Францыск Скарына. – В: *Скарына*, Францыск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 167–182.

³⁵ **Коршунаў**, А. Ф. Творчая спадчына Францыска Скарыны. – В: *Скарына*, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 5–14.

³⁶ **Коршунаў**, А. Ф. Творчая спадчына Францыска Скарыны. – В: *Скарына*, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 5–14.

художествено-графичното си оформление, но и с много по-удобния за използване четвъртина формат.³⁷

Вилненските издания се отличават с още по-качественото си полиграфическо изпълнение, богатството от винетки и широкото използване на червения цвят. По това време, с изключение на *Псалтира* (1522 г.) и *Апостола*, Ф. Скорина повече не е писал предисловия към другите си издания, а добавя в тях т.нар. сказания, които всъщност са кратки анотации към едно или друго произведение.³⁸

Както за пражките, така и за вилненските издания е характерно прокарването на новите научни знания. В тях се привеждат многобройни календарни сведения, използва се по-прогресивното – християнско – летоброене³⁹. В много от книгите се дават астрономически сведения. Франциск Скорина въвежда нови, много по-точни и подробни данни за продължителността на деня и нощта в началото и в края на месеца, дните на равноденствие и слънцестояние; прави първата в кирилското книгопечатане прогноза за затъмнения. Фактически сведенията, с които той допълва религиозните издания, подкопават вярата в непредсказуемостта на природните явления, в религиозните догми за непознаваемостта на света.⁴⁰

Изданията на Ф. Скорина имат голям принос за по-нататъшното развитие на европейското книгопечатане. Фактически неговите книги служат като еталон за художествено оформление на печатни издания. Много издатели по-късно са подражавали на шрифта на Скорининските книги. На белоруския първопечатник принадлежи идеята за описание на използваните цитати в книгата. Жанрът „предисловие“, въведен от Ф. Скорина, и до днес се използва в книгоиздаването. Неголемият формат, който прави книгата удобна за ползване, също скоро получава разпространение в печатната практика.⁴¹

Трудното историческо минало, редуването на войни, въстания, чужди нашествия довеждат до това, че сега Беларус, която дава на света източнославянския първопечатник, притежава само някои негови издания. Доскоро в страната (във фонда на Националната библиотека на Беларус) се пазеха само 10 книги, издадени

³⁷ **Коршунаў**, А. Ф. Літаратурна-публіцыстычная спадчына Ф. Скарыны. – В: *Скарына*, Франциск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 182–197.

³⁸ **Коршунаў**, А. Ф. Творчая спадчына Францыска Скарыны. – В: *Скарына*, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава, паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 5–14.

³⁹ В практиката на Полоцката епархия по това време господства византийското летоброене.

⁴⁰ **Галенчанка**, Г. Я. Франциск Скарына – беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 278 с.

⁴¹ **Алексютовіч**, М. А. Скарына, яго дзейнасць і светапогляд. Мінск: Выд-ва Акад. навук Беларус. ССР, 1958. 145 с.; **Владимиров**, П. В. Доктор Франциск Скорина: его переводы, печатные издания и язык. [Санкт-Петербург]: тип. имп. Акад. наук, 1888. разд. паг.; **Коршунаў**, А. Ф. Літаратурна-публіцыстычная спадчына Ф. Скарыны. – В: *Скарына*, Франциск. Прадмовы і пасляслоўі : зборнік. рэд. В. В. Барысенка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 182–197.

от него в Прага от 1517 до 1519 г. Всичко на всичко в света има около 520 екземпляра от изданията на белоруския просветител, които се пазят в библиотеки, музеи и архиви във Великобритания, Германия, Дания, Литва, Полша, Словения, Русия, САЩ, Украйна.

Националната библиотека на Беларус (НББ) в продължение на много години работи по научното изследване и възкресяване на литературното наследство на Ф. Скорина в родината му. Развитието на информационните технологии позволи на мирането на решение на тази задача на ново ниво. Така през 2011–2015 г., в рамките на Държавната програма „Култура Беларус“, бе изпълнен проект за създаването на електронна библиотека „Франциск Скорина – белорусский и восточнославянский первопечатник“. Електронната библиотека има за задача да интегрира дигитализирани версии на всички налични екземпляри и ръкописни списъци от XVI–XIX в. на изданията Франциск Скорина.

Понастоящем дигиталната колекция на НББ наброява над 100 електронни копия на книгите на Ф. Скорины, осигурени чрез покупка, обмен или получени в дар от Германия, Литва, Русия и Украйна.

Дигитализирането на наследството на Ф. Скорина позволява запознаването на широката аудитория от ползватели с цялото многообразие на творческата му дейност, позволява им да имат пряк достъп до оригиналните произведения на първопечатника, независимо къде се съхраняват те.

С финансовата поддръжка на една от белоруските банки в периода 2013–2017 г. НББ осъществи мащабния проект за факсимилното възпроизвеждане на цялото литературно-публицистично наследство на белоруския първопечатник. След появата си 22-томното факсимилно издание бе презентирано и подарявано на библиотеки, научни и образователни учреждения навсякъде в Беларус, а също и на най-големите библиотечно-информационни учреждения в други страни.

Във връзка с изключителната значимост на наследството на Франциск Скорина – за националната, общославянската и европейската култура в цялост, в Република Беларус е разработена комплексна програма за отпразнуване на 500-годишнината на белоруското книгопечатане. Тя включва редица научни, художествени, образователни и просветни акции, които ще се проведат в Беларус и в чужбина. Но и след тази юбилейна година ще продължат научните изследвания по разкриването на документални и художествени източници от XVI–XVII в. в архивите и библиотеките на различни страни, с цел да бъдат описани неизвестните документи за творческия път на белоруския първопечатник.

*Преведе от руски
Петър Величков*

Ролята на библиотеките във Великобритания при формирането на читателска култура на деца и ученици

Марчела Борисова

The Role of Libraries in Great Britain in Forming the Reading Culture of Children and Students

Marchela Borisova

Summary

This article makes an attempt to present the experience of libraries in Great Britain and their good practices in promoting the children's and students' reading activities. The libraries in the country have a fundamental contribution in developing activities rich in form focused on promoting the children's and students' interest in books and reading.

In the country researched the presence of the state is strongly felt and so is its support through creating diverse structures with ministries as well as delegating rights to non-governmental organizations. The importance and role of partnerships formed with interested parties is key to achieving success especially cooperation between libraries and educational institutions.

Key words: readers' literacy, programs for children and students, libraries in Great Britain, partnership, promoting reading activity.

Развитието на високите технологии оказват влияние върху всички сфери на социалния живот, като това се отнася в пълна степен и до индивидуалния свят и особено върху най-сложната, трудна и деликатна възраст – на съзряването, преход от детство към юношество и от юношество към зряла младежка възраст.

Този процес е свързан както с осъзнаване на важността на образованието, така и с формирането на четенето като потребност.

Чуждестранният опит на държави като Германия, Великобритания, Русия в тази посока показва, че те също като нас са изправени пред проблема за насърчване формирането на знания и умения у децата и юношите с цел изграждане на активно гражданско общество и постигане на високи икономически показатели. Това е възможно само чрез достъп до качествени образователни и културни услуги. От направения преглед на реализираните в тези страни форми на сътрудничество между библиотека–държава и библиотека–неправителствени организации е видно, че ефектът от подобно взаимодействие и единомислие е повече от положителен.

Образователната система и библиотеките във Великобритания са част от основанията за високия световен престиж на страната. Доказателство е признание-

то, че в класациите за най-добрите университети в света в топ 10 винаги попадат най-малко три английски учебни заведения. Този факт превръща британското образование в марка.¹

Образователната система на Обединеното кралство включва всички познати степени:

- начално (основно), което обхваща децата на възраст от 4 до 11 години и се придобива в основни училища, които обхващат и предучилищните групи (4–7 г.), като не са изключение случаите, в които те са самостоятелна институция. Изключение е Шотландия, където децата на възраст от 5–12 г. се обучават заедно в рамките на едно училище;

- средно, обхващащо учениците на възраст между 11–16 (18) г. и разделено на две нива: 11–14 г. и 14–16 г.

По закон образованието в страната е задължително и безплатно до навършване на 16 г. След това младежите могат да продължат квалификацията си, участвайки в продължаващи курсове и за професионална квалификация, както и в колежи и университети. Обучението може да се придобие в държавни и частни училища.

В изследването PIRLS участието на Великобритания се свързва традиционно с добри резултати, особено през 2011 г., когато възвръща позицията си от 2001 г. по нива на четене. Влияние според анализаторите оказва и фактът, че 47% от учениците са имали достъп до компютър за усвояване на учебния материал в рамките на часа.²

По данни от националния доклад за участието на Обединеното кралство в PISA 2012 г. учениците от Острова постигат резултати (499 т.) по четене, които не се отличават съществено от средните за ОИСР и които не са се променили много в сравнение с 2006 г. и 2009 г. От анализа става ясно още, че държавата е една от страните членки на икономическото пространство, която инвестира значителни средства над средното в образование на населението.³

Постигането на тези резултати, особено в последните изследвания, при които се наблюдава спад в уменията по четене, може да се търси в думите на Андреас Шлайхер (директор на дирекция „Образование“ в ОИСР). Според него „образователните системи, в които учениците в неравностойно положение са успешни, имат способността да намаляват социалните неравенства“, както и че „в образователните системи с най-добри постижения учебното съдържание не е „широко и плитко“, а е фокусирано върху по-малко неща, които се преподават добре и се научават в дълбочина“⁴.

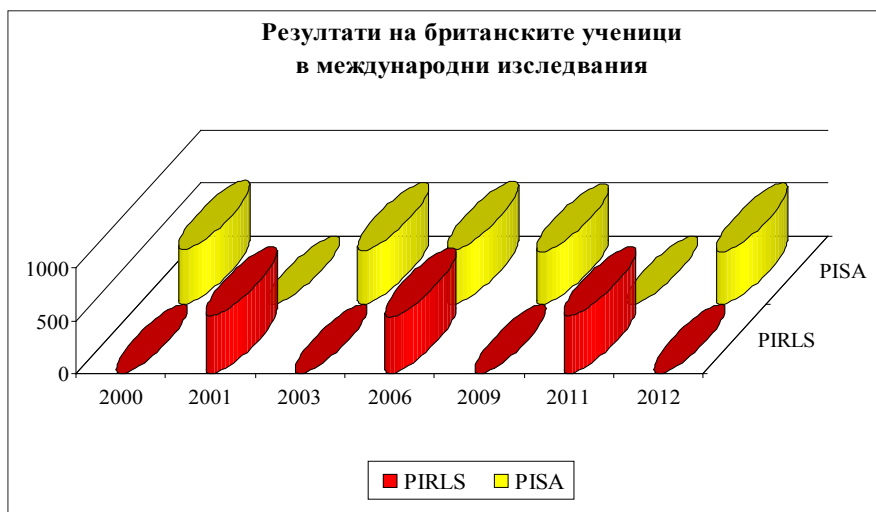
Специалистите смятат, че една от главните причини за изоставането на учени-

¹ *Образователна система Великобритания*. [онлайн]. [прегледан 11.04.2017]. http://www.bcbf.ru/wow_fakts3.htm

² *PIRLS 2011*. Reading achievement in England [онлайн]. L. Twist at all. Slough: NFER, 2012. 90 с. [прегледан 11.04.2017]. <http://www.nfer.ac.uk/publications/PRTZ01/PRTZ01.pdf>

³ *Programme for International Student Assessment (PISA)* [онлайн]. Results from PISA 2012. United Kingdom. [прегледан 11.04.2017]. <http://www.oecd.org/unitedkingdom/PISA-2012-results-UK.pdf/>

⁴ *Schleicher, Andreas*. Seven big myths about top-performing school systems. [онлайн]. [прегледан 11.04.2017]. <http://www.bbc.com/news/business-31087545>

ците е, че родителите не умеят, а понякога и не желаят да подготвят детето за училище, да изградят у него навици, които да му помогнат в процеса на усвояване на учебното съдържание. Неподготвеността на подрастващите е в обсега на внимание на Британското управление за стандарти в образованието, което стига до извода, че децата от бедни семейства трябва да започват предучилищното обучение на двегодишна възраст, за да не изостават в подготовката. Според Майкъл Уилшоу, ръководител на Британското управление за стандарти в образованието, съществуващата във Великобритания система на доучилищно образование се нуждае от кардинална реформа, тъй като съществува „връзка между бедността и отсъствието на успех в живота“. „Държавата има всички възможности да даде на децата от бедните семейства шансове да заемат достойно място в британското общество, както и да поеме отговорност за нивото на образование на всички граждани и то да съответства на високи стандарти“, твърди той. Експертите препоръчват децата от бедни семейства да бъдат отрано въведени в обучителния процес, за да могат после да не изостават от своите връстници от богати семейства.⁵

Във Великобритания библиотеките са над 5000, като от тях обществените са над 4000. Видовото им разнообразие включва: национална библиотека, обществени, академични, училищни, специални библиотеки. По статистически данни приблизително 60% от възрастното население притежава карта за библиотека.⁶

В статията на Т. Палмър за библиотечната политика във Великобритания се коментират необходимите стъпки, през които да премине развитието на читателите с оглед насърчаване на четенето:

⁵ *Libraries in the United Kingdom*. Statistics&Facts. [онлайн]. [прегледан 11.04.2017]. <http://www.statista.com/topics/1838/libraries-in-the-uk>

⁶ Палмър, Т. Программы развития читателя в Великобритании – история вопроса и определения понятия. необходимость программы развития читателя. – В: *Как создаются читающие нации. опыт, идеи, образцы. сб. материалов*. Москва: Пушкинская библиотека, 2006, с. 86–109.

- запознаване (приоритетно на децата и учениците) с разнообразието от информационни ресурси; оказване на експертна помощ при затруднения при ползването на справочния апарат на библиотеката;

- преориентация, преразглеждане на четенето като ценност и мястото на библиотеките в този процес; четене с цел личностно развитие; четене за удоволствие;

- създаване на Център за организация на четенето.⁷

Световната финансова криза засегна силно страните в еврозоната, и най-вече онези, които са значително над средното равнище на развитие, включително и Великобритания. Тя оказва негативно силно влияние върху финансирането на културните институции, в това число и библиотеките, които получават средства предимно от държавния бюджет. Според Аюб Хан, ръководител на направление „Библиотечно обслужване“

в графство Йоркшир, има два основни проблема, които следва да намерят решение. Първият от тях е финансирането, а вторият – необходимостта от промяна на социалната среда на функциониране на публичната библиотека. Единственият успокоителен факт според него е, че „все още библиотеките са повече от „Макдоналдс“, а 60% от жителите на Острова притежават читателски карти“.

Държавната политика на Великобритания по отношение на библиотеките, в частност на публичните, е изключително сериозна. Въпреки финансовия и икономически колапс, който засегна в голяма степен именно културните институции, подкрепата на държавата за тях остава значителна. Публичните библиотеки се финансират преимуществено от бюджета и са безплатни за всички потребители. Обръща се сериозно внимание и на приобщаването на младите хора, включително чрез доброволчеството.⁸

Свидетелство за загриженост от най-високо ниво е проведената през 1999 г. Национална година на четенето – кампания, уникална не само по своя характер, но и по „ниво на подкрепа от страна на правителството и на медиите“. Инициативата е провокирана от идеята, че е необходимо да се стимулират сред обществото навици за непрекъснато повишаване на грамотността и компетенциите. Програмата е реализирана съвместно с National Literacy Trust, който от своя страна е медиатор между различни организации (образователни, арт, бизнес и др.) и библиотеките.

⁷ Този процес през последните години набира все повече скорост и у нас.

⁸ Ильина, Т. Читаем всей страной! опыт британских коллег в области развития и поддержки чтения. [онлайн]. [прегледан 11.04.2017]. http://schoollibrary.ioso.ru/index.php?news_id=277

Целта е да се осигурят подкрепа, ресурси и финансиране от различни източници за осъществяване на иновативни идеи за приобщаване към книгата и четенето. Набавените средства са значителни и с тях са изпълнени над 80 библиотечни проекта на стойност повече от 800 000 британски лири. Някои от резултатите на този мащабен правителствен проект са:

- ✓ в периода на провеждане на кампанията се наблюдава силен интерес от страна на бизнеса, който инвестира не малки ресурси за реализирането на библиотечни проекти за насърчаване на четенето сред обществото, водейки се от идеята, че образованият гражданин е по-добър потребител на услуги;

- ✓ BBC като един от основните медийни партньори излъчва множество телевизионни и радиопредавания, с които поощрява и приканва хората да четат. Пример за това е предизвикалото медиен интерес предаване „Голямото четене“. В редакцията на BBC са получени повече от 140 хил. писма и обаждания от зрители и слушатели, които номинират за своя любима книга над 7000 заглавия. Тази истинска „книжна еуфория“ увеличава почти със 100% посещенията в библиотеки и книжарници;

- ✓ на местно ниво силно изпъква ролята на партньорските взаимоотношения между бизнеса и държавата, които, работейки в екип, постигат по-добри резултати;

- ✓ в рамките на кампанията са организирани множество квалификационни курсове за библиотекари, тъй като трябва да се насърчава тяхната инициативност и ентусиазъм, защото ролята на библиотеките е ключова за повишаване на грамотността чрез четене.

Основните изводи, които са формулирани и които е прието да бъдат в основата на последващи инициативи за насърчаване на грамотността и четенето, са:

- да се работи за промяна на отношението към книгите и четенето сред всички слоеве на обществото;

- да се подкрепят институцията „Библиотека“ и специалистите, тъй като те са основен фактор за формиране компетентността на читателите;

- стимулиране на партньорските взаимоотношения между различни организации за постигане на общи интереси.⁹

Десет години по-късно, през 2008 г., като следствие от триумфалния успех на кампанията отново е обявена Национална година на четенето под надслов „Заедно четем вкъщи“. Инициативата е провокирана от безпокойството на правителството, свързано с незадоволителното ниво на квалификация, която придобиват преди всичко младите момчета и мъже, които освен това спадат към основната категория на „нежелаещите и не изпитващите удоволствие от четенето“¹⁰. Общият бюджет, отпуснат за реализиране на кампанията, надхвърля 3 млн. британски лири.

Националната година на четенето отново е финансирана от правителството в лицето на Министерството на децата, училищата и семейството и Министерството

⁹ **Инносент**, Наташа. Национальная поддержка программ чтения в Великобритании. лекция-презентация. – В: *Школьная библиотека*, 2007, бр. 9–10, с. 58–59.

¹⁰ **National Literacy Trust**. Reading [онлайн]. The Future. Final report of the 2008 National Year of Reading. [прегледан 11.04.2017]. http://www.literacytrust.org.uk/assets/0001/5772/21522_NYR_Guide_NAV_AW

на университетите и професионалната подготовка. Основни партньори пак са неправителствените организации – National Literacy Trust и Reading Agency.

В рамките на програмата са проведени 5 мащабни събития: Library membership campaign; Bedtime reading campaign; Love lyrics; Read up, Fed up; Community gardens project. Успехът на инициативата е предопределен още с формулираните през 1998 г. ключови направления на работа. А именно:

- ❖ да се работи за промяна на отношението към книгите и четенето сред всички слоеве на обществото. За успеха говорят следните цифри:

- ✓ новозаписаните потребители надхвърлят 2 млн.;
- ✓ обхванати са повече от 160 000 азиатци, живеещи на Острова;
- ✓ над 23 000 са момчетата, заявили участието си в Лятното четене;
- ✓ милиони млади майки са „облъчени“ чрез публикуваните реклами в седмичните женски списания;

- ✓ чрез най-големия ежедневник, излизащ във Великобритания към годината на провеждане на кампанията, са разпространени 250 000 детски книги;

- ✓ чрез библиотеките са раздадени 250 000 ръководства за детски книги (guides to children's books) и др.

- ❖ да се подкрепят институцията „Библиотека“ и специалистите, тъй като те са основен фактор за формиране на читателски компетентности. Някои постижения:

- ✓ повече от 1000 са училищата, включили се в креативния проект ReadMe Key Stage 3, в подкрепа и за насърчаване на четенето сред момчетата;

- ✓ най-популярният документ, свалян от уебсайта на кампанията, става Help with reading – безплатно ръководство за доброволци по четене в библиотеки и в други институции;

- ✓ в Wikireadia са публикувани над 1200 „добри практики“ за насърчаване на четенето, предназначени за библиотекари, учители и всички, които имат отношение към грамотността.

- ❖ стимулиране на партньорските взаимоотношения между различни организации за постигане на общи интереси. Сред успехите се открояват:

- ✓ до начинаещи шофьори на тежки превозни средства са разпратени 5000 листовки, обясняващи взаимовръзката между четенето и постигането на успех;

- ✓ регистрирани са над 100 000 посетители на инициативата „зелена библиотека“ (градина-читалня), промотирана от Daily Mail;

- ✓ в партньорство с малкия бизнес и Starbucks са създадени зелени библиотеки в училища и райони, в които има незадоволителни показатели на четивните умения;

- ✓ до дребните търговци чрез книжарницата Bookpeople са достигнали над 300 000 листовки за насърчаване на четенето.¹¹

Какви са причините библиотеките да бъдат ключов партньор в Националната година на четенето 2008? Какви са ползите за тях от участието им в кампанията?

¹¹ Преводът е предложен от Емилия Славова в статията ѝ „Приобщаване на родителите“, достъпна на <http://priateli.info/wp-content/uploads/2012/12/ПРИОБЩАВАНЕ-НА-РОДИТЕЛИТЕ.pdf>. Изследователката на добри библиотечни практики Добринка Стойкова употребява в своя публикация превода „Старт с книга“.

Отговорите на тези два изключително важни въпроса могат да бъдат намерени в доклада Reading: The Future – final report of the 2008 National Year of Reading. Библиотеките са важни за осъществяване замисъла на тази мащабна инициатива, защото те осигуряват основното право на хората, а именно да бъдат информирани и да имат свободен достъп до информация, а библиотекарите притежават умения и компетенции да насърчават четенето. През 2008 г. за първи път на национално ниво е проведена „масова акция“ в рамките на Library membership campaign за привличане на нови читатели и се полагат основите за системно събиране на данните за тях. Успехът в значителна степен се дължи и на участието на Daily Mirror и Sunday People. В края на кампанията е отбелязан ръст средно с 40% на новорегистрираните потребители, надхвърляйки цифрата от 2 млн. Включвайки се в програмата и приемайки нейните основни послания, библиотеките излизат „сред хората от улицата“, като използват разнообразни ресурси и партньорства, за да предизвикат интерес към работата и услугите си. Представеният обзор на резултатите от една от най-мащабните програми за насърчаване на четенето във Великобритания ясно показва, че целенасочената държавна политика за стимулиране и развитие на нация от читатели дава завидни резултати.

Първата по рода си инициатива в света за приобщаване към ценностите на печатното слово от най-ранна детска възраст с активното участие на родителите стартира именно в Обединеното кралство и се нарича „Bookstart: Закърмени с книжки“¹². Тя се реализира от неправителствената и благотворителна организация BookTrust, която се ръководи от кредото, че „четенето променя живота“. От началото на програмата през 1992 г. досега са раздадени почти 60 млн. книги; 2,5 млн. – за периода 2013–2014 г. – BookTrust комплекта са достигнали до семействата и техните деца, а числото на раздадените безплатно книги надхвърля 5 млн.

Проектната идея е реализирана през 1992 г. в Бирмингам със съдействието на Birmingham Library Services, South Birmingham Health Authority and Birmingham University School of Education и обхваща 300 бебета. В периода 1992–1998 г. са разработени приблизително 60 пилотни минипроекта, финансирани по Европейския социален фонд, като основната таргет група са кърмачета от социално и икономически бедни райони. След грандиозния успех на първата проведена Национална година на четенето (1998) и отзвукът от нея, компанията Sainsbury's plc (верига супермаркети) решава по случай предстоящия Милениум да спонсорира проект, ориентиран към най-малките деца с фокус създаване на навици за учене чрез четене, а именно „Bookstart: Закърмени с книжки“. До 1999 г. голяма част от местните власти и институции (а към 2000 г. 92% от тях), в това число и библиотеките, изразяват готовността си да се включат в него, а библиотекарите стават Bookstart координатори. В периода 2000–2001 г. програмата е частично финансирана от Министерството на образованието, а през 2001–2004 г. от Министерството на културата, медиите и спорта. В същото време организа-

¹² **BookTrust.** About us. Book Trust Impact. [онлайн]. [прегледан 11.04.2017]. <http://www.booktrust.org.uk/about-us/impact/>

цията BookTrust разработва иновативен модел за партньорство с издателствата на детска литература и започва производството на първите Bookstart комплекти. През 2004 г. програмата реално получава правителствена подкрепа, вкл. и финансова, и се разширява, като осигурява безплатни книги за всички деца в три възрастови групи: Bookstart Baby Pack (0–1 г.), Bookstart+ (1–3 г.) и My Bookstart Treasure Chest (3–4 г.). В резултат детските издатели сключват тригодишен договор за подкрепа на инициативата на BookTrust. В наши дни средствата за реализиране на програмата се осигуряват от държавата (20%) и от книжния сектор (80%). На национално ниво тя се координира от BookTrust, а на местно – от публичните библиотеки в партньорство с педиатрите в здравните институции.¹³

Програмата Bookstart осигурява за всяко британско дете, съобразно възрастта му, и неговите родители безплатни пакети с книги, както и насоки за ръководство на четенето. По този начин тя съдейства за формирането на нация от читатели. Видове и предназначение на комплектите:

- Bookstart Baby Pack, получаван от всяко дете преди първия му рожден ден от педиатъра си;
- Bookstart Treasure са предназначени за 3–4-годишни деца и се получават в детските ясли и градини;
- Bookstart Corner комплект се раздава в детските центрове и е за децата на възраст между 1–2 г. и техните семейства, които имат необходимост от допълнителна подкрепа за изграждане на ежедневни навици за четене;
- Booktouch включва книжки Booktouch Baby за незрящи и слабо виждащи деца от 0–2 г. и от 3–5 г. – Booktouch;
- Bookshine получават семейства на деца с увреден слух отново в две възрастови категории: Bookshine Baby (0–2 г.) и Bookshine (3–5 г.);
- Bookstart Star е за деца от 3–5 г., които са с двигателни увреждания;
- Bookstart Dual languages е насочен целево към семействата с малки деца, в които родният език е различен от официалния за страната – английски.

Мониторингът на кампанията се осъществява чрез периодични изследвания по таргет групи за проучване на удовлетвореността им и постигнатите резултати. Така например 85% от родителите на деца в неравностойно положение оценяват ефекта от програмата като положителен и споделят, че „се чувстват по-уверени“. Своего първо съвместно посещение са направили 31% от анкетираните, а 17% са се включили в курсове на детските центрове.

По подобен начин инициативите са оценени и от семействата на деца от 0–5 г. За повече от 80% от родителите насоките за ръководство на четенето са изключително полезни, а половината (50%) от тези, за които преди това библиотеката е била непозната и загадъчна територия, стават нейни приятели. В над 2/3 (71%) от домовете с незадоволителен социален и икономически статус семейното четене се е превърнало в редовно занимание. Резултатите при децата в началната училищна възраст показ-

¹³ **BookTrust**. About us. Book Trust Impact. [онлайн]. [прегледан 11.04.2017]. <http://www.booktrust.org.uk/about-us/impact/>

ват, че 79% от тях са ангажирани и изпитват удоволствие от досега с книгите, което потвърждават и 69% от учителите, а според 1/3 (32%) четенето е оказало благотворно влияние върху образователните резултати на подрастващите. По данни на библиотечните специалисти 80% новозаписали се семейства използват услугите им.

Ефектът е оценен и при децата на възраст от 11 г., като половината от тях (52%) заявяват, че вече обичат да четат. Ползите за библиотеките също не са за пренебрегване: с 67% са се обогатили техните колекции. Разковничето на успеха на този уникален проект, който се реализира вече 18 години, е скрито в четири, на пръв поглед, съвсем обикновени думи: „мощност“, „партньорство“, „последователност“ и „подкрепа“, а положителните резултати нарастват лавинообразно.

Reading Agency е друга голяма неправителствена и благотворителна организация на територията на Великобритания, която си е поставила амбициозната цел „да вдъхнови колкото се може повече хора да четат, насърчавайки ги да споделят удоволствието от книгите“. Нейното мото звучи по следния начин: „Всичко се променя, когато четем“. От създаването си през 2002 г. и до 2012 г. чрез реализираните програми и активното взаимодействие преди всичко с библиотеки и издатели, организацията достига до над 7 млн. потребители. Сдружението планира към 2018 г. да бъдат обхванати до 12 млн. деца, подрастващи, юноши и възрастни, които да се превърнат в уверени и страстни читатели.¹⁴

Кампаниите, стимулиращи развитието на читателски компетентности, се осъществяват с партньорството на повече от 4000 публични библиотеки:

- почти 100% от тях се включват в инициативата Summer Reading Challenge, предназначена за деца от 4 до 11 г., които по време на лятната ваканция биват стимулирани да прочетат 6 книги. През 2014 г. включилите се в кампанията достигат рекорден брой – почти 840 000;

- обществените библиотеки помагат на повече от 48 000 (за 2014–2015 г.) младежи и възрастни да придобият увереност в своите читателски умения и да формират интерес и любов към книгите чрез програмата Reading Ahead (Six Book Challenge);

- в Reading Groups for Everyone са добавени повече от 2000 библиотечни групи за четене в мрежа, което я превръща в най-голямата по рода си на Острова. Реализира се в партньорство с The Society of Chief Librarians;

- Reading Well е насочена преимуществено към семейства, които имат здравословни проблеми. С цел по-добра осведоменост за тях (деменция, фобии, хранителни разстройства и др.) обществените библиотеки предлагат препоръчителни списъци (изготвени със съдействието на медицински специалисти) и безплатен достъп до информационните ресурси;

- Reading Activists стимулира участието на млади хора на възраст 13–24 г. не само да четат и използват услугите на обществените библиотеки, но и да станат доброволци. Програмата се реализира в 18 бедни района на Англия.¹⁵

¹⁴ **Reading Agency.** History of The Reading Agency [онлайн]. [прегледан 11.04.2017]. <http://readingagency.org.uk/about/>

¹⁵ **Reading Agency.** Reading Activists. [онлайн]. [прегледан 11.04.2017]. <http://readingagency.org.uk/young-people/quick-guides/readingactivists/>

Най-значителната и мащабна програма на Reading Agency е Chatterbooks („Книжки бърбровки“), която помага на децата (4–12 г.) да изградят навици за четене през целия живот, водейки се от убеждението, че те са изключително важни за постигането на успех в образованието. От 2001 г. насам, когато тя стартира за пръв път досега, повече от 10 000 желаещи са се присъединили към групите за четене, с което инициативата се превръща в най-голямата детска мрежа във Великобритания. Срещите и заниманията се провеждат както в библиотеки, така и в училища, под ръководството на библиотекари, учители, доброволци, за да се стимулира интересът към книгите. Идеята на програмата е да провокира подрастващите да споделят мнения за прочетеното, да вземат участие в забавни и интересни дейности, провокирани от детските издания, да изберат нови заглавия за вкъщи от фондовете на библиотеките. На малките читатели се предоставя възможност да влязат в ролята на „звездни рецензенти“, осигурявайки им чрез издателите достъп до непубликувани книги.

Съвсем неслучаен се явява фактът, че организацията първоначално започва своята работа именно в Британската библиотека. С всички тези програми Reading Agency освен че си поставя за цел да стимулира и подобрява уменията по четене на различни възрастови категории, слага сериозен акцент върху библиотеките, които са и координатори на дейностите, стремейки се да повиши престижа им сред обществото.

Работата в партньорство за издигане тяхното място и роля в общността и значимостта на четенето за постигането на жизнен успех е характерна дейност и за National Literacy Trust – независима благотворителна организация, създадена през 1992 г. Посланията от нейните кампании са свързани с подобряване на разбирането за жизненоважното значение на грамотността за добрата реализация на хората, работи и подкрепя учители, библиотекари, изследователи и др. специалисти, имащи отношение към проблемите на четенето и образованието. Основните таргет групи, с които взаимодейства, са семействата, децата и младите хора и преди всичко тези в неравностойно, социално и икономическо положение. Мотото ѝ е: „Чети, за да живееш“.

През 2014 г. National Literacy Trust провежда своето ежегодно изследване (пето по ред) сред 32 000 деца на възраст от 8–18 г., чиято цел е да бъдат идентифицирани техните навици за четене. Проучването установява, че тези, които се ангажират с него извън клас всеки ден, са пет пъти повече от тези, които въобще не го правят. Сред резултатите се открояват:

- ✓ ръст на „страстните читатели“ – малко повече от половината (54%) от младите респонденти споделят, че изпитват голямо удовлетворение от четенето, за 35% от анкетираните то не е много голямо и едва 10% признават, че не успяват изобщо да го съпреживеят;

- ✓ повишаване на индикатора за ежедневно четене извън училище – 41,1%, който през 2013 г. е съответно 32,2%;

- ✓ увеличаване на момчетата (46,5%) и момчетата (35,8%), които четат всеки ден извън клас. През 2013 г. съответните цифри са 36,6% и 28,2%;

- ✓ макар и незначително нараства удоволствието от четенето както сред момичетата, така и сред момчетата, както следва – от 59,8% на 61,6% и от 47,1% на 47,2%.

За постигането на тези резултати National Literacy Trust полага сериозни усилия и ресурси за реализирането на своите програми. Една от най-успешните кампании, които осъществява, се нарича „Четенето основа на основите“ (Reading Is Fundamental). Тя стартира през 1996 г., взаймствайки модела от САЩ, където същата инициатива се провежда от 1966 г. насам. Вярвайки, че четенето има базово значение за успешна личностна и професионална реализация, кампанията обхваща децата и младежите, преимуществено тези в неравностойно положение (емигранти, социално слаби и др.), събуждайки у тях интерес към книгите. Водеща идея е свободата на избор, която се дава на подрастващите, т.е. в рамките на проекта всеки участник от целевата група получава абсолютно безвъзмездно и по свое собствено усмотрение три заглавия, което значително повишава мотивацията му. National Literacy Trust е твърдо убеден, че четенето за удоволствие има фундаментално значение за бъдещия успех на всеки индивид в обществото. Поради това организацията работи в партньорство с възпитатели в детските центрове, учители и библиотекари, осигурявайки им при необходимост експертно обучение, защото те не само са връзката между младите хора и книгите, но и имат възможност още в самото начало на развитие да оказват въздействие за промяна на отношението към четенето. Насърчава се и участието на доброволци. Тъй като с времето концепцията за тази мащабна по своя обхват кампания променя своя облик – не просто раздаване на безплатни книги, а формиране на нация от читатели с активното участие на семействата, през 2010 г. е взето решение за промяна в нейното наименование, което да съответства на новата ѝ визия – National Young Readers' Programme. Успехът на програмата е показателен: до 2006 г. повече от 200 000 деца избират над 600 000 книги, докато днес броят им надхвърля съответно 400 000 подрастващи, подбрали и получили над 1 млн. заглавия. Освен това:

- ✓ при 99% от участниците, включили се с ниско ниво на интерес към четенето, се наблюдава положителна промяна в отношението, в честотата на досег с писаното слово и мотивацията за него;

- ✓ успешно са формирани критерии за избор на книги за удоволствие при 95% от детската целева група;

- ✓ съществен напредък се забелязва в разбиранията на родителите за взаимовръзката между четенето на разнообразни по своя характер ресурси и образователните резултати.

Особено внимание заслужава да се обърне на резултатите от проведено през 2009 г. онлайн проучване на National Literacy Trust, обхванало повече от 17 000 ученици (8–16 г.) от над 100 училища, за взаимовръзката *обществена библиотека–образователни постижения*.

Графиката ясно показва, че резултатите от проведеното изследване открояват взаимовръзката между нивото на четивна грамотност и ползването на услугите на обществените библиотеки. Според авторите на проучването много по-вероятно е потребителите на библиотеките да разберат и оценят значението на четенето за техните бъдещи успехи. Младите хора, които посещават публичните институции и в голяма степен изпитват удовлетворение от четенето, значително по-често разговарят за книги със своите семейства. Друг извод, който се откроява е, че 61,8%

от децата с азиатски произход, живеещи във Великобритания, ползват обществените библиотеки.¹⁶

Вероятно затова през последните години именно те заемат челни позиции в големите международни изследвания на грамотността.

Безспорно Великобритания е една от страните с престижна образователна система и библиотеки с утвърден авторитет, доказан с направения преглед. Световната икономическа криза от 2008 г. в голяма степен засегна и културните институции на Острова и в стремежа си да оцелеят и запазят лидерските си позиции, британските библиотеки активно включват млади хора като доброволци, които поемат част от библиотечната дейност. По този начин се гарантира продължаващата реализация на дългогодишните национални програми и кампании, които всяка година увеличават обхвата и мащаба си и привличат нови последователи. Тази обединеност на усилията, както и категоричната подкрепа на държавата, книжния сектор и медиите, е ключов фактор за успешното осъществяване на начинанията за повишаване на грамотността на нацията.

Основен акцент в държавната политика, осъществявана чрез библиотеките, е приобщаването и включването на деца от рискови семейства (емигранти, социално слаби, живеещи в отдалечени и труднодостъпни райони), които са и най-застрашени от социално изключване поради недостатъчна компетентност. Затова не е случайно, че именно библиотеките активно се включват и реализират дейности, в които целева е тази група, помагайки на децата и родителите им да изпитат и преживеят удоволствието от четенето и посещенията в библиотеките.

¹⁶ Clark, C., Hawkins, L. Public Libraries and Literacy. Young people's reading habits and attitudes to public libraries, and an exploration of the relationship between public library use and school attainment. London: National Literacy Trust, 2011.

Посветен на Отечеството. 180 години от рождението на Васил Левски За една пътуваща изложба

Милена Тафрова, Руслан Иванов

**Dedicated to the homeland. 180 years since the birth of Vasil Levski
For a travelling exhibition
*Milena Tafrova, Ruslan Ivanov***

Summary

The personality of Vasil Levski brings us together and the occasion is an exhibition entitled “Dedicated to the homeland” which commemorated his 180th birth anniversary. The exhibition presented selected documents and photographs of from the Bulgarian Historical Archives’ collections at the “St. St. Cyril and Methodius” National Library revealing hints about the personal qualities and organisational genius of the Apostle of Freedom.

Key-words: Vasil Levski, exhibition, documents, archive.

Не измина много време, след като почетохме паметта на Апостола на свободата, и ето, че неговата личност отново ни събира. Поводът е изложбата, с която в годината на Левски ще отбележим 180 години от рождението му, озаглавена „Посветен на Отечеството“.

Днес трънливият и изпълнен с много изпитания житейски път на Васил Левски е осветлен стъпка по стъпка, защото животът и дейността на великия българин не са лична орис, а дело и съдба на всички нас. Поради това представянето на нови сведения и свежи идеи е предизвикателство за всеки, който се е заел със задачата да проследи битието на Апостола. С надеждата, че сме успели да представим частица от автентичния му образ, ние, организаторите на изложбата, предлагаме на вашето внимание един разказ в картини, вплел различни сюжетни нишки от българската национална революция, където Левски е оставил дълбока дияра.

Съдбата е решила да пощади малко на брой, но с богато съдържание писмени паметници за живота и делото на Васил Левски. Понастоящем най-важните от тях, разкриващи личните качества и организационния гений на Апостола, се съхраняват в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

На вниманието на всички онези, които искат да си припомнят, и на онези, които трябва да научат факти от славното ни минало, изложбата представя

подбрани документи и фотографии в 11 табла. Експонираните архивни материали са ярък пример за организационния гений, жертвоготовността, себеотрицанието на Апостола за свободата на отечеството.

Разказът започва с животопис, чрез който в кратка форма е разказана историята на най-великия син на България от неговото раждане до героичната му смърт. Продължава с изгледи от родното му място и снимки на майка му Гина Кунчева, вуйчо му архимандрит хаджи Василий, родната му къща, лист от автобиографията му в стихотворна форма и др., които изграждат представа за семейната среда на Апостола и атмосферата във възрожденско Карлово.

По-нататък експозицията показва посветилия се вече на отечеството си Васил Левски като участник в двете български легии в Белград, където получава бойното си кръщение и като знаменосец в четата на Панайот Хитов. Изживял с болка несполуките на революционната емиграция от предходните години, през пролетта на 1868 г. Левски обмисля нови възможности за решаване на българския политически въпрос. Своите разсъждения той споделя в писма до Найден Геров и Панайот Хитов, които намират подобавашо място в настоящата изложба. Извоюването на дълго жадуваната свобода Апостолът виждал в целенасочена и последователна революционна агитация вътре в страната чрез изграждане на широка комитетска мрежа. Съвсем естествено акцентът в експозицията пада именно върху тази негова дейност. Чрез избраните документи и фотографии на негови сподвижници се проследява изграждането на Вътрешната революционна организация и се представят принципите на новата структура, систематизирани в „Нареда на работниците за освобождението на българския народ“, написана от Левски. Заслужено внимание е отделено на обединяването на усилията на комитетската организация и на емигрантските дейци в лицето на БРЦК за постигането на заветната цел – освобождението на България.

Изложбата завършва с пътя на Левски към Къкринската голгота и почитта към него и безсмъртното му дело.

За първи път експозицията беше показана пред публика на 6 февруари т.г. в Асеновград, но след представянето ѝ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ тя доби широка популярност. Редица регионални библиотеки и музеи в страната заявиха интерес да бъдат домакини на изложбата. Сред тях са Варна, Разград, Враца, Силистра, Дулово, Кърджали, Габрово, Монтана, Велико Търново и др. Това дава надеждата, че за думите и делата на Апостола ще се сещаме не само около 18 февруари или 18 юли.

Посветен на Отечеството

180 години от рождението
на Васил Левски

Васил Левски
1837–1873

Гина Караиванова-Кунчева,
майката на Васил Левски

Родната къща
на В. Левски

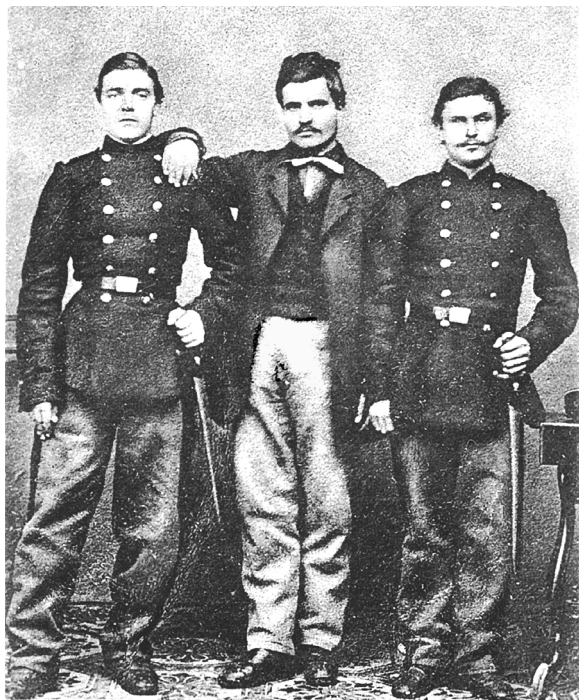
Архимандрит хаджи Василий,
вуйчото на Васил Левски

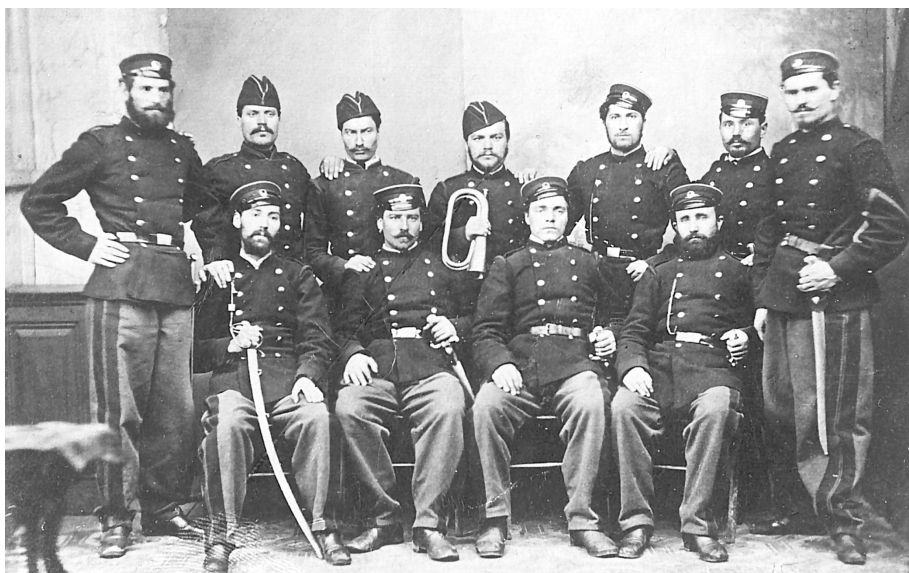
Училището в с. Войнягово, Пловдивско,
където е учителствал Васил Левски

Църквата „Св. Богородица“ в Карлово, в която е бил ръкоположен Васил Левски

Васил Левски като участник във Втората българска легия в Белград 1867 г., с брат си Христо Ив. Кунчев и Христо Иванов – Големия

Васил Левски (трети от ляво надясно, седнал) с участници във Втората българска легия

Панайот Хитов (1830–1918)

Васил Левски като
знаменосец в четата на
Панайот Хитов, август 1867 г.

Сражение на четата на Филип Тотю при Върбовка на 20 май 1867 г.

Братія Българіе!

Тягчила-та причиняеми на насъ отъ турско-то правителство станяхъ вечъ неносны. То, вмѣсто да облъгчява наше-то състояніе, отъ день на день го прави по-нетърпимо: отъ всичко това нѣма друго спасеніе, освѣтъ да станемъ и съ оръжіе вържжъ да дирихъ свои-ты права и свобода.

Ето ний ви показваме пресвѣтъ прихѣтъ за това като ся хващаме за оръжіе: слѣдъ послѣдвайте ний и ще бѣдите достойни потомци на наши-ты славны прадѣды: Крума Бориса, Симеона и пр. кои-то никакъ не търпяхъ чуждо-то срамно и низко за чловѣка иго.

Не надявайте ся никому да дойде да ви освободи седѣщицъ съ сѣгрѣхъти рѣцѣ! Не слушайте ничий съвѣты, а само и само надѣжда-та ви да бѣде основана на ваши-ты юначкы рѣцѣ, защото тии сж истинны и вѣрны ви приятель и помощникъ, кой-то ще ви помогне и избави.

Братіе! врѣмя-то е дошло и ний выка да си дирихъ наши-ты права. Нѣка го послушаме и ся покажемъ прѣдъ свѣта народъ, достоенъ за свобода.

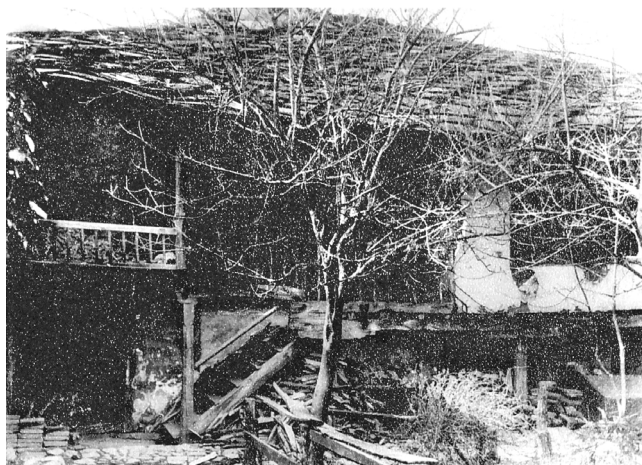
На всякого былъ отъ каква и да е народность пий на самыи Турчинъ съдѣщицъ мирно ще бѣде почетенъ както: честь та му, имота му, тѣй сжще и нѣгова-та вѣра. Намѣреніе-то ний е да изгонимъ нечносно-то злоупотрѣбѣние и да си добиемъ народны-ты правъ и свободж-тж.

Братія злато-гровый лъвъ рѣве изъ Балкана и ний выка! Нѣка всички ся притечемъ подъ неговия прѣпорецъ и съгласно съ едни уста извикнемъ: *свобода или смъртъ.*

Стара Планина

**ПРИВРѢМЕНО-ТО
ПРАВИТЕЛСТВО**

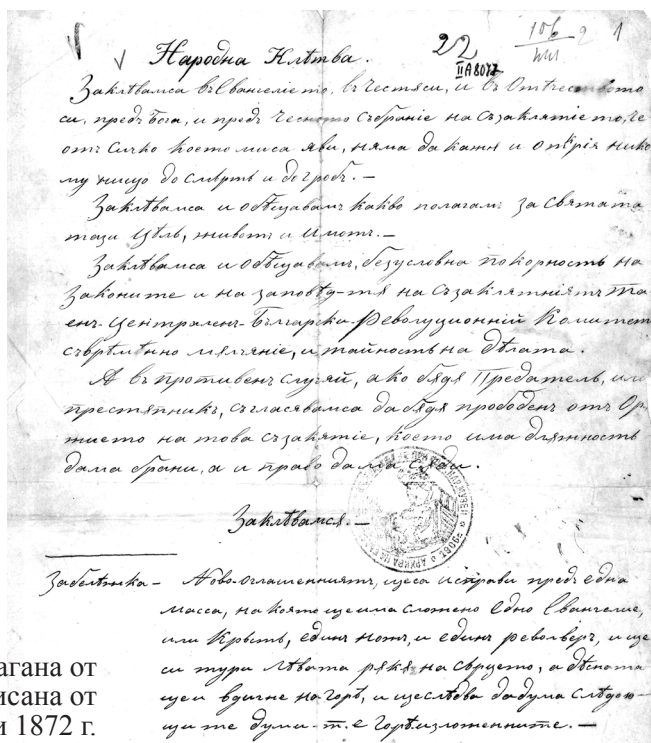
Прокламация от името на Привременното правителство в Балкана, разнасяна от Васил Левски в началната му дейност по изграждане на Вътрешната революционна организация в България

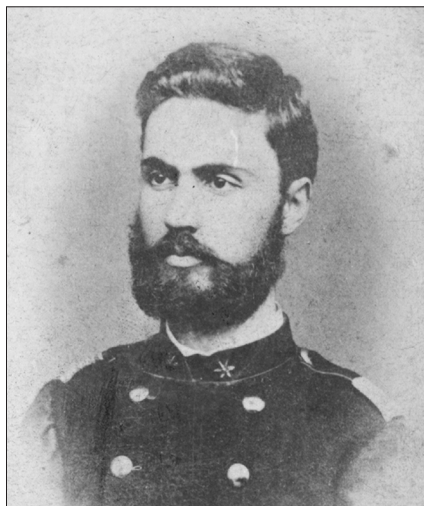
Къщата на Иван Драсов в Ловеч,
в която В. Левски е основал
революционен комитет през 1869 г.

Иван Драсов (1848–1901),
член на революционния
комитет в Ловеч

„Народна клетва“, полагана от
комитетските дейци, писана от
Васил Левски през ноември 1872 г.

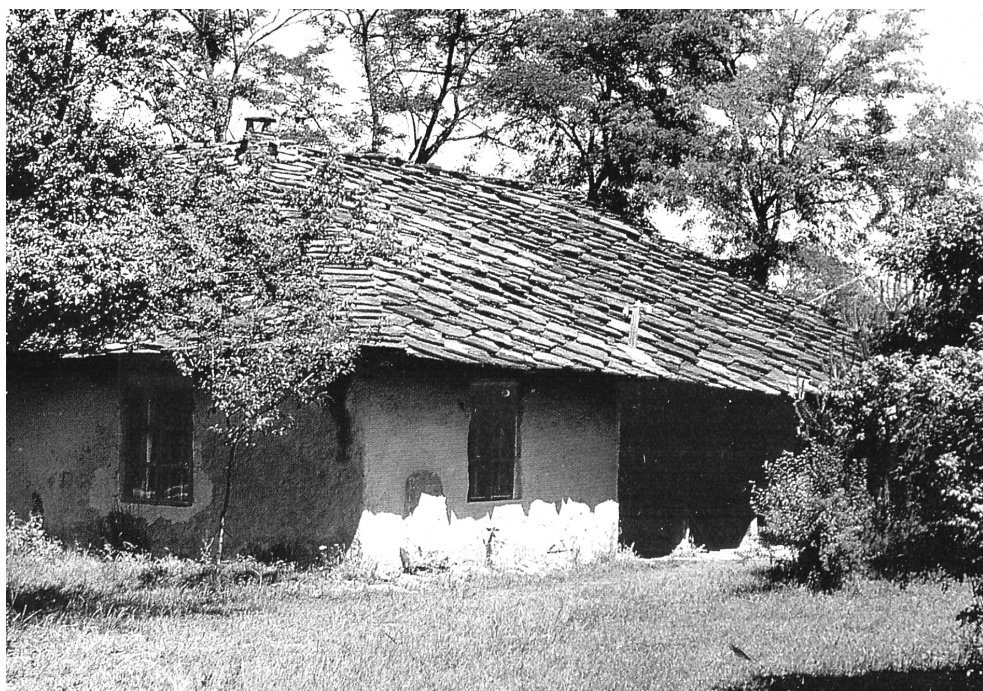
Ангел Кънчев (1850–1972), помощник на Васил Левски

Членове на „I отделение на БРЦК. Привременно правителство в България“:
Иван Колев, Иван Т. Драсов, А. Ц. Хитров, Марин Поплуканов и Димитър Пъшков

Пази мост край Ловеч, през който Васил Левски минава на път за Къкрина

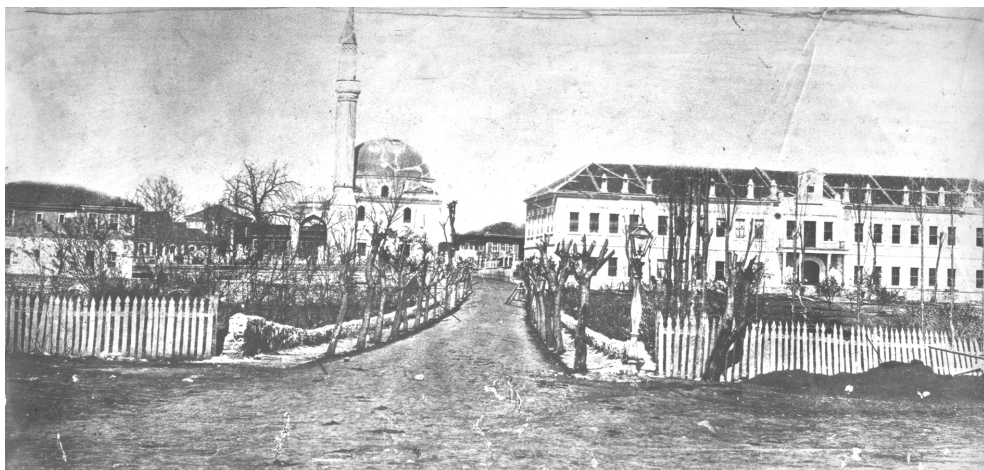
Къкринското ханче

ако не беше така, тогава... (The text is a transcription of a handwritten document, likely a protocol or a letter, written in Ottoman Turkish. It discusses various matters, including names like Ali Saib Pasha and the context of the trial of Vasil Levski.)

ако не беше така, тогава... (Continuation of the handwritten text, detailing the proceedings and the role of Ali Saib Pasha as the head of the special commission.)

Препис от протокола със смъртната присъда на Левски, 15 януари 1873 г.

Али Саиб паша (ок. 1824–1891), председател на Специалната извънредна комисия, назначена да води процеса срещу Васил Левски и неговите сподвижници през 1872 г.

Конакът в София, където е съден Васил Левски

Ив. А. КАРАСТАНОВЪ
фотограф
София

Откриване паметника на Васил Левски в София, 22 октомври 1895 г.

Библиотекарят е пътеводна светлина в многообразието от знания

Севда Накова

The Librarian is the Guiding Light in the Wealth of Knowledge

Sevda Nakova

Summary

The author is among the newly appointed employees of “St. St. Cyril and Methodius” National Library. She shares her thoughts and impressions on the profession of librarians.

Key-words: newly appointed employees, “St. St. Cyril and Methodius” National Library.

Чест е да работиш в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – институция, която е стълб на българската наука и култура. По темата за „Професията на библиотекаря – традиции и приемственост“ бих искала да споделя, че Библиотеката е мястото на една изключително важна професия, която е тясно свързана с комуникацията и културното израстване на нацията.

Неслучайно в същата година на освобождението ни от турско робство се инициира и създаването на национална библиотека. науката е крехка материя и има нужда да бъде подкрепяна от библиотечната общност, защото едно откритие би било немислимо, без да се познава това, което са открили други преди теб. Именно това е и работата на библиотекаря. Да може да бъде като пътеводна светлина в многообразието от знания и да води читателите в морето от информация.

Всъщност много хора мислят, че работата на библиотекаря е свързана само с обслужването на читатели, но всъщност това никак не е така. Има множество други дейности, които са част от палитрата от функции. На първо място бих споменала библиографията, която е необятна Вселена от информация, с чиято помощ един документ става видим в каталога и може да бъде издирен от потребителя. Друг аспект от работата в Националната библиотека е свързан с организацията на различни по вид и тема събития. Всяко едно носи своя дух и характер и ме зарежда с емоции, като оставя в мен спомен за цял живот. Представянето на книга е събитие, пораждащо вълнение и очакване за нова среща. Тематичните изложби са възможност да представя най-добрите и интересни документи по зададената тема.

И все пак това, което е най-ценно в работата ми, е комуникацията с хора, обичащи книгите и обогатяващи ме с всяка среща. Възможността да срещаш при-

ятели с общи интереси е безценно. В контекста за приятелството бих споменала и срещата си с децата. Тяхната абсолютна чистота и емоция ми дават възможност да вярвам, че бъдещето е светло и сигурно.

Приемствеността в нашата институция е факт и ние, младите новопостъпили служители, сме щастливи, че можем да работим с истински професионалисти, готови да ни подадат ръка във всеки момент от работния процес. Пред нас стои задачата след време достойно да ги заместим и на тяхно място да подготвим новите, следващите библиотекари. Неслучайно Иван Вазов казва още през 1883 г.: „Не се гаси туй, що не гасне“.

Тодор Боров като читател

Огняна Вълкова

Todor Borov as a Reader

Ogniana Valkova

Summary

The current article aims to present prof. Todor Borov as a reader. My main documentary sources came from archival collection 849 "Prof. Todor Borov" preserved in the BHA (Bulgarian Historical Archive) at the "St. St. Cyril and Methodius" National Library. The source material allowed us to study the scholar's academic reading. The present paper seeks to contribute to a more thorough study of the professor as a reader and how his reading habits were formed.

Key-words: author, reader, reading practices, scholar – reader.

Личността на Тодор Боров е добре позната на специалистите в библиотекоснанието, библиографията, историята на книгата, читателите и четенето. Както свидетелстват ред негови текстове, трудовете на неговите изследователи и спомените на приятели и съвременници, през целия си дълъг, бурен и нелишен от колорит живот Боров живее със, чрез и за книгите.

Той сам пише за себе си: „Аз съм човек, който живее предимно с книги, в тях търся и поука, и мъдрост, и развлечение“¹. Винаги е предпочитал да чете, вместо да пише, защото, както сам казва: „...толкова прекрасни книги има на света, няма да ми стигнат и два живота. Във всеки случай сега вече съм стигнал до положение, когато бих могъл да кажа заедно с Монтен (нали виждате – човек на книгите: една крачка не мога да направя вече, без да цитирам някого!): „Не искам да си троша главата над нищо, дори заради науката, каквато и ценност да представлява тя. Аз не търся никакво друго удоволствие от книгите освен разумна занимателност и съм зает с изучаване само на една наука, науката на самопознанието, която трябва да ме научи да живея добре и добре да умра“².

Тодор Боров (1901–1993) е редактор на редица български периодични издания³. Специализира в Берлин. Библиотекар е в Университетската библиотека и в библиотеката при Българската земеделска и кооперативна банка. След 1944 г. е директор на Народната библиотека и на Българския библиографски институт (1941–

¹ НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров), а.е. 101, л. 1.

² Боров, Тодор. Живот с книги 1942–1972. София: Наука и изкуство, 1973, с. 10–11.

³ На сп. „Българска книга“ – библиографско периодично издание, и на литературен лист „Развигор“. Също така на в. „Нова Дунавска заря“, в. „Дунавско знаме“, сп. „Пролом“, сп. „Подслон“, сп. „Нарстуд“ и сп. „Книга и библиотека“. Сътрудници на в. „Борба“, „Зора“ и „Литературен глас“.

1963). Професор е по библиотекознание и библиография в Софийския университет (СУ). В неговия приятелски кръг са личности като Александър Балабанов, Елин Пелин, Д. Б. Митов, Емилиян Станев, Елисавета Багряна, Блага Димитрова и Йордан Василев; за него оставят спомени Александър Пиндиков, Ани Гергова и Татяна Янакиева, Божана Траянова и Борис Делчев, Боряна Христова и Зорница Петкова, Иван Богданов, Иван Сестримски и Илчо Димитров, Петър Динеков и Светлозар Игов, неговият син – световноизвестният френски учен Цветан Тодоров.

Боров учи в родния си град Лом, а по-късно в Русе. Завършва II мъжка гимназия в София и през 1923 г. е приет в Софийския университет – специалност „Славянска филология и литература“. Същата година започва стаж като кандидат-учител във II мъжка гимназия. Като студент по славянска филология Боров започва да сътрудничи на „Развигор“, създаден и редактиран от неговия преподавател и ментор Александър Балабанов (1879–1955), а по-късно става и негов уредник.

Специализира в Берлин, където изучава източноевропейска история, славянска литература, журналистика и библиография. Работи в университета и в Пруската държавна библиотека. Разработва дисертация на тема „Историята на руската цензура“. Негов преподавател, който той многократно цитира в по-късните си научни текстове, е Георг Шнайдер (1876–1960), теоретик на библиографията и автор, повлиял изключително много за формирането на Боров като учен. Афинитетът на Боров към немскоезичната мисъл и книга е продиктуван от владеенето на този език. В Берлин Боров е председател на българското студентско дружество и редактор на съюзническото (неговия орган) сп. „Нарстуд“ (съкращение от „Народно студентство“).

Завръщайки се в България, Боров се установява в Лом, където редактира в „Дунавско знаме“. Лектор е на курс по немски език, организиран от народния университет при читалище „Постоянство“. Сътрудничи и е главен редактор на в. „Нова Дунавска заря“.

След установяването си в София, Боров е назначен за библиотекар в Университетската библиотека, а по-късно е библиотекар при БЗК Банка, на която длъжност остава до септември 1944 г., когато е назначен за директор на Народната библиотека. Също така е член на управителния съвет на „Подслон“ – строително спестовно-кооперативно дружество, и редактор на неговия печатен орган сп. „Подслон“.

Боров е сътрудник, впоследствие и редактор на създаденото от Димо Кьорчев сп. „Пролом“, в което публикува статии в областта на литературата и литературната критика.

Неговата *лична библиотека*⁴ съдържа 1741 издания, съхранявани в катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ към Факултета по философия на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и в Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“. 839 са библиографските

⁴ Тази част от нея, която се е запазила. „Библиотеката“ на Тодор Боров се използва с уговорката, че тя в никакъв случай не е пълна и не е в първоначалния си вид.

и библиотековедските издания; 902 са литературните, литературоведските и други издания, 148 от които са с автограф. Сбирката обхваща 852 издания на български език, 325 на немски език, 451 издания на руски език и една значително по-малка част, представляваща 142 издания на други езици.

Диапазонът на неговите научни и литературни „четения“⁵ е изключително обширен, а понякога и противоречив.⁶ Боров е един от известните библиотековеди и библиографи, формиран като професионалист, с изключителни заслуги към „книгата“ след Първата световна война. Той рано се оформя като самостоятелен и критичен читател и интензивно общува с книгите до сетния си дъх. В последните години от своя живот, когато зрението му е засегнато и не е в състояние сам да чете, той „поглъща“ нови текстове, слушайки четенето на глас на хора от своето обкръжение. Противоречива и нееднозначна личност, ученият буди интерес не само със своята научна и обществена дейност, контакти, приятелски и професионален кръг, но и по отношение на своето четене, което е своеобразно „огледало“ на самия му живот.

Настоящата кратка статия е опит да очертае основните елементи на портрета на учения като читател въз основа на личната му документална колекция, съхранявана в неговия фонд в Българския исторически архив към Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и неговите четения, видими в книгите от вече споменатата му лична библиотека. Изследването на „прочитите“ на Тодор Боров цели да представи особеностите на структурите на четене и как тези академични/неакадемични прочити се пречупват през призмата на неговото съзнание. Посоката, в която са положени усилия, е анализ и издирване на неговите „читателски практики“. В тази светлина се достигна до някои изводи за сложния „комплекс“ на Боровите прочити.

Проучването на материалите доведе до интересни заключения.

На първо място това е предпочитанието към немскоезични, руски и съветски автори, в чисто научните търсения на последния. Дискурсът на неговите теоретични обобщения, от една страна, следва линията на немската научна мисъл, а от друга, на руската и съветската. Една значителна част от текстовете на Боров са обвързани с марксистко-ленинската идеологическа рамка. Неговите академични четения (на немски език) са свързани основно с текстовете на Георг Шнайдер, Фриц Милкау и Георг Лай. Други (тези на руски език) се свързват с имената на Николай Лисовский, Павел Берков, Иван Масанов, Владимир Межов и Николай Рубакин. Теорията на библиопсихологията, артикулираща психологията на четене, обвързваща го тясно с читателските нагласи, повлиява на обобщенията на Боров за практиките на четене и функционирането на библиотеките.

На второ място това са неговите литературни и други прочити. Там картината изглежда малко по-различна. Наблюдава се афинитет към българските класици и руската литература. От немскоезичните автори категорично се отдава предпочита-

⁵ Доколкото е възможно да се постигне пълнота на реконструкцията.

⁶ Например включва текстове на автори като Ленин и Херман Хесе.

ние на Херман Хесе и Томас Ман. Българските писатели, поети и критици, които Боров цитира или просто споменава, са 85. Руските автори представляват едно внушително число от общия брой – 56. Философите, историците на културата, писателите и поетите, писали на други езици, са 72. Немскоезичните автори са 21, които Боров вероятно е чел в оригинал. От друга страна, в библиотеката му фигурират издания на Гьоте и Хайне в превод на български език. Следват френски автори с общ брой 22-ма, които Боров е чел в превод на български и на руски език, както и един роман на Анри Барбюс в превод на немски. Ги дьо Мопасан, Алфред дьо Мюсе, Франсоа Мориак и Жорж Дюамел, въпреки че фигурират в библиотеката на Боров, не са включени в поредицата на цитираните автори, тъй като не са изрично упоменати от него. Англоезичните автори са 11 на брой, с чиито текстове Боров се е запознал в превод. Норвежките писатели са трима, сръбски – четирима, шведски, полски италиански по двама, и по един – исландски, испански, аржентински, китайски и унгарски автор.

Чрез анализа на колекцията от статии, публикувани в периодичния печат, както и на запазената част от библиотеката му се достигна до заключението, че неговите прочити са свързани основно с **книгата** – с нейната история, разпространение и не на последно място – с нейната материалност – оформлението като съществен белег в процеса на пренос на мисълта, от автор по посока на читател.

Друго заключение, до което достигнах в процеса на анализа, е тясно свързано с информираността на Боров, както в чисто научната сфера, така и в областта на литературата. От това следва, че ученият е използвал богат набор от справочници. Както посочва Бернхард Фабиан, академичното четене е тясно свързано с т.нар. „бързо четене“ или четенето по диагонал.

Поради сложността на темата и огромния материал изследването се придържа към основната, заложена в него цел: да изследва ония механизми на академичното четене, които го отличават от останалите „типове“ четения. На следващ етап работата би могла да се разшири в посока на литературните прочити на Боров, с оглед на тяхната ключова роля не само за формиране на самия читател у Боров, но и имайки предвид тяхната валидност по отношение на историческата епоха, създала читателя.

Основният документален източник е фонд 849 (Тодор Боров). Опитвам се да анализирам творчеството на проф. Боров през призмата на история на книгата, като ученият е обозрян като академичен читател въз основа на изворовия архивен материал и публикуваните текстове. Главният фокус, през който се осъществява изследването, е реконструкцията на неговите „прочити“. Така формулираната насоченост на изследването е продиктувана от стремежа към една нова интерпретация на образа на Боров в рамките на историята на четенето. Интерес за настоящия анализ представлява разнопосочността на неговите книжовни дирения.

Боравейки с фонд „Тодор Боров“, се стремя да „разпозная“ читателя чрез неговите текстове. Опитът ми за реконструкция има за задача да проследи формиращите за него професионални „четения“. Максимално са следвани цитираните от

самия автор източници. Някои от тях са посочени експлицитно и влиянието им по отношение на разработените лекции и трудове е по-видимо, други са споменати само мимоходом и невинаги е лесно да се определи границата на тяхното влияние. Чрез своите „прочити“ на предхождащи го (главно немскоезични) автори Тодор Боров поставя основата на библиотечната наука и научната библиография в България. По думите на Александър Балабанов, Тодор Боров създава от българската библиография нещо като библиокритика и библиоистория. Боров казва за себе си, че се е сблъскал отрано с книгите „пленен от тях, остава за цял живот при тях, прави от тях свое поприще: първоначално чете много, купува книги за всички „свои“ пари (частната му библиотека достига постепенно хиляди томове), после започва да пише върху книги и вместо да отиде по литературоведска линия, както става най-често при сходни случаи, той се залавя да прави списъци на книги, след това да се занимава с книжните сбирки и тяхното уреждане, да анализира справочниците за книги и най-сетне стига до чудачество – да се мъчи да изследва и да проумее ролята на книгата сама по себе си, като феномен в живота на отделния човек и на обществото като цяло. Тоест ако искаме да се изразим с малко по-научна терминология, пътят върви приблизително така: *читател–библиофил–библиотекар–библиограф–книговед*⁷.

„Прочитите“ на Боров са многостранни. Изследователската линия е свързана с написаните от него текстове, в това число и непубликуваните. Анализирането на изворите дава възможност да се конституира нова представа за Тодор Боров като читател и учен. Подобна актуализация е опит да се интерпретират читателските и научни практики на Боров, което би довело до ново типологизиране на академичния читател. Най-общо разглеждам четенията на Боров през призмата на едно ново за България изследователско поле, а именно това на историята на книгата, читателите и четенето. Спирам се на пространствата на четенето и читателските практики на *учения–читател*.

С най-голямо значение за моите дирения са изследванията на немския историк на четенето Бернхард Фабиан, създател на един от най-интересните модели за изследване на *читателя–учен*. За Фабиан *ученият–читател* е исторически тип. Той поставя традиционната и високо развита култура на четенето на единия край на скалата, а на другия – елементарната среща с книгата. *Ученият–читател* съществува заедно с писмовната култура и ни отвежда в началото на типографската епоха и научна революция. Традицията на академичното четене в този смисъл е исторически константна, но именно тук се откриват преходите и промените. Ученият е един тип читател, чиято главна задача е интензивно да проучва текстовете с цел да увеличава знанието си. Типографската епоха според Фабиан тогава означава не само един етап от историята на *читателя–учен*, но и началото на една ера, която изисква по-точно да бъде изследван академичния читател. Авторът цитира Лесинг, който твърди, че ученият не може да бъде смятан за читател наред с другите, защото той използва „усвоеното от чуждите книги богатство на чуждия

⁷ Боров, Тодор. Живот с книги..., с. 8.

опит“. Той не е читател, който може да чете, когато пожелае, а трябва да чете и то постоянно, защото като учен се определя чрез четенето, т.е. той е читател по „принуда“. За него, казва Фабиан, съществува задължаващо го отношение към книгата и това го прави особено показателен тип читател. В епохата на книгопечатането „принудата“ се засилва, поради огромното количество литература, която *ученият-читател* е длъжен да познава. Фабиан твърди, че образът на учения като вглъбен читател, колкото и често да е скициран, най-малкото по отношение на миналото е неверен, защото той ни се явява като притиснат от литературата читател още през XVIII в. Даже тогава той не е можел да поема всичко, което от своя страна довело до четенето по диагонал и бързото информационно четене. Традиционната ученост се разпада в късния XVIII в. и универсалната ученост бива заменена от специализираната ученост на XIX и XX в. И „ако ученият има своето съсредоточие в света на книгата, то корелатът към него като читател е не книгата, а библиотеката“⁸. За учения тя има инструментален характер, защото от специфичната релация с книгата за него произтича комплексно отношение към библиотеката, пише Фабиан. Отношението на учения към литературата, библиотеката и книгата е специфично, защото е професионално отношение към книгата, защото той не само чете, но и пише. Фабиан казва, че ученият реагира на книгата и в тази реакция се разкриват своеобразието и границите на книгата.⁹

Анализът на лекциите на Боров по **историческо библиотекознание** през призмата на „история на четенето и читателите“ се опитва да „улови“ четенията на учения и как цитираните автори повлияват на писаното от него. Неговите лекции, разделени в три дяла – *Историческо библиотекознание*, *Увод в използването на библиотеките* и *Увод в библиографията* – разкриват Боров не само като читател, но и като създател на концептуални схващания за библиотечното дело. Авторите, оказали влияние на Боров и често цитирани от него, са: Конрад Геснер, Николай Рубакин – основател на библиопсихологията, Готфрид Лайбниц, Готхолд Лесинг, Фридрих А. Еберт, Мартин Шретингер, Карл Дзяцко, Фердинанд Айхлер, Фриц Милкау, Георг Лай, Габриел Ноде, Жул Пейо, Кристиан Хайне, Виктор Гардтхаузен, Фридрих Дистервег и Лев Петрович Добраев. Лекциите си Боров чете в Софийския университет.

Библиографските трудове на Боров¹⁰ са създадени на базата на неговите академични прочити на текстове, посветени на библиографията и на развитието на науката като цяло. В съхранените в личния му фонд саморъчно написани лекции, писма, чернови, планове, учебни програми експлицитно или имплицитно са споменати редица четени от него автори. Общият им брой е 180, като преобладаващата група са немскоезичните автори, очертаващи важна страна от читателския профил на Боров. Използваните от Боров идеи принадлежат на автори с огромни

⁸ **Фабиан**, Бернхард. Ученият като читател. – В: *История на книгата. книгата в историята*. състав. А. Гергова, Кр. Даскалова. София: Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2001, с. 300–316.

⁹ **Пак там**, с. 307–308.

¹⁰ Публикувани и непубликувани.

различия в позиции и социален статус, между които са Адолф фон Харнак, Ернест Ренан, Джон Бернал, Борис Пастернак, Фридрих Енгелс, Имануел Кант, Бертран Ръсел, Олдъс Хъксли, Дмитрий Лихачов, Георг Шнайдер, Анри Бергсон, Йорис Форстиус и Ернст Ричардсон.

Ретроспекцията на българските библиографски трудове включва имената на Александър Теодоров-Балан, Никола Михов, Иван Богданов, Ст. Кутинчев, Никола Начов. От ранните опити в областта на българската библиография присъстват имената на Иван Шопов, Константин Иречек, Васил Априлов.

В литературните, философските и други научни „четения“ на Боров най-ясно проличават неговите лични вкусове и предпочитания. Читателският му профил е обогатен и от неотменната за периода на държавния социализъм марксистко-ленинска доктрина и неговите четения на „класиците“ на марксизма-ленинизма (Ленин и Сталин), присъстващи вероятно по конюнктурни съображения. В текстовете на Боров и в неговата кореспонденция личат четенията и мненията му за Христо Ботев, Елин Пелин, Иван Вазов, Стилиян Чилингиров, Гьончо Белев, Христо Ясенов, Пенчо Славейков, Петко Тодоров, Алеко Константинов, Пейо Яворов, Елисавета Багряна, Николай Лилиев, Николай Генчев и др. Прави впечатление предпочитанието на Боров към руски писатели и поети, в това число Гогол, Чехов, Достоевски, Гончаров, Анна Ахматова, Марина Цветаева и др. Видими са неговите прочити на текстове на Ибсен, Кнут Хамсун, Август Стринберг, Селма Лагерльоф, Герхарт Хаупман, Херман Хесе, Томас Ман, Анатол Франс, Емил Зола, Ромен Ролан, Пол Верлен.

Четенията на Боров от **периодичния печат** съставляват друга типологична единица. Те са своеобразно „огледало“ и обобщение на неговите академични и литературни интереси. От друга страна, те са свидетелство за колекционерската страст на учения, тъй като представлява нетипична „сбирка“ от изрезки от вестникарски статии и списания. Поместват се в девет тематични раздела, а именно: *Народна библиотека; За книгата; За четенето и библиотеките; За книгоиздаването и книжарите; Българската книга в чужбина; За хартията и книгопечатането. За българското книгопечатане; За българската култура; Кореспонденция на български писатели и Библиотеката при БЗК Банка.*

„Прочитите“ на учения–читател Тодор Боров проследяват трансформациите на академични/неакадемични четения и превръщането им в авторов (научен или популярен) текст. В научните занимания на Боров ясно се открояват неговите предпочитания към немскоезични, руски и съветски автори. Дискурсът на неговите теоретични обобщения, от една страна, следва линията на немската научна мисъл, а от друга, на руската и съветската. Една значителна част от текстовете на Боров са обвързани с марксистко-ленинската идеологическа рамка. Академичните четения (на немски език) на Боров са свързани основно с текстовете на Георг Шнайдер, Фриц Милкау и Георг Лай. Други (тези на руски език) се свързват с имената на Николай Лисовский, Павел Берков, Иван Масанов, Владимир Межов и Николай Рубакин.

В литературните и други прочити на Боров картината изглежда малко по-раз-

лична: откроява се неговият афинитет към българските класици и руската литература. Анализирайки колекцията от статии, публикувани в периодичния печат, които Боров е запазил, както и запазената част от библиотеката му, налага се заключението, че неговите прочити са свързани основно с „книгата“ – нейната история, разпространение и не на последно място – нейната материалност – оформлението като съществен белег в процеса на пренос на мисълта, от автор по посока на читател.

Както вече бе отбелязано академичното четене е тясно свързано с т.нар. „бързо четене“ или четенето по диагонал. Боров, *читателят–учен*, чете екстензивно, бързо, преминава от един текст към друг, за да се изгради като информиран събеседник по различни теми от българската и европейската политика, литература, история, наука и култура.

Премиера на театралния роман „Виж какво“ Тя се състоя точно на 27 март – Международния ден на театъра

Стефка Рангелова

**Premiere of the Theatrical Novel “Now look”
It took place on the World Theatre Day celebrated on 27 March**

Stefka Rangelova

Summary

On 27 March of this year – the World Theatre Day, “Pismena” club at the “St. St. Cyril and Methodius” National Library organized a premiere of the novel “Now look” by Maya Kisyova.

Key-words: Maya Kisyova, theatrical novel, “Pismena” club.

Театърът... Онова мистериозно същество, което се слива с публиката. Никой не може да остане безразличен към красотата, екстаза и прелестта на театъра.

В празничната вечер ни гостува една също толкова прелестна актриса, драматург, режисьор и писател – Мая Кисьова.

Наскоро излезе театралният дебютен роман „Виж какво“, посветен на българските актьори, родени през 60-те години на миналия век. На 27 март т.г. – Международния ден на театъра, Мая Кисьова се срещна с почитатели и читатели на организираната от „Клуб „Писмена“ премиера в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Авторката и неиздаденият роман участваха през 2015 г. в предаването на БНТ „Ръкописът“. Да припомним, че откриването на формата беше в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Според един от рецензентите – доц. Юрий Дачев, сценарист и драматург, преподавател в НАТФИЗ „Кр. Сарафов“, ръкописът на „Виж какво“ притежава всички положител-

ни качества на съвременната проза – ясни, добре композирани сюжетни линии, динамични персонажи от няколко поколения, стабилно боравене с професионалната терминология на театъра: „Рефренът „Виж какво“ в началото на всеки фрагмент въвежда в момент от историята на героя, в който той е в изпитание и се променя. Мащабите на повествованието са изградени и от спомени на дете от втората половина на XX в.; и от пътешествие в Израел; и от надеждите на българска актриса да изиграе значима роля в САЩ. Пречистващите трансформации на персонажите са ситуирани в Страстната седмица преди Възкресение – финалът на романа е отворен, но пътят е показан. Посвещението на ръкописа „Виж какво“ е към българските актьори, родени през 60-те. Духът на бъдещия роман съдържа памет и дава информация за историческата специфика на това поколение театрални творци в България“.

С амбициозната задача ръкописът да се превърне в книга се заема издателство „Пергамент“ и Георги Милев. Това, че той е и редактор, и издател на този роман, не е никак случайно. Милев е автор на стихове, разкази и пиеси, номиниран е през 2012 г. за наградата на „Хеликон“. А професионалист като него, с вкус към качествената литература, добре разпознава истинския талант в лицето на Мая Кисьова. Художник на корицата е доц. Николай Цачев, преподавател в Катедра „Книга и печатна графика“ в НХА.

На литературното събитие в Библиотеката дойде Катя Атанасова – писател, продуцент в БНТ, участник в творческия екип на „Ръкописът“, която сподели интересните си впечатления от съвместната работа с автора Мая Кисьова.

Откъси от театралния роман в кадри „Виж какво“ прочетоха артистите Ина Попова и Константин Кучев.

Така се стигна до кулминацията на вечерта – участието на самата Мая Кисьова. Тя има над 30 роли в театъра и киното, режисьор е на 5 камерни спектакъла, автор на 12 пиеси, с повече от 50 публикации в наши и международни издания за театър, литература и наука. Участвала е в късометражни и документални филми, в озвучаването на много сериали. Нейни творби са превеждани на английски, френски, италиански, унгарски, латвийски, руски и японски език.

Мая Кисьова сподели: „Романът „Виж какво“ ме изненада. Той не беше планиран, предвиден или мечтан. Поводът да направя опит в голямата проза дойде „случайно“ – в точното време на точното място. През февруари 2015 г. една приятелка ме покани да харесам страничката на „Ръкописът“ във фейсбук. Прочетох за какво иде реч и се възпламених. За 2 седмици от мен се изля този текст, който ме използва точно като безгласна, но усърдна работна ръка, за да го покажа. Бях убедена (по ирационални причини), че трябва да участвам и в шоуто. В това невероятно кратко време успях да обединя в структура текстове, които съм създавала, мислила и отлежавала от 30 години насам. Тази извънмерна концентрация днес мога да разкажа само с няколко думи: Един ден се заиграх със словосъчетанието „виж какво“. То се оказа магическо. „Доведе“ романа при мен и той ме попита: „Ще ме запишеш ли?“. И аз го направих с огромна лекота и удоволствие. Българ-

ска актриса се подготвя за Америка; екзотично пътешествие в Израел; млад режисьор поставя „Хамлет“; един баща намира дъщеря си. Автобиографични елементи има, но те принадлежат на миналото, настоящето и бъдещето на персонажите. От Коледа до Великден героите преживяват пълен катарзис. 35 парчета текст започват с фразата „виж какво“, а последните 7 с „какво виждам“. Да, за виждане става въпрос в този роман“...

Интересна и колоритна личност, но и неспокойна, изключително самовзискателна, Мая Кисьова непрестанно развива таланта си и работи с присъщата ѝ всеотдайност, каквато театърът заслужава. С възторжената публика Мая сподели за миговете на щастие, случили се между нея и театъра в продължение на 2 десетилетия.

Благодарни за празничната вечер и настроение, пожелахме успех на дебютния ѝ роман „Виж какво“, отпихме по глътка вино и се отправихме към цирк „Балкански“ на официалната церемония по връчването на театралните награди „Икар“.

Доц. Мария Михайлова-Мръвкарова наградена с почетен знак синя лента на Софийския университет

Стоянка Кендерова

**Assistant Professor Mariya Mihaylova-Mravkarova
was Awarded the Honorary Blue Ribbon**

Stoyanka Kenderova

Summary

On 21st of December 2016 our colleague Assistant Professor Mariya Mihaylova-Mravkarova was awarded the Honorary Blue Ribbon of Sofia University "St. Kliment Ohridski" for her merits in the field of Ottoman-Turkish studies and for her long-time teaching career at the Centre for Oriental Languages and Cultures.

Key-words: Ottoman-Turkish language, Ottoman archival documents, University of Sofia "St. Climent Ohridskarayi", "St. St. Cyril and Methodius" National Library, Department of Oriental Collections.

Доц. Мария Михайлова-Мръвкарова, ръководител на отдел „Ориенталски сбирки“ при Националната библиотека през периода 1965–1984 г., е един от най-изтъкнатите български ориенталисти, чийто принос в разчитането на османските архивни документи и изучаването на османския период от българската история е значителен. През 2016 г. тя навърши 80 години¹. Годишнината ѝ беше отбелязана тържествено в Центъра за източни езици и култури (ЦИЕК) към СУ „Св. Климент Охридски“. За целта, в рамките на традиционните Климентови дни на университета, катедра „Тюркология и алтаистика“ към ЦИЕК организира кръгла маса на тема „Един мъртъв език в основата на една жива наука“. Пожелания към доц. Михайлова отправи-

¹ 75-годишнината на доц. Михайлова беше отбелязана с юбилейния сборник *Османистиката*. исторически отговори за бъдещето. състав. Юлия Кирилова, Жана Желязкова. под ред. на Т. Евтимова и др. София: Авангард Прима, 2012. 690 с. В него са представени и научните ѝ изследвания.

ха и колегите от Националната библиотека чрез поздравителния адрес, изпратен от нейния директор доц. д-р Красимира Александрова. За принос в развитието на българската ориенталистика, както и на висшето образование в специалност „Тюркология“ в СУ, Академичният съвет взема решение доц. Михайлова да бъде награждена с почетния знак със синя лента, който бе връчен на юбилярката на 21 декември м.г. от заместник-ректора чл.-кор. проф. Николай Витанов.

В словото си, произнесено пред членовете на Академичния съвет, пред колеги и приятели, доц. Мария Михайлова-Мръвкарлова благодари за високото отличие и изрази своята признателност към ръководството на Софийския университет, към Факултетния съвет на ФКНФ и специално към преподавателите от катедра „Тюркология и алтаистика“ за творческия климат, създаден в продължение на всичките години, прекарани заедно. Тя отбелязва значението на османската документация за изясняване на важни моменти от българската история и изрази своите виждания за значението и развитието на българската османистика.

Доц. Михайлова-Мръвкарлова обърна внимание на факта, че на Балканите, и по-специално в българските земи, историческите условия налагат за един продължителен период от време тесни контакти между българския и турския език. Затова неслучайно, веднага след създаването на Софийския университет, се открива и специалност „Турски език“, преименуван по-късно в „Ориенталистика“, в „Турска филология“, а днес – в „Тюркология и алтаистика“. За развитието на тази специалност и подготвянето на добри кадри, които да работят за разкриване съдържанието на документите, останали от времето на Османската империя, още в началото на XIX в. в Алма матер е привлечен като преподавател Гълъб Гълъбов, специалист по новотурски и османски език. По-късно неговото дело е продължено от проф. Петър Миятев и от проф. Борис Недков, дотогава ръководител на отдел „Ориенталски сборки“ при НБКМ. Дава се стабилна подготовка на нашите тюрколози, които насочват своите изследвания в различни области, две от които са съвременен турски език и османски език.

Започнала своя път на османист като ръководител на отдел „Ориенталски сборки“, доц. Михайлова-Мръвкарлова посвещава научните си изследвания в издаване на важни за българската история османски извори, съхранявани в НБКМ. А това е особено важно, като знаем, че почти не разполагаме с родни, наши извори за времето на турското робство, освен оскъдните приписки в полето на оцелелите до днес ръкописи. От османските документи научаваме и много съществени детайли, свързани с имената на видни български революционери. Тя конкретно посочи Ильо войвода, за когото именно от тези документи научаваме, че е бил считан за явна и непосредствена заплаха за османската власт. Само от доносите на турските шпиони, които съобщават за предвиждането му от юг към сръбската граница, накрая е вдигната цялата административна управа на Дунавския вилает, на щаба на Втора турска армия, дислоцирана в Шумен, изпратени са строги заповеди за ревизиране на граничните фортове и е извършена сериозна подготовка по цялата сръбско-турска граница и то, само при мисълта, че Ильо войвода се насочва натам. Да, за това, за цялата тази мащабна операция, ние научаваме от османските документи.

През 1984 г. доц. Михайлова-Мръвкарлова преминава на работа като главен асистент в катедра „Тюркология и алтаистика“ в ЦИЕК, а от 1991 до пенсионирането си през 1999 г. е доцент. Винаги обаче е поддържала тесни връзки с Ориенталския отдел на НБКМ, добре разбирайки, че залогът за успех на българската османистика, на създаването на кадри в тази изключително трудна и изискваща много знания и проява на търпение област се крие именно в сътрудничеството между двете институции.² Тези виждания намериха също място в нейното слово пред членовете на Академичния съвет.

Доц. Михайлова-Мръвкарлова е учен с огромен авторитет и виден университетски преподавател, получил високо признание не само у нас, но и извън пределите на нашата страна. Тя има голям принос в развитието на османистиката и тюркологията в България, в частност на османската сфрагистика и палеография, османската дипломатика, архивистиката и историческата граматика на турския език. Забележителни са нейните познания в областта на кримско-татарския език и културата на тази народностна група, населяваща предимно североизточната част на България.

След пенсионирането си тя продължава да твори, израз на което са последните й научни изяви: „Помагало по история и историческа граматика на турския език“ (2004), „Следи от влиянието на българския език върху езика на османските документи (XV–XIX век)“ (2005), „За татарите, татарските училища и татарските джамии в Североизточна България“³, „Кримскотатарско-български речник (Балчишки говор)“ (2012), „За кримските татари от Североизточна България“ (2013), „Увод в османската сфрагистика“ (2006, 2. доп. изд. 2016), „Българските училища в Цариград“ (2016).

Пожелаваме на доц. Мария Михайлова-Мръвкарлова още дълги години добро здраве и творчески успехи!

² През 2012 г. друг османист – проф. Йоанис Теохаридис от Кипър, получи също почетния знак със синя лента на СУ. Колегата Теохаридис завърши специалността „История“ в СУ и защити дисертация за османския феодален режим в Кипър на основата на документи, съхранявани в нашия архив. Впоследствие той подготви опис на тези документи, издаден от НБКМ. Вж. **Кендерова**, Ст. Синя лента за възпитаник на българската османистика. – В: *Библиотека*, 2012, кн. 6, с. 26–27.

³ Публ. в: *Татарите в България. общество, история и култура. сборник доклади от кръгла маса*, проведена на 29.05.2009 г. в град Добрич. Добрич, 2009, с. 29–67.

Чудомир и неговите писма от Париж

Людмила Хр. Малинова

Chudomir and his letters from Paris

Ljudmila Hr. Malinova

Summary

This paper examines a selection of the letters of Chudomir to Peter Topuzov written from Paris. They bear resemblance to travel notes. The letters set out to provide a narrative of a Bulgarian traveler from the period between the two world wars. They, also, reveal some of the author's idiosyncrasies in style. An assertion is made that the author's journeys connected him even more deeply to his home country.

Key-words: Chudomir, letters from Paris, poetics.

Димитър Чорбаджийски – Чудомир (25.03.1890–26.12.1967) е разностранен и оригинален талант. Художник, писател, краевед, музеен деец, изследовател – той е отдаден на обществена дейност в ползу на роду.

Един от интересните моменти от неговия живот е пътуването му до Париж. През 1929 г. той е изпратен там на специализация, където престоява заедно със съпругата си, художничката Мара Чорбаджийска, до 1930 г. Оттам изпраща своите четири „Писма от Париж (До бай Петра Топузов)“, отпечатани за първи път във в. „Казанлъшка искра“ през 1930 г. Тези своеобразни фейлетонно-пътеписни писма провокират размисли за ситуирането им в контекста на българската култура от междувоенния период 1918–1945 г., за писателя, за особеностите на художествения му почерк.

През този богат за българската култура период, в който се преплитат различни тенденции, две са особено видими: копнеж по далечното, отваряне към нови страни и хоризонти и вглеждане в корените на българското, връщане към изконно нашето.

Пътуванията извън пределите на родното стават по различни причини: за професионални контакти, работа, с опознавателна, туристическа цел, опит да се даде воля на спотаени копнежи, отговор на авантюристични подбуди и др. Редица българи се отправят към различни географски ширини, а някои – написват и своите книги или статии за срещата с далечното. Междувоенният период е плодотворен за развитието на пътеписния жанр. Даже през тези години излизат различни списания и вестници с туристически профил, поместващи и пътеписи, излиза и книгоиздателска поредица „Малка географска библиотека“. Някои автори продължават традициите на Алеко Константинов, Иван Вазов, Константин Величков и пресяждат видяното с талантливо писателско перо. Други споделят за срещата си с

новото като журналисти, географи, хора с интереси към историята, социологията... Така в българското културно пространство за периода между двете световни войни се появяват редица текстове за съседни или сравнително по-близки страни, градове, местности: Турция, Истанбул; Гърция, Югославия, Чехословакия, Света гора, Германия, Италия... Траен интерес се забелязва към северните народи, появяват се пътеписи и за Русия и Кавказ, Александрия, Египет, Палестина. Видим е стремежът и към най-далечни географски територии, като Северна и Южна Америка или Индия. Редица споделяния за чужди пространства се открояват в публикувани през този период спомени, дневници, лирични творби...

За Париж са писали редица български творци: Константин Константинов, А. Монеджикова („Париж през вековете“, 1938); Ангел Каралийчев („Една вечер в градския дом на Париж“); Боян Болгар („Парижки мозайки или Ние хората“, 1933); Гьончо Белев („За маслиново клонче в Париж. Впечатления“, 1939); Атанас Далчев – „Париж“, Багряна – цикъл „Париж“ и др.

Как „Писма от Париж“ на Чудомир се вписват в контекста на неговото творчество? Те, както и други негови изяви в жанра на пътеписа, имат своя специфика и говорят за нов момент от развитието му като творец. Писателят художник продължава най-доброто от тази българска творческа традиция, съчетава формата на писмо, популярна още през Българското възрождане със задълбочени вглеждания в непознатото и осмислянето му, и обилния хумор, така че те звучат по-скоро като фейлетони. Тези писма открояват личност, отворена за нови духовни хоризонти, жадна за познание, готова за нови предизвикателства, преживявания. Точни са наблюденията на Евдокия Борисова, която твърди, че Чудомир е „обладан от духа на пътешественика“, че писателят „обича да си спомня и разказва с възторг за пътешествията си“, че пътуването го вдъхновява за нови творби и е „неизчерпаем негов извор на литературни мотиви, сюжети, анекдоти; на разкази и картини“¹.

Пътуването му до Париж е неговото първо излизане в чужбина и той откровено споделя в едно от парижките си писма до П. Топузов: „Знаеш колко много мечтаех да видя парижките музеи, да ги разгледам и да споделя впечатленията си с тебе. И ето

¹ **Борисова, Е.** Чудомир пътеписец или провинциалистът-космополит. – В: *Чудомир и нашето съвремие*. Казанлък, Рамита, 2015, с. 167–191.

вече шест месеца бродя из безкрайните им коридори и зали и все още не съм обиколил всичките“. Париж силно впечатлява младия художник, замайва го с историята, културата, цивилизационните наслоения, които резонират и в менталитета на хората. Той се впуска в света на изкуството, с месеци обикаля музеи, посещава изложби, театри, опера, концерти, вглежда се в градската среда и множеството паметници, внушаващи уважение към личността, оставила след себе си следа. Макар че вижда и негативни неща в този модерен свят, Париж за него е своеобразен втори университет, там за първи път вижда как са уредени музеите и натрупва знания, които ще са му полезни в цялата му последваща музейна, краеведска, етнографска, обществена дейност. В тези писма той за първи път открито поставя въпроса за културния туризъм.

Но тези писма, както и някои до К. Щъркелов, а и други негови пътеписни щрихи, говорят, че където и да пътува, мисълта за България не го напуска. Той не просто наблюдава и осмисля видяното, но прави това като българин, дълбоко свързан с родното. Той гледа, за да може да сподели, да разкаже, да провокира размисъл „ние и другите“ и ако може да промени българското към по-добро. При пътуванията си у него „центростремителното“ е по-силно от „центробежното“. Текстовете му създават впечатление, че го интересува не само новото, а всичко, което по някакъв начин е свързано с българското.

Образът на родното в тези Чудомирови редове не винаги е привлекателен; негативно нашето свързва с изостаналостта, неуредиците, злословието, интригантството, вгледаността в практичното и материалното, общественото не-

хайство, неуважението към личности със заслуги и др. Понякога се разчитат и Алекови нотки.

Но се налага и констатацията: „Ама трябва да поскита човек по чужбина, та да оцени нашето“. Посещавайки изложба на т.нар. „умерени модернисти“, споделя и впечатленията си от творбите на двама българи стипендианти – Пенчо Георгиев и Васил Стоилов: „И двамата художници добре ни представляват в изложбата. Работите им са честни и искрени“.

Непрестанни са сравненията му с родното: Лувърът е голям, колкото „Куленската махала... та чак до Сърбала““. Понякога се забелязва даже известно прিনি-

зяване на чуждото. От Париж пише на К. Щъркелов: „И карикатуристи големи сякаш нямат...“².

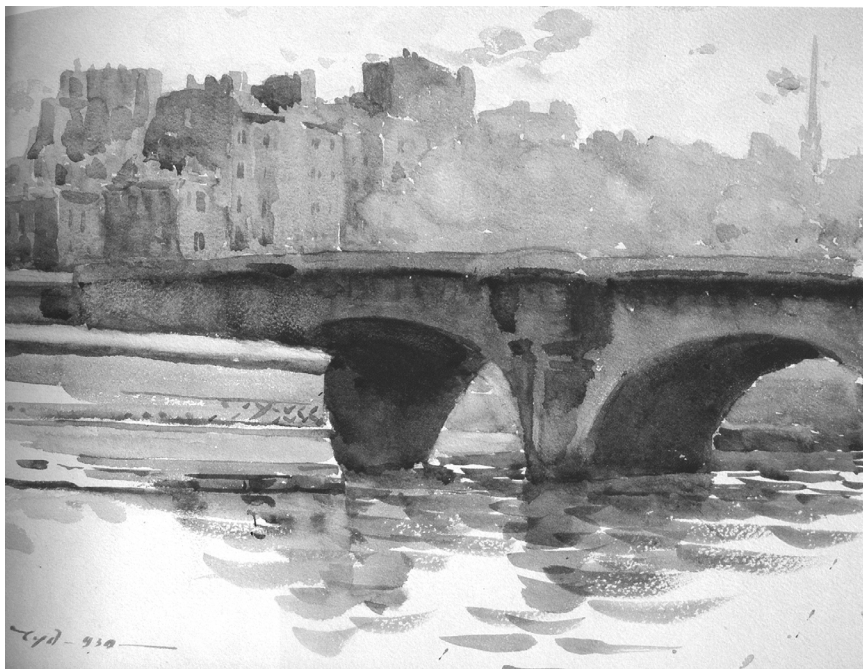
Мисълта за българското не го напуска, поставя и припомня наши проблеми, национални рани: за бруталните репарации на Ньойския договор, за българската беднотия, за чуждиците и живия български език... Открит, точен и ударен е финалът на писмата му до П. Топузов: кризата е „и в кесиите, и в душите!“.

Впечатленията на писателя, изразени в тези своеобразни фейлетонни пътеписи, се вписват в общата пътеписна вълна през междувоенния период. В тях се забелязват някои характерни белези на този жанр през периода: акцент понякога на социалното, на места – репортажност, поглед към народната съдба. Но същевременно у Чудомировите пътеписни щрихи за Париж липсва пейзажът, така характерен за този жанр, липсват битовите описания, лирични настроения – характерни за пътеписите на други автори от периода. У Чудомировите пътеписни текстове понякога мемоарното се преплита със смешното, забелязват се белези, типични за поетиката на кратките му разкази: директно влизане в наратива, специфичният, неповторим негов език, но особено – умението му да разказва и на преден план да изведе хумора на ситуациите и на езика, *фейлетонното*. Годици по-късно, в интервю пред един новооткрит напоследък писател – Георги Божинов, той казва: „Хуморът е голямо нещо. Хуморът лекува. Един добър хумористичен разказ или фейлетон върши понякога повече работа от десет уводни статии. А моят хумор не е злъчен и остър, той е като сладък мехлем – ако мога така да кажа за себе си и за работата си“³.

Пътуването на Чудомир до Париж, както и други негови пътувания, навярно отключват неговата страст да събира, изследва, да изважда от небитието всичко, което е история и култура. Видял какво е навън, той и не мисли да остава там (както е известно даже в София отказва да остане), а се опитва да приложи наученото, да пренесе най-доброто като опит – на българска почва. В следващите десетилетия той се откроява с активната си краеведска дейност, разгръща събирателската си страст, откроява се като етнограф и фолклорист, като неуморен изследовател на историята, културата, езика на своя край. Разгръща огромна обществена дейност: директор е на казанлъшкия музей и в продължение на десетилетия ежегодно обхожда множество села, за да събира материали, съзнавайки, че фундамент на всеки музей е събирателската дейност; работи като редактор в местния вестник; читалищен деец е, изнася сказки, организира културни форуми или присъства на такива в града, създател е на местната художествена галерия... И намира време да пише и рисува, да създава знаменитите си характерни персонажи. В едно още по-старо интервю заявява: „Изобщо аз съм извънредно

² **Чудомир**. Събрани произведения. Т. 4. Статии. Изказвания. Краеведски изследвания. Кореспонденции. Велико Търново: Абагар, 2013, с. 363.

³ **Божинов**, Г. При Чудомир. – В: *Отечествен фронт*, 25 март 1964, №. 6085, с. 4. Божинов нашумя с второто издание на романа си „Калуния-каля“ (2014).

доволен от дейността на читалището „Искра“ и чувствавам, че живея в една истинска културна среда, всред която човек духовно расте“⁴. Да съдейства за създаването на културна среда, в която човек духовно да израства, става успешно изпълнена мисия в неговия живот.

Картините са рисувани от Чудомир в Париж.

⁴ Георгиев, К. Чудомир говори. – В: *Литературна седмица*, 14 юни 1939, №. 18, с. 1–2.

Река Нишава в пътеписите на френските пътешественици

Камелия Божилова

Nishava river in the travel notes of French travellers

Camellia Bojilova

Summary

This paper contains a description of Nishava river by French travelers who visited Bulgarian lands in the 19th century. It depicts geographical characteristics of the river – from its source in Ginci village (Bulgaria) to the river inflow into South Morava river (Serbia). In this short historical account you can read about the biggest town situated in the valley of Nishava river – Serbian town Nish.

Key-words: Nishava, river, French travellers, history, town of Nish.

Изворът на река Нишава се намира в местността Големо мочурище, западно от връх Мали Ком, с. Гинци, България. Нишава придобива своето славяно-българско име, след като няколко пъти сменя названието си – казвала се е река Сукора и Наисос. Град Ниш също мени името си в синхрон с реката – и той се е казвал Наисос.¹

В района на село Гинци течението на реката преминава през долина, след което продължава пътя си през Годечката котловина. След с. Разбоище и преди с. Калотина образува пролом.

Над Нишава на българска територия е изграден сводов железобетонен мост, с 20 м отвор, между селата Беренде извор и Беренде по пътя Калотина–Годеч. Проектът и изпълнението на моста са възложени от Отделение „Пътища и мостове“ към Главна дирекция на пътищата, благоустройството и сградите, Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството на предприемача Васил Апостолов през 1929 г. Мостът е окончателно завършен през 1932 г., защото срокът на изпълнение многократно е удължаван поради лошите природни условия, честите проливни дъждове и преливането на реката.²

На запад от с. Калотина Нишава напуска границите на България и на сръбска територия преминава през Царибродското и Пиротското поле. Тук в нея се влива р. Темска. Между градовете Бела паланка и Нишка баня, Нишава формира живописната Сичевска клисура – уникална геоложка формация, кръстена на с. Сичево.

¹ Каралеева, Н. Приказка за корена. Годечкият край в миналото. София, 2006, с. 9.

² ЦДА, ф. 243К, оп. 4, а.е. 254, л. 16, 89, 156.

Тази клисура представлява пролом, дълг около 15,9 км и дълбок 350–400 м. Той свързва Нишкото поле с котловината на Бела паланка. Проломът има две части – Горна и Долна клисура (*Црънчанско-градищанска* и *Островичка клисура*). Горната клисура е по-къса и наподобява каньон, докато долната е по-ниска и има широки падини. На север проломът е свързан със Свърлижките дялове на Балкана, а на юг – с крайните дялове на Сува планина. Сичевската клисура има важно икономическо значение – през нея преминава трансевропейският коридор номер 10 в частта си София–Ниш, който я прорязва с 13 тунела. През 1977 г. Сичевската клисура е обявена за природен парк заради неповторимо красивата си природа. Тук водите на реката се използват за напояване, риболов и производство на електроенергия. Развит е туризмът, винопроизводството и животновъдството.

В Сърбия Нишава преминава през градовете Цариброд, Пирот, Бела паланка, Нишка баня и Ниш. Реката не е плавателна. Други нейни притоци, освен Темска река, са р. Ерма, Коринтничка река, Червена река, р. Кутинска.

Нишава става десен приток на река Южна Морава (Българска Морава) на около 10 км след Ниш. Южна Морава се влива в р. Велика Морава, която пък се влива в Дунав. Водосборната площ на Нишава в България е 191 кв. км, а дължината ѝ е 40 км. Средният годишен отток при с. Калотина е 1,80 куб.м в секунда. Дължината на реката на сръбска територия е 151 км.³

Река Нишава е обект на описание във френските пътеписи за Балканите. Пътешествениците от Франция, посетили Балканския полуостров през XIX в., разказват за красотата на реката и дават информация за населението и за основните културни и административни средища в Ниш – най-големия град по поречието ѝ.

Жан Мари Венсан Оден с псевдоним Ж. Б. Ришар е автор, чиято биография е слабо проучена. Самият той се определя като „инженер-географ“, но фактите сочат, че е парижки издател и книжар. Ришар е роден в Лион през 1793 г., а умира през 1851 г. Професионалната си дейност започва като адвокат в Лион, но през 1815 г. се премества да живее в Париж, където отваря собствена книжарница. Ж. Б. Ришар е автор на колекция от над 25 тома, наречена „Пътеводители – Ришар“. В увода на своето произведение той споделя, че е обиколил Европа и европейската част на Османската империя. Първото му посещение на Балканите би трябвало да е приблизително през 1828–1829 г. В българските земи описва крайдунавски и крайморски селища и населени места, намиращи се по главния път Белград–Ниш–София.⁴

Пътешественикът описва Ниш под името Ниса и твърди, че е старата столица на Сърбия. Градът никога не е бил сръбска столица, а заблудата на автора може би произтича от факта, че градът е бил център на пашалък. Според данните на Ришар населението му е 7000 жители. Разположен е в плодородната долина на Нишава.⁵

Друг автор, отделил внимание в своите проучвания на Нишава и Ниш, е д-р Ами Буе. Той е роден в Хамбург на 16 март 1794 г. Семейството му е заможно

³ <http://bg.wikipedia.org>

⁴ **Френски** пътеписи за Балканите XIX в. съст. Б. Цветкова. София, 1981, с. 197.

⁵ **Пак там**, с. 208.

и интелигентно. Потомък е на стара френска емигрантска фамилия на хугеноти. Майка му е от известен елзаски род, а семейството на баща му е от Бержерак, преместило се през XVII в. в Бордо, а впоследствие и извън Франция. Родовите документи сочат роднинство на семейство Буе с Балдуин Фландърски.

Малкият Ами получава добро образование в дома си, завършва търговско училище. Математиката му се отдава изключително добре и той заминава за Берн и Женева да учи книговодство. Продължава обучението си в гимназия в Париж. Следва в Единбург, Шотландия, и се дипломира като доктор на медицинските науки. Геологията обаче му е любима. За нея се вдъхновява от Робърт Джеймсън и неговите изследвания по геология и минералогия. През 1817 г. д-р Ами Буе се установява в Париж. Първите си геоложки наблюдения извършва в Шотландия. Публикува ги през 1820 г. Следващите му проучвания са реализирани в периода 1820–1834 г. в Шотландия, Англия, Ирландия, Франция, Германия, Австрия и други европейски страни.

Със съдействието на френското правителство Ами Буе решава да организира научна експедиция, която да посети Балканския полуостров. Управляващите среди във Франция имат интерес от провеждането на подобно научно мероприятие, което би имало полза за т.нар. „Източен въпрос“, за да бъдат проучени начините за запазване на политическото равновесие в тази географска област. Подготовката за пътуването на Буе трае две години.

Ученият събира всякаква информация за региона, събира екип от асистенти, набелязва маршрута си, който преминава през сръбските, босненските, албанските, хърватските и българските земи. На 24 януари 1836 г. Френското геолошко дружество официално е уведомено за заминаването на д-р Ами Буе за Османската империя. През 1837 г. и през 1838–1839 г. той отново предприема същото пътуване.⁶

Резултатът от тези три поредни пътешествия в балканските земи е многобройни научни публикации на д-р Буе, общо шест тома с пътеписи – „Европейска Турция“ и „Сборник от маршрути“, няколко географски и етнографски карти.⁷

Ами Буе разисква основно географските особености и геологическите проучвания на Балканския регион, но той успява да събере и анализира огромно количество информация за бита и ежедневието, икономиката, историята, религията, езиковите особености и културата на местните жители. Произведенията му са ценен извор за етнографията, фолклора, топонимията, литературата на християнското население в пределите на Османската империя. В трудовете си Буе отделя място и на археологическите паметници, ценните ръкописи и документи, книжовните средища.⁸

Интерес представлява неговото описание на крепостта на Ниш и на Нишава:

Нещо като предградие, образуващо сутерена, предшества значителната крепост на Ниша (или на турски Ниш). Едната от вратите на вътрешното ѝ укрепление е едновременно и градска врата. Пътят върви между стените на

⁶ Френски пътеписи за Балканите XIX в. съст. Б. Цветкова. София, 1981, с. 235.

⁷ Пак там, с. 238.

⁸ Пак там, с. 236.

крепостта и Нишава, един покрит мост точно срещу вратата на крепостта води към града.

Французинът определя Ниш като български град с население от около 16 000 души, 6000 от които са мюсюлмани. Като основни забележителности са посочени 11 джамии с минарета, една-две гръцки черкви, 1 часовникова кула, много ханове, както и чаршия с много дюкяни. Посочено е, че тук е седалището на паша от малък разред, който отговаря за българското и другото християнско население.⁹

Ами Буе информира¹⁰ и за разстоянието между Ниш и Пирот:

От Ниш до Шаркое или Пирот на български са дванадесет левги, две от които се изминават край красивата обработена равнина на Ниш.

Днес най-големият град, през който протича Нишава, е Ниш, който е административен център на Нишавския окръг в Република Сърбия.

Ниш е известен и като родно място на прочутия император Константин Велики или Константин I. Той е роден в Наисус (днешен Ниш, Сърбия) под името Флавий Валерий Аврелий Константин на 27 февруари 272 (274, 280 или 282 г.). Умира на 22 май 337 г. след Хр. Син е на римския военачалник Констанций Хлор и първата му съпруга Елена, която е била една от най-важните личности в живота на Константин I.

Константин остава в историята не само с епичните си битки, но и с това, че е първият християнски римски император. Неговото управление е повратна точка за християнската църква. През 313 г. той издава Медиоланския едикт, който премахва наказанията за изповядване на християнството и възвръща конфискуваната църковна собственост.

Има различни версии за приемането на християнството от императора. Според една от тях той е приел християнството от майка си Елена на младини, според друга, вярата му се появила, развивала и укрепвала постепенно през живота му. В подкрепа на втората теза е фактът, че Константин е над 40-годишен, когато най-накрая се обявява за християнин.

По време на своето управление Константин подкрепя финансово Църквата, строи разнообразни базилики, дава привилегии (например освобождаване от определени данъци) на духовенството, назначава християни на високи постове и възвръща собственост, конфискувана по време на Голямото гонение при Диоклециан. Негова е заслугата за постройката на черквата на Божи гроб и старата базилика „Свети Петър“.

През 325 г. император Константин свиква прочутия Вселенски събор в Никея. На него е заклемено арианството и е формулирана доктрината за Светата Троица.

Според житиеописанието на светеца, Константин почитал силно Свещения кръст. Той пожелал да прослави самото живоносно Дърво, на което е разпънат Христос. Дълбоката му вяра му попречила да осъществи това свое намерение – той се чувствал грешен за тази мисия, защото бил пролял много кръв по време на битките, в които е участвал. Желанието му да намери Светия кръст е изпълнено

⁹ **Френски** пътеписи за Балканите XIX в. съст. Б. Цветкова. София, 1981, с. 255.

¹⁰ **Пак там**, с. 256.

от неговата майка, царица Елена. Тя заминала за Йерусалим. Там построила със свои средства прекрасни черкви на определени свещени места – във Витлеем над пещерата на Рождество Христово, на Елеонската планина – мястото на Възнесение Господне, в Гетсимания – мястото на успението на Пресвета Богородица, до Мамрийския дъб – там, където Бог се е явил на Авраам, и др. Тя осъществила и основната мисия, за която била изпратена – да открие Господния Кръст. Местонахождението му било неизвестно и царицата използвала всички средства и царското си влияние за намирането му. Откриването на кръста е извършено през 326 г. и оттогава всяка година Православната църква го чества на 14 септември.

Светият Кръст бил положен в сребърен ковчег за съхранение. Елена, напусайки Йерусалим, взела частица от живоносното Дърво, като дар за своя син Константин. За съжаление скоро след завръщането си Елена починала. Паметта на светците Константин и Елена се чества на 21 май.¹¹

Ниш и областта около него са заселени в периода III–VII в. от славянски поселници от т.нар. българска група.

Ниш е присъединен към България от хан Крум през 809 г. През Средновековието в различни периоди градът е включен в границите на българската държава, а от XIV в. е част от Видинското царство. След превземането на българските земи от османската армия, Ниш става център на Нишкия пашалък, а по-късно – и на една от епархиите на Българската екзархия.

През 1841 г. избухва прочутото Нишко въстание. То е отразено от много френски, австрийски, руски и други кореспонденти. Определено е като въстание на българското население срещу несправедливостите при прилагането на Гюлханския хатишериф. Въстанието е жестоко потушено. Командиран да отрази събитията е и специален пратеник на френското правителство – Жером-Адолф Бланки. В своята книга той описва видяното и определя Ниш като столицата на България.

Нишката и Нишавската епархия взимат дейно участие при учредяването на независима българска църква. Те изпращат свои представители в Цариград и впоследствие териториите около р. Нишава влизат в състава на Българската екзархия през 1870 г.

До 1878 г. населението на гр. Ниш етнически е преимуществено българско. Българите създават в града свое училище, читалище и българска община. Санстефанският договор от 3 март (19 февруари ст.ст.) 1878 г. постановява гр. Ниш да бъде включен към Княжество Сърбия. През следващите десетилетия голям брой българи напускат града, други са асимилирани, а от XX в. населението на Ниш се определя като сръбско.

¹¹ bg.wikipedia.org

За архитектурата и дизайна на библиотеките – опит за съотнасяне Към въпроса за компаративистичното интердисциплинарно знание на XXI в.

Александра Куманова, Евгени Велев

**On the architecture and design of the libraries – A correlation
To the problem of the comparative interdisciplinary knowledge in 21st c.
*Alexandra Kumanova, Evgeni Velev***

Summary

Rev. of book: Колесникова, М. Н. Архитектура и дизайн библиотек : учеб. пособие : направление 51.03.06 „Библиотечно-информационная деятельность“; квалификация бакалавр / М. Н. Колесникова, Е. В. Бахтина ; под ред. В. П. Тимонина ; рец. В. В. Брежнева, Л. В. Карлов. – Санкт-Петербург : СПбГИК, 2016. – 128 с. – *In Rus.*

Key-words: libraries, architecture, design, comparativism.

*Архитектурата зависи от времето.
Тя е кристализация на неговата вътрешна структура,
постепенно разкриване на неговата форма.*

Лудвиг Мис ван дер Рое. Новата ера

Катедрата по библиотекознание и теория на четенето към Библиотечно-информационния факултет (БИФ) при Санктпетербургския държавен институт за култура (СПбДИК) в Русия издаде ново учебно пособие – „Архитектура и дизайн на библиотеките“ в края на 2016 г.

Автори са проф. д.п.н. Марина Николаевна Колесникова¹ (род. 1960 г.) и доц.

¹ М. Н. Колесникова е завеждаща катедрата по библиотекознание и теория на четенето към БИФ при СПбДИК. Доктор е на педагогическите науки, професор. Тя е ръководител на магистърската програма „Теория и методология на библиотечно-информационната дейност“. Член е на Докторския дисертационен съвет на СПбДИК, на Петербургското библиотечно общество, на редколегията на списание „Библиотечно дело“, на общественения професионален съвет на серията от учебници „Бакалавър на библиотечно-информационната дейност“. Четени от нея лекционни курсове са: „Мениджмънт на библиотечно-информационната дейност“, „Управление на персонала на библиотеката“ (за бакалавърска степен на образование); „Теория на организацията в библиотекознанието“, „Социокултурно про-

д-р Елена Владимировна Бахтина² (род. 1971 г.). Редактор на труда е Вадим Петрович Тимонин – архитект-художник, професор на Катедрата по интериор и оборудване на Санктпетербургската държавна художествено-промишлена академия „А. Л. Штиглиц“.

В учебното пособие са осветени в единство както въпросите на историческото развитие на архитектурата и проектирането на библиотечни сгради, така и планировката на помещенията на библиотеките, дизайна на оформлението на интериорите и разработката на дизайна на знаково-информационната система на библиотеката.

Това издание съответства на изискванията на образователния стандарт и е предназначено за профилните вузове – по информационна и библиотечна дейност и по архитектура и дизайн.

В увода (с. 4–6) ясно и лаконично се изяснява, че появата на това учебно пособие е предизвикана, за да е в помощ на едноименната учебна дисциплина. Едновременно с това е посочено, че в качеството на друг импулс служи идеята да се възроди на съвременна основа и с ново, актуализирано название курсът „Строителство и оборудване на библиотечните сгради и помещения“, разработен по инициативата и при личното участие на декана на Библиотечния факултет на ЛГИК³ проф. В. Ф. Сахаров и явяващ се част на общо професионалната дисциплина „Организация и управление на библиотечното дело“ през 50-те–началото на 80-те години на XX в. Специално се изтъква, че много от достиженията на „архитектурното библиотекознание“ – интелектуалното наследство на учените от предишните поколения (В. Ф. Сахаров, Ф. Н. Пашенко, Л. З. Амлинский и други архитекти на библиотечни сгради), в Русия остават незаслужено забравени. Направен е изводът, че в XXI в. се наблюдава засилен интерес към библиотечното пространство и библиотеките като архитектурни обекти. Именно по това време се забелязва особено близко сътрудничество на библиотекарите, архитектите и дизайнерите на много страни, които създават „нови, уникални сгради на библиотеки, предизвикващи всеобщо възхищение“ (с. 4).

Описваното движение привежда към увеличаването на потока на научната, научно-практическата, учебно-методическата литература по преподаването на дис-

ектиране в библиотечно-информационната сфера“ (за магистърска степен на образование); „Методика на подготовката и написването на дисертация по библиотекознание, библиографознание, книгознание“, „Библиотекознание“ (за образователна степен „доктор“).

² Е. В. Бахтина е завършила СПбДИК и от момента на дипломирането си през 1995 г. (като библиотекар-библиограф) работи в този университет – първо като методист на задочното отделение на обучение, а от 2010 г. – като завеждаща на учебния отдел на Библиотечно-информационния факултет. От 2014 г. заема длъжността старши преподавател към Катедрата по библиотекознание и теория на четенето. Тогава тя защитава и докторската си дисертация. От 2016 г. е доцент в същата катедра. Чете следните лекционни курсове: „Библиотечен фонд“, „Мениджмънт на съхранението на документни ресурси“, „Мениджмънт на библиотечно-информационната дейност“, „Документационно обезпечение на управлението на библиотечната дейност“, „Архитектура и дизайн на библиотеките“.

³ ЛГИК – Ленинградский государственный институт культуры (на бълг.: Ленинградски държавен институт за култура) – предишно название на СПбДИК.

циплината „Архитектура и дизайн на библиотеките“. Тук се отличават библиотековедските работи със задълбочени познания по архитектура и дизайн на Л. З. Амлинский⁴, Л. И. Алешин⁵, О. Дубинина⁶, С. Ю. Волженина⁷, Н. Е. Прянишников⁸ и др.⁹

За консолидирането на учебното пособие „Архитектура и дизайн на библиотеките“ допринася неговата **цел** – „да формира в студентите знания, умения и навици по организация и оформление на пространството на библиотеката“ (с. 5).

Изхождайки от описаната цел, авторите постулират и **задачите** на своята дисциплина и на учебното съдържание по нея: „да се обезпечи получаването от студентите на базови представи за развитието на теорията и практиката на създаване на библиотечна архитектура и дизайн; да се представят основните принципи на формирането на архитектурата на обществените сгради, в това число – и на библиотеките, на социалните, градостроителните, обемно-планировъчните, нормативните основи на тяхното проектиране; да се обучат на специални знания, умения и навици в композицията на дизайна на интериора на библиотеката, неговата гъвкава планировка и функционално зониране, създаване на визуален образ на библиотеката“ (с. 5).

Благодарение на тази постановка в учебното пособие „Архитектура и дизайн на библиотеките“ става възможно студентът:

- да се запознае с приложните основи на библиотечния дизайн;
- да се ориентира в съвременните концепции за създаване на библиотечно пространство;
- да се научи да осъществява зониране и планировка на помещенията на библиотеката;
- да създава хармоничен интериор и комфортна вътрешна среда на библиотеката (с. 5).

Същественото е, че в учебното пособие „Архитектура и дизайн на библиотеките“ постановъчно е положението, че разкриването на особеностите на формиране и развитие на библиотечната архитектура и дизайн се проследява в исторически контекст. Едновременно с това се установяват съвременни концепции и практически подходи.

⁴ Амлинский, Л. З. Научные библиотеки информационного общества: организация и технология. Санкт-Петербург: Профессия, 2008. 200 с.

⁵ Алешин, Л. И. Проектирование зданий библиотек: учеб.-практ. пособие. Москва: Либерия-Библинформ, 2008. 240 с.; Алешин, Л. И. Материально-техническая база библиотек: учеб. пособие. Москва: Форум, 2012. 448 с.

⁶ Дубинина, О. Библиотека в пространстве города: архитектура и дизайн. от прошлого к будущему. Москва: Библиомир, 2014. 159 с.

⁷ Волженина, С. Ю. О критериях оценки библиотечных зданий. – В: *Библиотечное дело*, 2014, № 21, с. 15–17.

⁸ Прянишников, Н. Е. Философия зеленого движения и зеленые стандарты в архитектуре современной библиотеки. – В: *Библиотечное дело*, 2014, № 21, с. 23–28.

⁹ В историографията на разглежданото тук учебно пособие се акцентира и върху трудовете на В. В. Зверевич, К. Б. Лаврова, С. Г. Матлина, Ю. Н. Столяров, които създават разнообразни многочислени материали и практически разработки по проблемите на архитектурата и дизайна на библиотеките.

Основното съдържание е структурирано в пет теми:

1. Увод в архитектурата. Теоретични основи на архитектурния дизайн (с. 7–20).
2. Архитектура и проектиране на библиотечни сгради (с. 21–43).
3. Функционално зонироване на помещенията на библиотеките (с. 44–54).
4. Дизайн на интериора на библиотеката (с. 54–68).
5. Знаково-информационна система на библиотеката (с. 69–75).

Всяка тема е структурирана вътрешно от множество подтеми (раздели), поднесени на принципа *от общото към частното*, които са дадени в системна последователност. В изложението на материала се правят препратки към изложения в края *Библиографски списък на препоръчаната литература* – 27 номерирани записа, поднесени в азбучен ред в два раздела: основна и допълнителна литература (с. 77–78).

В *Тема 1* са дадени теоретичните основи на архитектурния дизайн. Тук се представя същността и съдържанието на архитектурата. Показана е еволюцията на архитектурното творчество. Приведени са основните понятия и определения на дизайна. Разкрити са същността и съдържанието на дизайна и са описани различните видове на дизайна. Изложението на основите на дизайн-проектирането е съпроводено от просpekt на зараждането и еволюцията на библиотечния дизайн. Специално място е отделено на естетическите и ергономичните критерии и показатели на архитектурата и библиотечния дизайн.

В центъра на внимание на *Тема 2* е историческото развитие на архитектурата на библиотечните сгради. На самата сграда на библиотеката е погледнато като на обект на архитектурното проектиране. Специално застъпени са: реконструкцията и реставрацията на библиотечните сгради; процесът на проектиране на библиотеки (индивидуално и типово); правната и нормативно-техническата регламентация на строителството на библиотеки; критериите за оценка на библиотечната сграда; сътрудничеството на библиотекарите и архитектите в проектирането на библиотеки...

Тема 3 фокусира вниманието върху помещенията на библиотеката. Тук се осветява концепцията за гъвкава планировка на помещенията на библиотеките.

Описано е функционалното разделяне на помещенията на библиотеката. Дадена е представа за зонироването на библиотечните помещения. Разгледани са случаите на библиотеки в приспособени помещения. Съществено внимание в *Тема 4* е отделено на интериора на библиотеката. Водещи аспекти тук са: изискванията към интериора на обществените сгради; базата за създаване на интериор на библиотеката; украсата на помещенията на библиотеката; библиотечната мебел и оборудването; осветената среда на интериора на библиотеката; озеленяването като средство за формирането на дизайна на средата и дизайна на библиотечния интериор.

Завършваща в учебното пособие „Архитектура и дизайн на библиотеките“ е *Тема 5*. Тя е посветена на дизайна на знаково-информационната система на библиотеката. Тук е дадено синтезирано понятие за графичния дизайн. Направен е преглед на основните информационни носители на графичния образ на библиотеката. Акцентирано е върху фирмения стил като основа на дизайна на знаково-информационната система на библиотеката.

В изданието има *Списък за самоконтрол* – 24 въпроса (с. 76). То съдържа *Реч-*

ник на основните термини (с. 79–85) и Речник на архитектите на библиотеките (с. 86–102).

Включени са и четири приложения (илустрации към темите на курса):

I. Библиотечни сгради (с. 103–110).

II. Проектиране на библиотечни помещения (с. 111–113).

III. Библиотечна мебел (с. 114–115).

IV. Изисквания към осветяването на работните места (с. 116).

Учебното пособие „Архитектура и дизайн на библиотеките“ е адресирано към преподаватели, аспиранти и широк кръг специалисти на библиотечно-информационната дейност, но то е и за всички, които се интересуват от въпросите на организацията на съвременното библиотечно пространство.

Това учебно пособие се характеризира с лапидарна форма на изложение. То е опит да се съотнесат библиотекознанието, архитектурата и дизайна в съвременната постнекласическа наука. Интересно е, че този опит се инициира от един от най-престижните университети на библиотечно-информационната социо-комуникативна сфера – Санктпетербургския държавен институт за култура.

Някои моменти следва да бъдат изтъкнати специално в критичен план във връзка с бъдещето развитие на тандема от автори, стоящ зад „Архитектура и дизайн на библиотеките“:

1. Наложително е включването в него на архитект и дизайнер.

2. Още в първата тема въпросите на архитектурата и дизайна следва да бъдат позиционирани към библиотеките, защото традициите в тази област са забележителни.

3. Тук и различните архитектурни стилове следва да бъдат описани през призмата на реализацията им в библиотеките.

4. Цялата постановка за типови решения в архитектурата и дизайна на библиотеките е проблематична. Съвременните архитектурни бюра демонстрират изключително разнообразни и индивидуални решения и подходи, свързани с библиотеките, което е не само тенденция, но и норма през XXI в.

5. Въпросът за архитектурата и дизайна на библиотеките не може да бъде решен от библиотекознанието без водещата роля на архитектурата и дизайна като специализирани за библиотеките модерни сфери.

6. Следва да се разшири източниковедската база на разработката с привличане на материали по архитектура и дизайн, отнасящи се за библиотеките.

7. От макар и минимално представяне в изданието се нуждаят не само авторите, но и редакторът на творбата.

Дано авторският колектив направи и учебник по тази проблематика в бъдеще. Това начинание ще бъде голямо достижение на съвременното компаративистично интердисциплинарно знание.

Колесникова, М. Н., Бахтина, Е. В. *Архитектура и дизайн библиотек: учеб. пособие: направление 51.03.06 „Библиотечно-информационная деятельность“; квалификация бакалавр. под ред. В. П. Тимонина. Санкт-Петербург: СПбГИК, 2016. 128 с.*

Нови справочници в НБКМ

Обществено-политически науки

Величковски, Боне. Библиографија на фолклорот и етнологијата во Македонија. – Скопје : Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 2010. – 207 с. – (Посебни изданија / Институт за фолклор „Марко Цепенков“ ; кн. 78). ISBN 978-9989-642-76-0

Ераковић, Драгиша. Азбучник православних манастира на тлу Србије. – Ниш : Медивест КТ, 2014. – 425 с. – (Библиотека Архепилогос. Религија ; књ. 1). ISBN 978-86-88415-51-4

Значајни личности за Битола / [состав. Ленче Андоновска ... и др.] ; [прев. на англ. Весна Милевска] = Distinguished people for Bitola / [aut. Lence Andonovska... и др.] ; [transl. in Engl. Vesna Milevska]. – Битола : Унив. библ. „Св. Климент Охридски“, 2007. – 289 с. ISBN 978-9989-2783-0-3

Значајни личности за Битола: култура / [состав. Науме Ѓоргиевски ... и др.] = Distinguished people for Bitola : culture / [aut. Naume Gorgievski ... и др.] ; [transl. in Engl. Vesna Milevska]. – Битола : Унив. библ. „Св. Климент Охридски“, 2010. – 255 с. ISBN 978-608-4538-16-5

Значајни личности за Битола: образование и наука / [состав. Науме Ѓоргиевски ... и др.] = Distinguished people for Bitola : education and science / [aut. Naume Gorgievski ... и др.] ; [transl. in Engl. Emilija Stefanovska]. – Битола : Унив. библ. „Св. Климент Охридски“, 2011. – 240 с. ISBN 978-608-4538-31-8

Иванов, Юрий. Экономика Санкт-Петербурга и Ленинградской области : специальный выпуск библиографического указателя „Рыночная экономика“ 2003–2011 / Ю. В. Иванов, А. К. Межак. – Санкт-Петербург : РНБ : НПК РОСТ, 2013. – 528 с. – (Библиотека Проблемы современной экономики / Евразийский международный научно-аналитический журнал) ISBN 978-5-98217-073-6

Китевски, Марко. Македонски празници и празнични обичаи. – Скопје : Камелеон, 2013. – 409 с. ISBN 978-608-65354-6-9

Ковачева, Лидија. Речник на македонските народни празници, обичаи и верувања / Л. Ковачева, Л. Боцева. – Скопје : Центар за културно и духовно наследство, 2014. – 388 с. ISBN 978-608-65683-0-6

Српски биографски речник. – Нови Сад : Матица срп., 2004–<2014>. – Т. <1–6>

Съдржа досега:

1: А–Б. – 2004. – 916 с. ISBN 86-83651-49-5

2: В–Г. – 2006. – 883 с. ISBN 86-83651-62-2

3: Д–З. – 2007. – 928 с. ISBN 978-86-7946-001-1

4: И–Ка. – 2009. – 922 с. ISBN 978-86-7946-037-0

5: Кв–Мао. – 2011. – 853 с. ISBN 978-86-7946-085-1

6: Map–Миш. – 2014. – 940 с. ISBN 978-86-7946-149-0

Biografický slovník českých zemí. – Praha : Libri, 2004–<2015>. – T. <1–18> ISBN 80-7277-214-7 (soubor)

Съдържа досега:

[Sv.] 1: A. – 2004. – 156 с. ISBN 80-7277-215-5

[Sv.] 2: B–Bar. – 2004. – 263 с. ISBN 80-7277-252-X

[Sv.] 3: Bas–Bend. – 2005. – XVII, с. 264–375. ISBN 80-7277-287-2

[Sv.] 4: Bene–Bez. – 2006. – XVIII, с. 376–477. ISBN 80-7277-299-6

[Sv.] 5: Bi–Bog. – 2006. – XVIII, с. 478–585. ISBN 80-7277-309-7

[Sv.] 6: Boh–Boz. – 2007. – XVII, 109 с. ISBN 978-80-7277-239-1

[Sv.] 7: Bra–Brum. – 2007. – 224 с. ISBN 978-80-7277-248-3

[Sv.] 8: Brun–By. – 2007. – 368 с. ISBN 978-80-7277-257-5

Sv. 9: C. – 2008. – XVII, 502 с. ISBN 978-80-7277-366-4

Sv. 10: Č–Čerma. – 2008. – XVII, 610 с. ISBN 978-80-7277-367-1

Sv. 11: Čern–Čž. – 2009. – XVII, 104 с. ISBN 978-80-7277-368-8

Sv. 12: D–Die. – 2009. – XVII, 215 с. ISBN 978-80-7277-415-9

Sv. 13: Dig–Doš. – 2010. – XVII, 338 с. ISBN 978-80-7277-416-6

Sv. 14: Dot–Dvo. – 2011. – XVII, с. 339–467. ISBN 978-80-7277-451-7

Sv. 15: Dvořák–Enz. – 2012. – XVII, с. 468–611. ISBN 978-80-7277-504-0

[Sv.] 16: Ep–Fe. – Praha : Academia, 2013. – XVII, 138 с. ISBN 978-80-200-2292-9, ISBN 978-80-7286-215-3

Sv. 17: Fi–Fn. – Praha : Academia, 2014. – VIII, 280 с. ISBN 978-80-200-2424-4, ISBN 978-80-7286-232-0

Sv. 18: Fo–Fr. – Praha : Academia, 2015. – IX, с. 281–471. ISBN 978-80-200-2517-3, ISBN 978-80-7286-257-3

Encyclopedia of the Incas. – Lanham, Md [и др.] : Rowman & Littlefield, 2015. – x, 324 с. ISBN 978-0-7591-2362-5

Ionițoiu, Cicerone. Victimele terorii comuniste : arestați, torturați, înțemnițați, uciși : dicționar. – București : Mașina de scris, 2000–<2008>. – T. <1–10>

Съдържа досега:

Vol. 1: A–B / lucrare rev. de Florin Ștefănescu. – 2000. – 320 с. ISBN 973-99994-2-5 (vol. 1–3)

[Vol.] 2: C / lucrare rev. Mihaela Andreiovici, Florin Ștefănescu. – 2002. – 296 с. ISBN 973-99994-2-5 (vol. 1–3)

[Vol.] 3: D–E / lucrare rev. Mihaela Andreiovici. – 2002. – 232 с. ISBN 973-99994-2-5 (vol. 1–3)

[Vol.] 4: F–G / lucrare rev. Mihaela Andreiovici. – 2002. – 324 с.

[Vol.] 5: H–L / lucrare rev. de Mihaela Andreiovici. – 2003. – 416 с.

[Vol.] 6: M / lucrare rev. de Mihaela Andreiovici. – 2004. – 448 с. ISBN 973-8491-10-X

[Vol.] 7: N–O / lucrare rev. de Mihaela Andreiovici. – 2005. – 256 с. ISBN 973-8491-19-3

[Vol.] 8: P–Q / lucrare rev. de Filip-Lucian Iorga. – 2006. – 503 с. ISBN 973-8491-26-6

[Vol.] 9: R / lucrare rev. de Domnita Stefanescu, Elisabeta Radoi. – 2007. – 280 c. ISBN 978-973-8491-28-1

Vol. 10: S / lucrare rev. de Ecaterina Rădoi și Contantin Rădoi. – 2008. – 528 c. ISBN 978-973-8491-30-4

Kovačević, Ljiljana. Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka : nemačko-srpski/srpsko-nemački = Wörterbuch der Bibliotheks- und Informationswissenschaft : Deutsch-Serbisch/Serbisch-Deutsch / Ljiljana Kovačević, Dobrila Begenišić. – Beograd : Nar. bibl. Srbije, 2015. – XVIII, 809 c. ISBN 978-86-7035-352-7

Lexikon zur Geschichte Südosteuropas / hrsg. von Holm Sundhaussen u. Konrad Clewing. – 2., erw. u. aktualisierte Aufl. – Wien [и др.] : Böhlau, 2016. – 1102 c. ISBN 978-3-205-78667-2

Palmer, Allison Lee. Historical dictionary of architecture. – 2. ed. – Lanham, Md [и др.] : Rowman & Littlefield, 2016. – xlv, 396 c., [11] л. – (Historical dictionaries of literature and the arts) ISBN 978-1-4422-6308-6

Panton, Kenneth J. Historical dictionary of the British Empire. – Lanham, Md [и др.] : Rowman & Littlefield, 2015. – xxxviii, 727 c. – (Historical dictionaries of ancient civilizations and historical eras) ISBN 978-0-8108-7801-3

Saul, Norman E. Historical dictionary of Russian and Soviet foreign policy. – Lanham, Md [и др.] : Rowman & Littlefield, 2015. – xxxv, 490 c. – (Historical dictionaries of diplomacy and foreign relations) ISBN 978-0-8108-6806-9

Литературознание, езикознание и изкуство

Большой академический словарь русского языка / [глав. ред. А. С. Герд]. – Москва [и др.] : Наука, 2004–<2013>. – Т. <1–11, 13–22>

Съдържа досега:

Т. 1: А–Бишь. – 2004. – 663 c. ISBN 5-02-033661-0

Т. 2: Благо–Внять. – 2005. – 659 c. ISBN 5-02-033662-9

Т. 3: Во–Вящий. – 2005. – 664 c. ISBN 5-02-033663-7

Т. 4: Г–День. – 2006. – 679 c. ISBN 5-02-034072-3

Т. 5: Деньга–Жюри. – 2006. – 695 c. ISBN 5-02-034073-1

Т. 6: З–Зятюшка. – 2006. – 827 c. ISBN 5-02-026429-6

Т. 7: И–Каюр. – 2007. – 730 c. ISBN 978-5-02-026513-4

Т. 8: Каюта–Кюрины. – 2007. – 840 c. ISBN 978-5-02-036295-6

Т. 9: Л–Медь. – 2007. – 660 c. ISBN 978-5-02-025249-3

Т. 10: Медяк–Мячик. – 2008. – 573 c. ISBN 978-5-02-036300-7

Т. 11: Н–Недриться. – 2008. – 632 c. ISBN 978-5-02-036305-2

Т. 13: О–Опор. – 2009. – 768 c. ISBN 978-5-02-036307-6

Т. 14: Опора–Отрыть. – 2010. – 656 c. ISBN 978-5-02-037358-7

Т. 15: Отряд–Перевал. – 2011. – 612 c. ISBN 978-5-02-025596-8

Т. 16: Перевалец–Пламя. – 2011. – 640 c. ISBN 978-5-02-037395-2

Т. 17: План–Подлеч. – 2011. – 672 c. ISBN 978-5-02-037396-9

Т. 18: Подлещ–Порой. – 2011. – 774 c. ISBN 978-5-02-037397-6

- T. 19: Порок–Пресс... – 2011. – 708 с. ISBN 978-5-02-037529-1
 T. 20: Пресса–Продел. – 2012. – 732 с. ISBN 978-5-02-037530-7
 T. 21: Проделать–Пятью. – 2012. – 631 с. ISBN 978-5-02-037531-4
 T. 22: Р–Расплох. – 2013. – 742 с. ISBN 978-5-02-039022-5

Добровольская, Юлия А. Карманный русско-итальянский словарь : около 11 000 слов = Dizionario russo-italiano tascabile : contenente circa 11 000 voci / comp. G. Dobrovolskaia, M. A. Misiano. – 4. испр. и доп. изд. – Москва : Сов. энциклопедия, 1967. – 384 с.

Златковић, Драгољуб. Речник пиротског говора. – Београд : Службени гласник, 2014. – 2 т. – (Библиотека Lexis. Едиција Речници и енциклопедије) ISBN 978-86-519-1852-3

Съдържа:

- T. 1: А–Њ. – 576 с. ISBN 978-86-519-1853-0
 T. 2: О–Ш. – 604 с. ISBN 978-86-519-1854-7

Иванова, Олга. Речник на имињата на населените места во Р. Македонија : Б, Ѓ, Е, Ј, Н, Р, Т, Ќ, У, Ф, Х, Ц, Ш. – Скопје : Инст. за макед. јазик „Крсте Мисирков“, 2014. – 211 с. ISBN 978-608-220-026-2

Стандардни енглеско-српски речник : са енглеском и српском граматиком / Ненад Томовић ... [и др.] = Standard English-Serbian dictionary : with notes on English and Serbian grammar / Nenad Tomović ... [и др.]. – Београд : Завод за уџбенике, 2012. – 996 с. ISBN 978-86-17-18147-3

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у пяці тамах / [рэдкал. А. Я. Баханькоў ... и др.]. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыкл., 1977–1984. – Т. <1–3, 5>

Съдържа досега:

- T. 1: А–В. – 1977. – 607 с.
 T. 2: Г–К. – 1978. – 768 с.
 T. 3: Л–П. – 1979. – 672 с.
 T. 5. Кн. 1: С–У. – 1983. – 664 с.
 T. 5. Кн. 2: У–Я. – 1984. – 608 с.

Acaroğlu, Mehmet Türker. Türkçeden Bulgarcaya Geçen Kelimeler Sözlüğü : varyantlarıyla birlikte yaklaşık 15.000 kelime içerir. – Edirne : Trakya Üniv., 2016. – 482 с. – (Trakya Üniversitesi Yayın ; № 175) ISBN 978-975-374-197-2

Câmara, Joana. Portugalsko-srpski, srpsko-portugalski rečnik = Português-sérvio, sérvio-português dicionário / Joana Câmara, Mladen Ćirić. – Zemun : JRJ, 2014. – 602 с. ISBN 978-86-7609-671-8

Couchman, Judith. The art of faith : a guide to understanding Christian images. – Brewster, Mass : Paraclete, 2012. – xii, 306 с. ISBN 978-1-55725-630-0

Jelić-Kuburidu, Marica. Grčko-srpski, srpsko-grčki rečnik = Ellino-serbiko, serbo-elliniko lexiko. – Zemun : JRJ, 2014. – 616 с. ISBN 978-86-7609-670-1

Košnar, Lubomír. Německo-český a česko-německý archeologický slovník =

Deutsch-Tschechisch und Tschechisch-Deutsch archäologisches Wörterbuch. – Praha : Karolinum, 2010. – 406 c. ISBN 978-80-246-1757-2

The Routledge encyclopedia of film theory. – London ; New York : Routledge, 2014. – xl, 526 c. ISBN 978-0-415-78180-0

Tuna, Enes. Tursko-srpski, srpsko-turski rečnik / prired. Enes Tuna, Sanita Lisica. – 3. izd. – Beograd : Jasen, 2014. – 703 c. – (Biblioteka Rečnik) ISBN 978-86-85337-12-3

Естествени науки и техника

Споменица, посветена на Илија Васков, редовен член на Македонската академија на науките и уметностите / [уред. Владо Матевски]. – Скопје : Макед. акад. на науките и уметностите, 2015. – 34 с.

Споменица, посветена на Благој Попов, редовен член на Македонската академија на науките и уметностите / [уред. Владо Матевски]. – Скопје : Макед. акад. на науките и уметностите, 2015. – 40 с.

Състави Ева Стойнева, eva.stoyneva@gmail.com

Библиографска редакция Ефросина Ангелова-Пенкова

In memoriam

На 28 март 2017 г. на 85 години почина **Жак Рафаел Ескенази** – библиограф, изследовател, автор на сп. „Библиотека“. През 1981 г. след конкурс той е назначен в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ като старши научен сътрудник II степен по книгознание. В Библиотеката той работи до пенсионирането си през 1991 г.

Жак Ескенази завършва с отличен успех Софийския университет „Св. Климент Охридски“, специалност „Руска филология“. Бил е дългогодишен преподавател по руски език в различни училища, както и хоноруван преподавател по руска класическа литература във Висшия педагогически институт (дн. Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“).

Паралелно с педагогическата работа, той се занимава и със сериозна научна дейност. Публикува статии, студии, рецензии в областта на литературознанието и историята. Неговият дисертационен труд „Руската народническа литература и България през 80-те–90-те години на XIX в.“, защитен през 1974 г., е оригинално изследване на високо научно ниво, с широко използвани периодични издания, редки книги и преводи и анализ на библиотечните фондове, както и представяне на нови архивни материали.

Един от приоритетите на научните му занимания са българо-руските връзки от средата на XIX в. до Първата световна война в книговедчески, библиографски, исторически и културоведчески аспект. Задълбоченият интерес на Жак Ескенази към руската класическа литература намира отражение в ценни публикации върху рецепцията на руските автори (Толстой, Тургенев, Достоевски, Горки, Салтиков-Шчедрин, Чернишевски, Херцен) в България и присъствието на техните оригинални издания в българските библиотеки от края на XIX в. до 1944 г.

Неговите изследвания „Преводната художествена литература в България (1878–1944 г.)“ и „Втори опит за оценка на преводната художествена литература 1911–1944“ са високо оценени и сочени като пример за анализ въз основа на солидна фактологична позиция не само в нашите научни среди, но и от редица руски учени.

Тези изследвания очертават и друга тематична област на интерес на учения – библиометрията. Предмет на негови изследвания са количествените критерии за оценяване на периодичния и на славистичния печат въз основа на български и чужди езиковедски и литературоведски издания. Жак Ескенази работи и в областта на структурната библиометрия, където подчертава важноста на научните цитирания като показатели за качествените характеристики и оценка на научната продукция в областта на езикознанието и литературознанието.

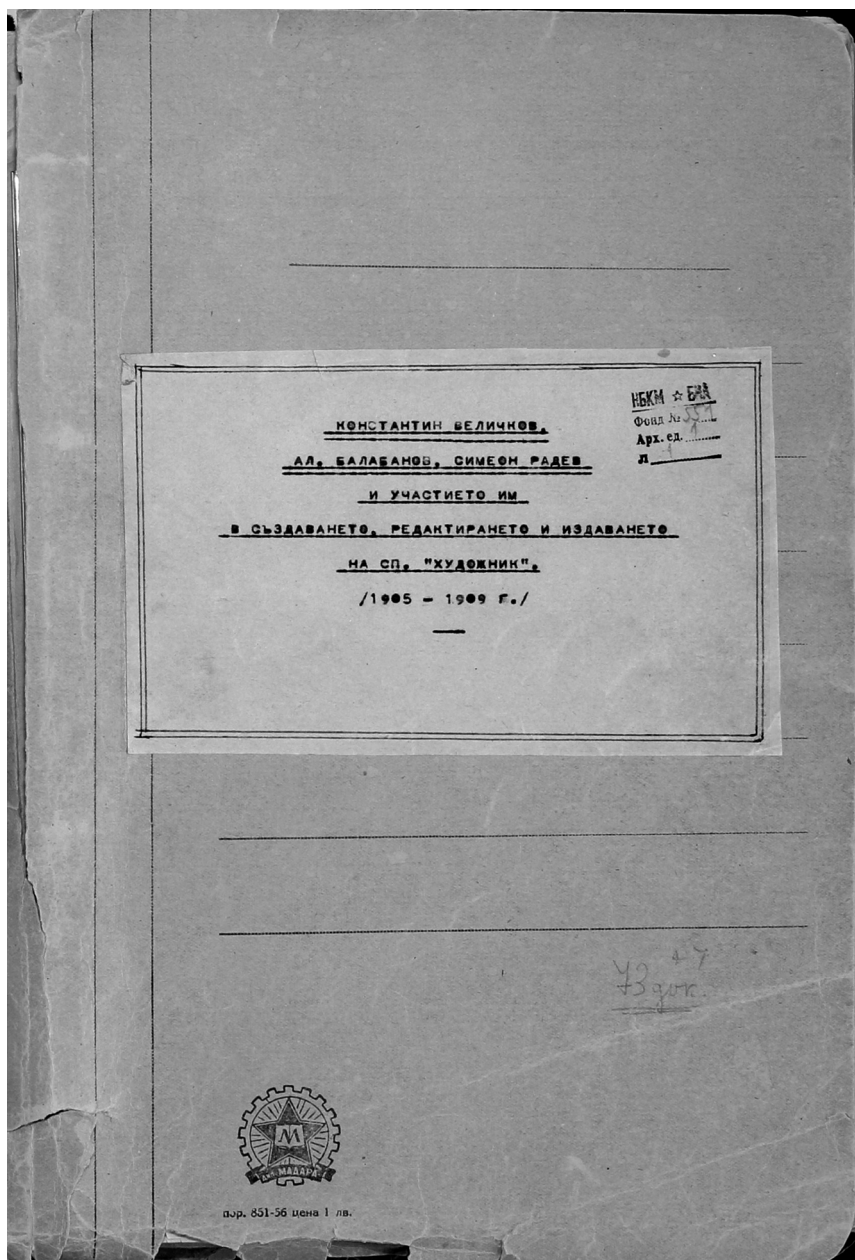
Високият професионализъм на Жак Ескенази може би най-пълно се разкрива в съставената от него анотирана библиография „Евреите по българските земи“. В нея той за първи път систематизира литературата по въпроса. Книгата му не е просто библиография, а задълбочено научно изследване.

Жак Ескенази ще бъде запомнен като автор на съдържателни и прецизни изследвания.

Поклон пред паметта му!

Сп. „Библиотека“

Павел Генадиев

Константин Величков, Ал. Балабанов, Симеон Радев и участието им в създаването, редактирането и издаването на сп. „Художник“ (1905–1909 г.)

Продължение от бр. 1/2017 г.

Павел Генадиев със семейството си, началото на 20-те години на XX век. Снимката е от фонда му в ЦДА

Бях дал в Библиографския институт на Народната библиотека „В. Коларов“ един препис от своята библиография, за да бъде тя откупена. След като моята библиография бе задържана цели девет месеца, тя ми биде върната с едно кратко писмо в смисъл, че институтът не разполага с нужните средства, за да бъде тя откупена. Обаче тя е била използвана за нуждите на института. Разбира се, както му е редът, без моето знание и съгласие... Оттам са и моите сведения. Прибавени към фиша на „Художник“.

За да бъдем ясни и изчерпателни и за да няма никакво съмнение каква е ролята на Ал. Балабанов и Сим. Радев при създаването, редактирането и издаването на моите три списания – „Библиотека“, „Художник“ и „Поука“ и за да няма повод и място да ми се дава от Радев ролята само на „администратор редактор“ на „Художник“, по-доле давам имената на своите сътрудници и в трите списания, тъй както са те дадени в библиографията ми, заедно с прибавените забележки.

„Сътрудници на сп. „Библиотека“ (1.IX.1902–1.IV.1909 г.)

Година I

1. В. В-на (Вена, Невена Кесякова, по-късно П.-Генадиева); 2. Сам аз, Павел Генадиев, почти винаги без подпис или с инициалите П., П. Г-в, с Паоло или П.О.Л. (Пол); 3. Харитон Генадиев; 4. г-жа Неделя Чардафонова¹;

¹ Недялка Шилева-Чардафонова (1867, Голямо Конаре–1959, София) – героиня от Съединението през 1885 г.

Вж. ръкописа на Павел Генадиев „Кратки бележки за моя живот и за дружбата ми с покойната Неделя Чардафонова“, с. 4–6. [онлайн]. [прегледан 23.03.2017].

<http://nchsadinenie1875.com/wp-content/uploads/2014/10/03.%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB-%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%B5%D0%B2-%D0%B8%D0%B7%D0%BF%D1%8A%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB-%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%89%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE.pdf>

Ето разказа на П. Генадиев:

С покойната Неделя Ст. Чардафонова се започнах по повод на едно благотворително представление в Пловдив през 1899 г. Свързвала ме е с нея 60-годишна искрена дружба. (Тя ме е спасявала в трагични моменти на три пъти живота и ней дължех косвено и отчасти семейното си щастие.) След смъртта на дъщеря ѝ Свобода, дал ѝ бях своя адрес и телефонния номер, за да ме извика винаги, когато има нужда от мене. Тя изгубила и адреса, и телефонния номер, и ме извика чрез професор [Димитър] Михалчев едва през март 1956 г., когато бе вече порядъчно обрана и измъчена. Оттогава аз се залових за нейните работи и миналата година успях най-после да спечеля възбуждения от мене процес за партерния етаж от къщата ѝ, прехвърлен върху нейната роднина д-р Габровска, без нейно знание и съгласие; зели ѝ бяха подписа с измама в едно пълномощно от 21.I.[19]56 г. От деня на смъртта на Свобода до смъртта на самата Неделя Чардафонова, тя прекара всичкото време само в душевни страдания и болести. Най-радостни за нея бяха дните, прекарани през септември две години подред в Голямо Конаре, на което тя много по-рано, още през 1955 г., бе завещала всичкото си имуществено. Голямоконарчани може смело да се гордеят със своята героиня от Съединението, както и сам се гордея с нейното приятелство. Тя бе рядка гражданка, примерна учителка, незаменима и образцова майка и сериозна и съзнателна обществена деятелка. Не току-тъй аз съм посветил още на 1901 г. едно от добрите си стихотворения, което не е никъде печатано и което давам по-доле:

На госпожа Ч.

Пораснала сред грубата, невежата тълпа,
прекарала в оскъдност, в немотия младостта,
измамена жестоко в своите чувства и мечти,
измъчвана, преследвана от всичките глупци –
бори се ти юнашки със житейските вълни,
бори се – и животът не може да те сломи.

Ту къпана във сълзи, ту с сърце, облято в кръв,
и чезнеца под скърбтупа на своята любов,
ту с грижи пък претрупана по милите деца
и цяла разтреперана пред бледни им лица –
на рожбите за щастъето ти смело се бори.

Дете – детински радости ти нивга не виде,
девойка – в любовта си ти измамена биде,

5. Коста Мутафов²; 6. М. Сирмин; и 7. Ат. Яранов и М. Котляревски (проф. Младенов).

Година II

1. Д-р Н. Г. (Генадиев); 2. Ив. Д. Стойнов; 3. Н. Щърбанов; 4. К. Мутафов; 5. Павел Генадиев; 6. Ст. Мислин; 7. Р. С-в (не се сещам кой е); С. Б. Р. (предполагам Богумил Радославов); 5. Г-ца София Малиновска³; и 10. Михаил Генадиев.

Година III, в „Художествен преглед“ на „Библиотека“

1. Павел Генадиев; 2. Коста Мутафов; 3. Хр. Силянов; 4. Ив. Попов (актьорът); 5. С. (не си спомням кой беше); 6. Г-жа Ст. Ант. Папазова; 7. Н. Щърбанов; 8. Един юнкер; 9. Ал. Божинов; 10. Ник. Петров (учител в гимназията); 11. Ал. Кръстев; и 12. Н. Г. Бояджиев.

[Година III,] в „Библиотека“

13. Павел Генадиев; 14. Невена П. Генадиева; 15. Кирил Христов; 16. С. Тончев; 17. М. К. и З. Н. (не си спомням кои са); 18. Хр. Каменов; 19. Ив. Дорев; 20. Н. Щърбанов; 21. Т. Б. Калайджиев; и 22. Стилиян Чилингиров.

*веч майка – теб жестоко те отритна тоз човек,
кой клел се бе, че скръб и радост ще дели със теб.*

*И ти, убита, смазана от безсърдечността,
утеха скъпа найде на деца в бъдащността.*

Пловдив, 17 декември 1901 г.

.....

*Ти майка си! Щастлива си, че имаш свята цел,
че в скърбите на тоя свят спечелила си дел!
Щастлива си, че твоите двенки милички деца,
в живота са за тебе най-лучистата звезда!
Ти плачеш?... Как завиждам аз да бъда тъй щастлив...*

Пловдив, 20 декември 1901 г.

Мисля, че от март 1956 г. до днес аз изпълних своя приятелски дълг към героинята на Съединението и моята стара приятелка.

София,

(п) П. Генадиев

14 май 1959 г.

² Константин Мутафов (1879, Русе–1946, София) – писател, преводач, артист, драматург, театрален критик, библиотекар, режисьор. Дебютира като автор с драмата в 4 действия „Над живота“ (1906). Баща на артистката Стоянка Мутафова.

³ София Малиновска (1883–1932) – учителка, литературен и театрален критик, преводачка от френски и руски език, автор на учебника за II прогимназиален клас „Поезия и проза“ (1920) и на книгата „Буржоазия и пролетариат“ (1927). Съпруга на Христо Силянов. Техен син е дипломатът Евгений Силянов (1907–1997).

Година IV

1. К. Мутафов; 2. Пав. Геннадиев; 3. Н. Щърбанов; 4. Тихомир Наследников; 5. С[анда] Йовчева⁴ и Ст. Герджиков; 6. Ст. Манов; 7. Н. И. (не се сещам кой беше); 8. Шапиров; 9. Г-ца Ружа Барбар⁵; 10. Д-р Т. П. Иванов; 11. Ив. Пеев-Плачков; 12. Мария Здравева; 13. Ст. Кутинчев; 14. Н. Николаев; 15. М. Р. (не зная кой е); и 16. Ал. Балабанов.

Година V

1. Харал. Игнатиев; 2. Д-р Т. П. Иванов; 3. Г. П. (не знам кой е); 4. К. Мутафов; 5. Д-р М. Арнаудов; 6. Венда Кирова; 7. Павел Игнатиев; 8. Рафаил Делов; 9. Н. Щърбанов; 10. Цв. Пупешков; 11. Ив. Радославов; 12. Ст. Л. Костов; 13. В. Шпелтер; 14. Д-р Калинов; 15. Ал. Балабанов; и 16. П. К. Яворов.

Година VI

1. А. (Андрей) Николов; 2. К. Мутафов; 3. Н. Щърбанов; 4. Р. Делов; 5. Мар. Захаријева; 6. Цв. Парашкевов; 7. Васил Тодоров; 8. Ст. Л. Костов; 9. Ем. п[оп] Димитров; 10. Цв. Н. Пупешков; 11. Петър Нейков; и 12. Ив. Йотов.

От тоя поменик на сътрудници на сп. „Библиотека“ се вижда, че в него участват само интелигентни хора от всички области на обществения живот: учители, писатели, съдии, адвокати и дори пълномощни министри и министри. От него се установява, че аз не съм държал сметка за политическите убеждения на своите сътрудници. Установява се така също, че сам аз участвам със свои преводи във всичките пет годишнини на „Библиотека“. Мои работи няма само в VI годишнина, когато целият товар на „Поука“ почти изключително лежи на моя гръб и съм зает освен това с „Бълг. независимост“ и с мината „Цар Асен“⁶.

От тоя поменик се вижда така също, че Балабанов участва едва в края на IV годишнина (1906 г.) с превода на „Фауст“ и в края на V годишнина (1907 г.) с превода на Платоновия „Федон“ и Ибсеновата драма „Празникът в Солхауг“. И че в „Художествен преглед“ на год. III от „Библиотека“, въпреки обявеното му редакторство върху кориците на първите 4 книги, не е дал нито един ред през цялата година.

⁴ Санда Йовчева (1882, Нова Загора–1946, София) – писателка, журналистка, преводачка и общественичка. Съоснователка и активен член на Българския женски съюз.

⁵ Ружа Барбар (1883, Пловдив–?) – театрална критичка, преводачка от полски език, учителка във Втора софийска девическа гимназия. Превежда „Другият“, драма в 5 действия „из неотколешното минало на бивша руска Полша“ от Габриела Заполска и Юзеф Масков (1924) и „Справедливост“ от Владислав Станислав Реймонт (1926). Баща ѝ, д-р Игнат (Игнаций) Барбар, е поляк, участник в Руско-турската война. След Освобождението той остава в България заедно със съпругата си Дороти. Тук се раждат децата им – Отон, Станислав и Ружа.

⁶ За мината „Цар Асен“ вж. предговора на Николай Игов. – В: **Геннадиев**, Павел. Стефан Стамболов. ист. случаи от живота на бълг. полит. дейци. състав. Николай Игов, Цветана Величкова. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1991, с. 8–10; 12–13; **Радославов**, Богомил. Мина „Цар Асен“ за експлоатиране на оловни и медни руди в землището на с. Павелско, Станимашка околия. науч., миннотехн., икон. и соц. студия. София: П. Геннадиев, 1920. 231 с.: с ил., 26 л. ил., 1 л. к.; **Геннадиев**, Павел. Мина „Цар Асен“. София: Придворна печ., 1928. 63 с.: с ил.

Списание „Художник“, год. I, II и III (1.IX.1905–1.IV.1909)

В списването на I, II и III годишнина на сп. „Художник“ взимат участие следните наши поети, писатели и художници и музиканти, при изключителното уредничество и за трите годишнини на своя създател и собственик Павел Генадиев, а в началото – и с единственото съдействие на покойния Конст. Величков.

Поезия и проза

1. Иван Вазов; 2. Елин Пелин (Дим. Иванов); 3. Ив. Ст. Андрейчин; 4. Ал. Балабанов; 5. И. Н. Булев⁷; 6. Вл. п[оп] Анастасов – Пепо⁸; 7. П., П. Г-в, Paolo, Пол (Павел Генадиев); 8. Константин Величков; 9. Кирил Христов; 10. Пан. Тодоров (Сирак Скитник); 11. Андрей Протич; 12. Симеон Радев; 13. Теодор Траянов; 14. Н. Ф. Щ. (Щърбанов); 15. Хр. Силянов; 16. Вел. К. К-в (не си спомням кой е); 17. Раф. Миленков⁹; 18. Victus (забравил съм кой е); 19. К. Поборников¹⁰; 20. Йордан Йовков; 21. Номо Novus¹¹ (не зная кой е); 22. Ас. Я. (също); 23. Белоборски; 24. Ат. К. (вероятно Калфов); 25. С. А. Узунов; 26. М. М-в (не си го спомням); 27. Людмил Стоянов; 28. М[ина] Ю. Т-ва (П.-Тодорова)¹²; 29. Д. Чолаков; 30. М. Неволин¹³ (не се сещам кой беше); 31. Апостол Божинов¹⁴; 32. Р. Горянин-Вирсавиев¹⁵ (не помня кой е); 33. Арс. Йовков¹⁶; 34. Г. Ст. Скалов; 35. Ив. Радославов; 36. Н. Петров; 37. Цан-

⁷ Илия Булев (1883 г., с. Стежерово–1966, София) – поет-символист. Участва в съставената от Д. Подвързачов и Д. Дебелянов „Нашата поезия от Вазова насам“ (1910). Автор на книгата „Илия Р. Блъсков. Живот и творчество“ (1934).

⁸ Владимир Попанастасов (1883, Охрид–1913, Ляхна) – поет, юрист, офицер. Псевдоними – Пепо, Вл. Ястребов. Участва в Балканската и в Междусъюзническата война. Загива като подпоручик от 25-и пехотен драгомански полк в сражението на българските и гръцките войски при Ляхна на 20 юни 1913 г.

⁹ Рафаил Миленков – предполага се, че е псевдоним на Рачо Стоянов (1883, Дряново–1951, София). Възможно е да е бил препоръчан от Константин Величков, който е удивен от първата му публикация в сп. „Летописи“ през 1904 г. Най-известната творба на Р. Стоянов е драмата „Майстори“ (1927).

¹⁰ Псевдоним на Николай Райнов (1889, Кесарево–1954, София) – писател и художник. Професор по история на изкуството в Художествената академия в София (1927–1950). Романът му „Между пустинята и живота“ (1919) е анатемосан от Българската православна църква.

¹¹ Псевдоним на Михаил Кремен. Публикуван е разказът му „Мираж“, год. 1, кн. 5.

¹² Мина Тодорова (1890, Елена–1910, Беркплаж) – сестра на П. Ю. Тодоров и любима на П. К. Яворов.

¹³ Минко Неволин (1881, Карнобат–1972, София) – писател, участник и летописец на Илинденско-Преображенското въстание. Дебютира със стихосбирката „Вълните на живота“ (1902).

¹⁴ Брат на карикатуриста Александър Божинов. Учител във Втора софийска държавна мъжка гимназия. Вж. **Годишник** [на гимназията] за 1909–1910 учебна година. София, 1910. [4], 83 с.: с табл.

¹⁵ Публикува импресията в проза „Пропаст“, год. 1, кн. 8–9.

¹⁶ Арсени Йовков (1882, с. Селци, Дебърско–1924, с. Бараково, Горноджумайско) – поет и революционер. Участва в Илинденско-Преображенското въстание – секретар е на войводата Тасе Христов. След потушаването на въстанието емигрира в София и основава Дебърското братство. През Първата световна война е назначен за кмет на окупирания от българската армия град Прищина (1917–1918). Автор е на поемите „Проклетина“ (1905), „Люлебургаз“ (1912) и на „Ода за 1000-годишнината на Цар Борис“ (1907). Широк отзвук има статията му „Има ли малцинства?“. [онлайн]. [прегледан 30.03.2017]. http://www.strumski.com/books/A_Jovkov_Ima_li_Malcinstva.pdf

ко Церковски (Бакалов); 38. Поручик П. (не си спомням кой е); 39. Д. К. Попов; 40. Н. Илиев; 41. Генеv; 42. Ст. Л. Костов; 43. Хр. Станчев; 44. Ив. Йотов; 45. Ал. Божинов; 46. Н. Милев; и 47. Б. п[оп?] Х. (не си спомням кой беше).

Живопис и фотография

48. Боев (не знам точно кой е); 49. Ал. Божинов; Ярослав Вешин; 51. Никола Михайлов; 52. Хр. Станчев; 53. М. Йоцов; 54. А. Торнев; 55. П. Н. Даскалов; 56. Мечкуевски; 57. Ал. Миленков; 58. Д. Карастоянов.

Музика

59. Д. Бочаров; 60. Ал. Кръстев; 61. А. Бадев; 62. Кирил Христов¹⁷; и 63. Павел Генaдиев.¹⁸

Сътрудници година II (1905–1907):

Поезия и проза

1. Иван Вазов; 2. Пейо Яворов; 3. Сим. Радев; 4. Ал. Балабанов; 5. Теодор Траянов; 6. Павел Генaдиев; 7. Конст. Величков; 8. Ив. Йотов; 9. Панайот Тодоров (Сирак Скитник); 10. М. (Никола Михайлов); 11. Коста Мутафов; 12. Владимир Анастасов (Пепо); 13. В. Б-ов (Бульов); 14. Г-жа Елисавета Консулова-Вазова; 15. Ив. Радославов; 16. Никола Милев; 17. Ст. Д. Чалъков; 18. Людмил Стоянов; 19. Емануил п. Димитров; 20. Б. Н. Балкански; 21. Йордан Йовков; 22. Кирил Христов; 23. Р. Райчев; 23.¹⁹ Елин Пелин (Д. Иванов); 25. Нежданов²⁰ (чини ми се псевдоним на Сим. Радев); 26. Павел Груев; 27. Shobinet (не си спомням кой е); 28. Хр. Ц. Борина²¹; 29. Сп. Ганев.

Живопис и фотография

30. Аз; 31. Ярослав Вешин; 32. Никола Михайлов; 33. Т. Поптошев; 34. Харал. Тачев; 35. Ат. Михов; 36. Ив. Мърквичка; 37. Дим. Карастоянов; 38. Марин Василев.

Музика

39. Павел Генaдиев, 40. Биненбаум.

(Въпреки обстоятелството, че на кориците на II годишнина на „Художник“ са

¹⁷ Цитирането тук на пълното лично име – Кирил, най-после прекратява неяснотата дали поетът или някой друг негов съименник е композирал мелодията, публикувана в „Художник“, и подписана с К. Христов. Вж. **Генaдиев**, Павел. Кратки характеристики и спомени за художниците – сътрудници в списанието ми „Художник“. Спомени и факти за създаването и разпространението на литературно-художественото списание „Художник“ 1905–1909. встъп. студия, състав. и бел. Милена Георгиева. София: Образование и наука ЕАД, 2016. 272 с.: с ил.

¹⁸ Имената на сътрудниците, както и в „Библиотека“, са дадени по-горе не по реда на тяхното значение в нашия литературен и художествен живот, а по реда на участието им в последователните броеве на „Художник“. Йордан Йовков, Панайот Тодоров, Симеон Радев, Теодор Траянов, Людмил Стоянов, Еман. п. Димитров, Ив. Йотов и др. – бел. П. Генaдиев.

¹⁹ Номерацията е обърквана от П. Генaдиев.

²⁰ С. Нежданов е псевдоним на Сим. Радев.

²¹ Христо Борина – псевдоним на Христо Цанев Минев (1882, с. Батемберг–1967, София) – поет, преводач и общественик. Постъпва в Историко-филологическия факултет на Софийския университет (1905), а две години по-късно заминава за Швейцария и завършва Фрибургския университет (1909). Първата му книга е стихосбирката „За родния край“ (1913).

поставени като редактори имената на Сим. Радев, Ал. Балабанов и Пав. Геннадиев, всъщност първите двама, както и през първата годишнина, си остават само редовни сътрудници и не взимат абсолютно никакво участие в самото редактиране, а Павел Геннадиев си остава пак единственият редактор-стопанин на своето списание.)

Сътрудници година III (1907–1909)

Поезия и проза

1. Кирил Христов; 2. Н. Г. Данчов; 3. Т. Кунев; 4. Симеон Радев; 5. Людмил Стоянов; 6. Ал. Балабанов; 7. В. Н. Бульов; 8. Никола Милев; 9. Ив. Кунев; 10. Елин Пелин; 11. Емануил п. Димитров; 12. Цанко Церковски (Бакалов); 13. Йордан Йовков; 14. * * * (преводач от френски на Пол Бурже); 15. Ив. Йотов; 16. Елисавета Консулова-Вазова; 17. Lorenzo (не си спомням кой беше); 18. Ж. Инсаров²²; 19. И. И. Мавров; 21. Пейо К. Яворов; 22. М. Х. А-ва (не се сещам коя бе); 23. Теодор Траянов; 24. Димо Кьорчев²³; 25. Ив. Радославов²⁴.

Живопис и фотография

26. Никола Петров; 27. Ив. Карастоянов.

Музика

27. Т. Поптошев.

(При третата годишнина на „Художник“ върху кориците му личи за редактор само името на Сим. Радев. А ония на Ал. Балабанов и Пав. Геннадиев са махнати. Под един несериозен и оскърбителен за Балабанов предлог Сим. Радев поиска да махна Балабановото име на редактор. Инак – щял да се откаже дори да сътрудничи в списанието. Впрочем нито Сим. Радев, нито Балабанов взимаха каквото и да било участие в редактирането на „Художник“. Ценейки перото и способностите на Радев²⁵, аз желях да го задържа на всяка цена за сътрудник. За да не оскърбя обаче и Балабанов, аз магнах от кориците на списанието си не само неговото име, както настояваше Радев, а и своето, като обясних това пред Балабанов с желанието ми да впрегна Радев в по-сериозно сътрудничество. Въпреки това обаче, Радев никога не е редактирал „Художник“, дори и тогава, когато само неговото име поставих като единствен негов редактор. Нящо повече: той през III годишнина най-слабо и най-малко е сътрудничил. А редактирането на „Художник“ и през III му годишнина, както и през първите две, е извършвано само и изключително от неговия стопанин – от мене.)²⁶

Радев през първата година на „Художник“ е дал четири статии, които заемат

²² Псевдоним на Йосиф Начев. Публикува „Нощни песни“ в „Художник“, год. III, кн. 7.

²³ Димо Кьорчев (1884, Велико Търново–1928, Париж) – литературен критик и теоретик, есеист, публицист с философска нагласа. С Трифон Кунев издават литературния алманах „Южни цветове“ (1907), а с Елин Пелин – сп. „Слънчоглед“ (1909). Редактор на сп. „Пролом“ (1922–1927).

²⁴ Иван Радославов (1881, Горна Оряховица–1969, София) – литературен критик. С Теодор Траянов и Людмил Стоянов редактира най-голямото българско символистично списание „Хиперион“ (1922–1931). Съставя поетичната антология „Млада България“ (1922). След 1944 г. му е забранено да публикува.

²⁵ Чрез „Художник“ той бе вече станал популярен. – Бел. П. Геннадиев.

²⁶ Виж моето писмо до жена ми от 9.IX.[1]909 г. – Бел. П. Геннадиев.

20½ страници; през II година – седем статии, които заемат 46¾ страници; а през III му годишнина, когато името му личи като единствен редактор на „Художник“ – четири статии, които заемат само 17¼ страници.

(Прескачам имената на своите сътрудници в сп. „Поука“, защото това не засяга Балабанов и Радев.)

Та, тая е голата истина за „редакторството“ на Балабанов и Радев. В своята библиография аз трябваше, бях длъжен да кажа самата истина, без да обръщам внимание на обстоятелството, че и двамата са ми близки приятели; че и на двамата съм правил най-големите услуги; че единият от тях – Балабанов – венчах, а другият – въведох в Стамболовата партия, в чиито редове е заемал най-видните длъжности.

Впрочем, сам Радев пред Петър Карчев заявява, че той никога не е създавал и редактирал „Художник“, а пред сътрудници на Библиографския институт заявява:

„Верно е, че с редакторството слабо съм се занимавал. За съвети са ме питали. Преглеждал съм материали, но рядко“.

Радев няма доблестта да признае самата истина пред трети лица, както го прави пред моя и неговия приятел Карчев. И гледа да злослови против Генадиев, като прехвърля редактирането на „Художник“ върху мъртвия вече Балабанов, а великодушно дарява на Генадиев длъжността администратор редактор...

Ами за какъв бяс той е единствен редактор на „Художник“, щом с редакторството се е слабо занимавал, давал бил съвети и рядко бил преглеждал материали, щом фактическият редактор, според него, бил Балабанов?

Обвиняван бил Балабанов от Хербст и Гиргинов, че стоял бил на два стола, като бил редактор и на „Художник“, и на в. „Време“. Ами не стои ли на два стола, като продължава да сътрудничи с цялото си име в „Художник“?

Аз не мога да разбера какво лошо, непочтено, оскърбително има в това, че по един важен литературно-художествен въпрос отпреди 50 години се казва истината и се опровергават мълви, декларации и писания абсолютно неверни. Това отнема ли нещо от истинските дарования и дела на Балабанов и Радев? Отречено ли е нещо от онова, което те действително са написали в страниците на „Художник“? Крив ли съм аз, че и Балабанов, и Радев са казвали пред хората и писали по вестниците и по юбилейни сборници абсолютно неверни легенди?

Ще имаме случай да видим по-нататък коя е причината за това необяснимо на пръв поглед и недостойно държане и на Балабанов, и на Радев. Колкото и да ми е неприятно, аз съм длъжен да го кажа. И да го докажа.

III. Кое групира писателските сили около „Художник“

Безспорно имената на К. Величков като редактор на „Художник“ и на Вазов като сътрудник на списанието не можеха да не предизвикат едно желание по-младите от нашите поети и писатели от оная епоха да видят трудовете си, оценени от Величков и напечатани наред с ония на Вазов. Няма съмнение, че и самото разкошно издание на „Художник“ привличаше сътрудничеството на по-младите наши поети и писатели. Всеки от тях би желал да види напечатано произведение-

то си на рядко хубава хартия, с нови, красиви и четливи букви, украсено с изящни начални и крайни винетки, и сред добре подбрани репродукции от известни чужди и наши художници. Има обаче и една друга причина, която не само привличаше писателите, но и награждаваше прилично техния труд – хонорарът.

България бе малка страна. Литературните ни издания не намираха достатъчно разпространение, поради което и списанията ни едва кретаха, а редакторите или издателите им не бяха в състояние да плащат труда на своите сътрудници. Плащаха хонорари само държавните издания и някои от ония, разните книжовни сдружения. Па и те не бяха в състояние да гарантират спокойно съществуване дори на първите ни затвърдени и популярни вече поети и писатели. Нашите поети и писатели, изникнали из недрата на бедния ни и малък народ, трябваше да гарантират живота си с някоя странична работа, предимно малка държавна служба и за тях бе голяма чест да видят имената си под своите произведения, напечатани в страниците на кое да е българско списание. Сътрудничеството нито някой го плащаше, нито пък самият млад писател се осмеляваше да поиска да му бъде то платено. Сам аз бях много честит, когато видях за пръв път името си напечатано през 1892 г. в реномираното тогава шуменско списание „Искра“ под един преведен от мене разказ от Франсоа Копе.

Всичките ми оригинални и преводни работи, печатани по това време в „Балканска зора“, нямаше защо да ми се плащат, защото той бе първият ежедневник, създаден от моите братя. В него ние, всички братя, сме работили и чрез него живеехме. Но от 1895 г. до 1903 г. всичко оригинално и преводно, което съм давал в цариградския екзархийски вестник „Новини“ и в сп. „Светлина“ в София, никога не ми е било платено, нито пък съм предявявал каквото и да било искане в тоя смисъл. Общоприето бе никому да не се плаща за литературен оригинален или преводен труд. Можете си представи каква е била моята радост и изненада, когато за една моя доста голяма статия върху преподаването на пението в основните училища, печатана в екзархийското списание „Библиотека“ на 1895/[18]96 г., получих като от невиделица един хонорар от 14½ лири турски (около 335 лв. златни), приблизително колкото половината от годишната ми заплата като учител²⁷ в Ло-

²⁷ „Една трагедия в моя живот ме принуди в началото на 1895 г. да напусна Пловдив и България. През учебната 1895/96 г. бях назначен от Екзархията в Цариград за учител в трикласното училище в Лозенград. Когато пристигнах там, две трети от християнското население се считаха гърци и главно гъркомани, а една трета – българи. В тоя град аз развих полезна училищна и обществена дейност, поради която в края на учебната година двете трети от християнското население бяха вече българи, а гърците и гъркоманите бяха останали само една трета.

В Лозенград, по своя лична инициатива, аз поставих основите на революционната организация в целия Лозенградски санджак (окръг) из целия Одрински вилает (област), с изключение на най-отдалечения край – Ахъчелебийско (сегашия Смолянски окръг).

Наклеветен от един от първенците на Свиленград, през есента на 1897 г. бях арестуван и лежах в затворите в Свиленград и Одрин 7½ месеца. Съден в Одрин, бях оправдан заедно с другарите си по недоказаност. След принуденото ми изселване от Одринско, заедно с едного от другарите си, поради това, че са били открити доказателства за моята виновност като водач на революционната организация, бях осъден задочно на смърт. Въпреки това ми осъждане обаче, през пролетта на 1900 г., за нуждите на Македоно-Одринската организация заминах нелегално за Цариград, където след 11 дни

зенград (35 лири или около 500 лева златни). В това списание, издържано от Екзархията и редактирано от Васил Кънчов²⁸, Димитър Мишев²⁹ и Никола Лазаров³⁰, по онова време се плащаха добри хонорари, което сам аз дори и не подозирах. То бе от рода на държавните издания. Това е първият и последният ми литературен платен труд.

Още при започването на моето списание „Библиотека“ през септември 1902 г. аз установих редовното плащане на хонорар срещу разни преводи. Коста Мутафов живееше изключително с хонорара от своите преводи в „Библиотека“. А когато започнах „Художник“, една от първите ми грижи бе да определя и хонорарите за оригинална и преводна поезия и проза.

На стр. IV от кориците на книга X, година III, от „Библиотека“, под графата „Художник“, казвам между другото и следното:

...Редакцията ще плаща следните хонорари: за преводи в проза – от 40–80 лв. на печ[атна] кола; за преводни стихове – по 10 ст[отинки] на ред; за оригинални трудове в проза – по 40–120 лв. на печ. кола; за стихове – по 20 ст. на ред.

Това е първи случай, а вероятно и последен до днес, в който се определят хонорарите, които една частна редакция ще плаща на своите сътрудници. Това бе за онова време един чисто революционен акт, който имаше двояка цел – трудът на писателя да бъде добре плащан, а чрез това едновременно да се привлекат за сътрудници на „Художник“ най-добрите литературни сили. А трябва да се има предвид, че плащаните от „Художник“ хонорари бяха в злато. Българският лев бе равен на златния франк. Нящо повече: за да купите една книжна банкнота от 20 лева, трябваше да платите един златен наполеон и 5 стотинки отгоре. Така че един сътрудник на „Художник“, който дава оригинален свой труд, получава на печатна кола от 8 страници между 4 и 6 златни наполеона, с които по това време едно неколкократно семейство можеше да преживее скромно цял месец, включително и с наема на квартирата си.

престой тайната султанска полиция бе дошла да ме арестува. Отърва ме вратарят на хотел „Лондон“, който се оказа от Битоля, и видял голяма услуга с цялото си семейство от моя баща. Той заблуди полицията, а мене предупреди и аз, с помощта на българското дипломатическо агентство в Цариград, успях да се вмъкна в парахода „България“, който напусна Босфора“ – разказва П. Генадиев в цит. съч. „Кратки бележки за моя живот и за дружбата ми...“, с. 1–2.

²⁸ Васил Кънчов (1862, Враца–1902, София) – политик, географ, историк, академик на БАН, автор на ценни изследвания за Македония. Екзарх Йосиф го назначава през март 1894 г. за главен екзархийски инспектор на българските училища в Македония. Народен представител от Враца на Прогресивно-либералната партия (1899–1901), председател на Народното събрание (1901), министър на народното просвещение в правителството на Стоян Данев (1902). Убит е в кабинета си на 6.ІІ.1902 г.

²⁹ Димитър Мишев (1854, Видин–1932, София) – книжовник, публицист и политик, дългогодишен секретар на Българската екзархия (1894–1901), действителен член на Българската академия на науките. Основен учредител и пръв редактор на „Църковен вестник“ (1900–1903, 1907–1915).

³⁰ Вж. „Ранни спомени“ от Симеон Радев. [онлайн]. [прегледан 30.03.2017]. http://www.slovo.bg/old/radev/sr1_16.htm

Издателството „Български писател“ миналата година пусна в продажба труда на моя днешен приятел Стилиян Чилингиrow – „Моите спомени“³¹. На стр. 111 срещаме следната фраза:

*Като новост от значение се появи сп. „Художник“. Голямите му страници, изисканият му печат и художествените репродукции наистина бяха някога неочаквано за българския четец. В малка България с такъв изискан вид и с толкова много притурки – но това е просто невероятно, това е невъзможно за силите на Павел Геннадиев, познат на интеллигентните среди като брат на министъра Никола Геннадиев и като първоначален учител в София. С какви писателски сили ще издържи той това рисковано предприятие, когато писателите у нас се броят на пръсти, а уж затвърдени литературни списания като „Мисъл“, „Българска сбирка“ и „Просвета“ се люлеят от корен, а „Летописи“ на Величков беше спряло?*³²

Седнал с Яворов на стълбището на третия етаж на старата Народна библиотека, Чилингиrow изразил своето недоумение относно съмнителния успех на „Художник“. Тая му статия е писана за пръв път и печатана в „Литературен глас“ от 31.X.1937 г. – близо 32 години след започването на „Художник“ и Чилингиrow е допуснал много грешки в нея, което вероятно се дължи на изневерилата му памет. Най-напред аз никога не съм бил първоначален учител в София. Аз дирижирах основания от мене през 1902 г. смесен хор на околийското учителско др[уже]ство „Неофит Рилски“ вече като редактор-стопанин на „Библиотека“ и вероятно оттам Чилингиrow заключава, че съм бил познат като първоначален учител. В тая му статия и в предадения разговор между него и Яворов ми се вижда невъзможен. Важното в тая статия е учудването и на двамата от изяществото на списанието и невярването на Чилингиrow, че „Художник“ ще успее и то поради липсата изобщо на писатели и поради невъзможността те да се обединят. Той не взема в съображение силното обединително средство – голямите и редовни хонорари.

При поставянето основите на списанието си „Художник“ освен на участието в него на първостепенни тогава писатели като Вазов и Величков, аз разбирах много добре, че за да накарам хората да ми помагат, да ми сътрудничат, трябва непременно да им плащам и да им плащам добре. Колкото и да сме малка държава, колкото и да ни е беден народът, за да си пробие път и се затвърди едно литературно-художествено списание, трябва в него да участват и най-добрите литературни сили. А това може да стане само ако те бъдат добре платени. Писателя славата няма да го нахрани, тя няма да му гарантира сносен живот, който да му позволи спокойно да работи. Без съмнение, когато той знае, че трудът му ще бъде добре платен, ще има защо да се заlege да работи. Чилингиrow е изпуснал от внимание това главно средство, за да се групират добрите литературни сили около едно литературно-художествено списание.

³¹ Точното заглавие на книгата е „Моите съвременници“ (1955).

³² Подчертаванията в самия текст са мои. – Бел. П. Геннадиев.

Сам аз обаче не се ограничих само с обявените от мене хонорари. Животът на Вазов бе напълно гарантиран с народната пенсия от 400 лева месечно, която на 22.XII.[1]903 г. Народното събрание по предложение на министъра Дим[итър] Петков³³ му бе гласувало. Почти в същото положение бе и Величков. И той, по предложение на Петков през януари 1904 г. бе получил народна пенсия от 400 лева месечно. Въпреки това обаче аз за първото стихотворение на Вазов от 48 реда – „В старата Боянска черква“, поместено в първия брой на „Художник“ през първата му годишнина, вместо да платя на Вазов по определените вече хонорари само 9,60 лв., поднесох му в затворен плик 200 лева. И за да насърча неговото сътрудничество, помолих художника Ал. Божинов да приготви за Вазовото стихотворение специална начална и крайна винетка, работа, която той, Божинов, изпълни великолепно не само за мое удоволствие. А главно за онова на самия Вазов.

На Величков, когато той се отказа от редакторството на „Художник“ поради причините, които вече изложих, аз му платих заплата за първите три месеца по 300 лв. – 900 лева, а и неговите статии никога не са били плащани по обявените вече хонорари, а много по-щедро. Същото съм правил и с Елин Пелин, Кирил Христов, Пейо Яворов и някои от най-младите ни поети и писатели. Когато Елин Пелин бе донесъл и предал на прислужницата ми ръкописа на „Стария вол“, поместен в брой 3 на година III от „Художник“³⁴, защото аз обядвах, той отказал да влезе. И прочетох разказа му на трапезата. Всички се разплакахме от тоя тъй поетичен и трогателен негов труд. Когато подир половин час Елин Пелин дойде пак, за да види дали ще се печати разказът му и ще може ли да получи нещо срещу него – трябва да е бил в голяма нужда – аз му платих за тоя великолепен разказ 150 лева (7½ златни наполеона), а по обявените хонорари трябваше да получи най-малко 15 и най-много 18 лева.

Ив. Радославов ми разправяше миналата година, че за превода на романа „Таис“ от Анатол Франс, 144 страници, даден в книга III от год. IV на „Библиотека“, аз съм му предплатил 500 лв. – 25 наполеона златни, с които той заминал за Швейцария и завършил образованието си, а по хонорарите, плащани за преводите на „Библиотека“, трябваше да получи само 130 лева.

Емануил п. Димитров и Иван Йотов довършиха висшето си образование в Швейцария с хонорарите, плащани им от „Художник“ и „Библиотека“; София Малиновска завърши също образованието си в Швейцария с хонорарите от преводите си в „Библиотека“.

Трябва да призная, че единственият човек, който демонстрираше навсякъде своята благодарност към мене в това отношение, бе Ем. п. Димитров.

Та, имаше причини, които караха по-добрите ни поети и писатели да сътрудничат в „Художник“ и да опровергават песимистичните мисли и съждения на Сти-

³³ Димитър Петков (1858, Башкьой–1907, София) – политик, лидер на Народно-либералната партия. Министър на вътрешните работи в правителството на ген. Рачо Петров (1903–1906). Министър-председател (1906–1907). Баща на земеделските водачи Никола Петков и Петко Петков.

³⁴ На стр. 6–7.

лиян Чилингиров, едно от по-важните от които бе и добре плащаният хонорар. Той бе едва ли не съединителното звено за сътрудниците на „Художник“.

Една сериозна следа за плащаните от мен хонорари на сътрудниците на „Художник“, па и за техния избор, намираме в едно от последните издания на българските писатели, в книгата „Техните образи“³⁵ от бившия пълномощен министър Петър Нейков³⁶, преводач на романа на Октав Мирбо – „Лобно място“, поместен в книга IV на година VI от списанието ми „Библиотека“. Нейков предава част от една своя анкета³⁷ за сметка на ежедневник „Вечерна поща“, която сега е озаглавена „Материалното положение на българския писател преди половин век“.

На стр. 173 от „Техните образи“ Нейков ни предава и мнението на покойния Яворов по предприетата от него анкета. Между другото Яворов казва, че:

...През 1906 г. литературната работа му е дала общо 2000 лева, от които 1200 лева за нова сбирка стихове³⁸, издадена от Павел Генадиев. В горните 2000 лева влиза и премията на Книжовното дружество³⁹ за същата сбирка.

Касае се за Яворовите „Безсъници“, за които по обявените хонорари за „Художник“, а не за „Библиотека“ – по 20 ст. зл. на ред – Яворов трябваше да получи само 232,40 лв. Освен хонорара от 1200 лв., платен на Яворов, той е получил даром и 100 екземпляра, които се продаваха по 1,50 лв. единият – значи други 150 лв. Самата стихотворна сбирка бе илюстрирана от художника Хр. Станчев, комуто е платено за тая работа 900 лв.⁴⁰ А самата сбирка се даде като безплатна притурка на абонатите на „Библиотека“, година V.

В едно писмо до своята сестра Екатерина Найденова в Чирпан, от 11.X.[1]907 г. Яворов пише:

Моите „Безсъници“ излязоха вече и подир една седмица Генадиев ще ги раз-

³⁵ Книгата е издадена от „Български писател“ (1956).

³⁶ Петър Нейков (1879, Браила–1968, София) – дипломат и публицист. Имал любовна авантюра с Лора Каравелова.

³⁷ Анкетата е публикувана в бр. 2080 на 9.VI.1907 г. Нейков я подписва с псевдонима Magnus.

³⁸ На 18 юли 1906 г. поетът пише на сестра си Екатерина за П. Генадиев: „Изглежда, че ще ми плати дълговете. Ако не се развали пазарлъкът, ще ми даде 1200 л[в.]“. Вж. **Найденова-Стоилова**, Ганка. П. К. Яворов. летопис за живота и творчеството му. 2 прераб. изд. София: Изд. на БАН, 1986, с. 280.

„Безсъници“ е отпечатана в началото на октомври 1907 г.

³⁹ Българското книжовно дружество – сега БАН.

⁴⁰ Според Емануил Попдимитров Яворов не харесвал винетките на Христо Станчев. Били наивни и шаблонни, едни се повтаряли, други били взети от списанието, от художника Муха и т.н. Вж. **Пенчо Славейков**, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров в спомените на съвременниците си. под ред. на Борис Делчев. София: Български писател, 1963, с. 417.

За илюстрациите на Хр. Станчев П. Генадиев пише в сходния си ръкопис, но не за писателите, а за художниците в „Художник“, излязъл току-що в книга: „Станчев поради късото време, с което разполагаше – и аз, и Яворов бързахме да бъде отпечатана стихотворната стихосбирка и разпратена до абонатите на „Библиотека“, – не можа докрай да довърши работата си. Това ме принуди да си послужа с една от началните винетки на „Бонг“, с две на Алфонс Муха и с три крайни на „Югенд“. По-подробното описание на илюстрациите в: **Генадиев**, Павел. Кратки характеристики и спомени за художниците..., с. 242–247.

праца. Той още не е ми дал условенитеgratis екземпляри, но вярвам до 2–3 дни да ги имам и ще ви пратя.

На стр. 174 от „Техните образи“ Нейков завършва своята анкета:

На сбогуване Яворов каза няколко похвални думи за Павел Генадиев, издател на „Художник“, „Библиотека“ и пр., за усета, който проявява в подбора на своите сътрудници, за пръв път в нашия книжовен живот той въведе като правило редовните и задоволителни хонорари.

Аз искрено благодаря на Петър Нейков, че е предал изказаните мисли на покойния Яворов, както относително платения му от мене хонорар за стихотворната му сбирка „Безсъници“, така още повече за усета, който съм проявявал при подбора на своите сътрудници. Тия негови думи всъщност опровергават разните изказвания на Балабанов и Радев. Яворов, който е мой сътрудник в „Библиотека“ през V й годишнина и през II годишнина на „Художник“, когато само Радев и Балабанов личат като редактори на „Художник“, па и през III, когато само Радев личи като единствен редактор на „Художник“, не говори за усета, с който те и двамата избират сътрудниците на „Художник“, а за усета, с който Павел Генадиев избира своите сътрудници.

Благодарение на тоя свой усет и на желанието си да гарантирам един по-сносен живот на голямия наш поет Яворов, аз го бях назначил с 300 лева месечна заплата за редактор на проектираното от мене списание „Юноша“, което не се реализира, колкото по вина на Яворов, толкова и главно поради влошаване на материалното ми състояние. „Юноша“ бе едно от трите нови списания, които щях да почна да издавам в началото на 1909 г. Другите две бяха „Класическа библиотека“, с редактор Кирил Христов, и „Дете“, с редактор В. п. Анастасов (Пепо).

Една от мерките, които гарантираха и затвърдиха издаването на „Художник“, бе и тая, че аз обявих, че ще плащам добри хонорари на своите сътрудници и че на по-добрите от тях никога не съм плащал по обявените вече хонорари, а не-сравнено много повече. Голямият брой на абонатите ми напълно гарантираше изплащането на хонорарите, а самото участие на най-добрите литературни сили в „Художник“, от своя страна, гарантираше и голямия брой на абонатите му. Едното с другото бяха неразривно свързани.

IV. Константин Величков

Без всяко съмнение – един голям българин, един от добрите поети и писатели от миналото и един безспорно благороден човек. Това бе Величков.

Аз до м. април 1905 г. не го познавах. Чувал бях от брата си Никола само хубави работи за него. А през 1895 г. в Цариград бях узнал за него много работи от дейността му като преводач на дядо Методий Кусевич⁴¹ по народните ни ра-

⁴¹ Методий Кусевич (1838, Прилеп–1922, Стара Загора) – мирското му име е Тодор (Тоде) Йовчев Кусев. На 4 април 1873 г. по настояване на Антим I Тодор Кусев е подстри-

боти за европейския печат през 1876 и [18]77 г. и като емигрант след 1886 г.⁴² той бе единичният българин емигрант, който не бе се унизил да получава в Цариград помощ или поддръжка от фондовете на Азиатския департамент⁴³ и бе формено гладувал. Бях чел и някои от произведенията му.

В края на м. април 1905 г. отидох у дома му с една препоръка от братя си Никола, който по това време беше министър. Искях да го покана да стане редактор на подготвяното от мене списание „Художник“. Когато му изложих плановете и намеренията си, той се толкова много възхити, че прие поканата ми, без да пита за условията. А когато му казах и тях, той се зарадва още повече. Величков бе беден. Покрай гласуваната му от Народното събрание – по инициативата на покойния Дим. Петков месечна пенсия от 400 лева, да получава други 300 от редакторството на „Художник“, значеше напълно да осигури живота и спокойствието на семейството си.

Когато изредих пред Величков имената на лицата, които смятам да покана за сътрудници на „Художник“ и голямия хонорар, който ще плащам – 80–120 лв. на печатна кола за оригинални работи и половината от това за преводни, той бе много приятно изненадан и поразен. Особно бе доволен, като споменах в лицата, които ще покана, името на Вазов. Аз дотогава не знаех за интимното приятелство, което бе съществувало между тия двама голями българи. Величков обеща и сам да помоли и той Вазов, което няколко дни по-късно, след моето посещение в дома на Вазов, и сам той направи.

Величков бе наш политически противник. Вазов – също. Но и единият, и другият бяха първите известни писатели в епохата отпреди 50 години. А за „Худож-

ган в монашество под името Методий. По време на Априлското въстание архимандрит Методий се застъпва пред турските власти в защита на разбунтувалите се села и предотвратява второ клане в Перушица. Заедно с пловдивския митрополит Панарет, епископ Гervasий Левкийски и дякон Максим Пелов събира сведения за издевателствата, извършени над българското християнско население при потушаването на въстанието, и ги пренася тайно в Цариград през май 1876. Начело на създадената от Екзархията „Народна комисия“ (в която влизат още Константин Величков, Георги Тишев, Стефан Панаретов и Иван Славейков), архимандрит Методий обработва събраните свидетелства в изложения до дипломатическите представителства и кореспондентите на европейските вестници в Цариград. Резултат от това е статията на Едвин Пиърс от 23 юни в опозиционния лондонски вестник „Дейли нюз“ за жестокостите над българите, последвана от Цариградската конференция на Великите сили. След Освобождението е старозагорски митрополит (1894–1922).

⁴² През 1886 г. организаторите на проруския преврат го назначават за министър на народното просвещение, но той отказва да заеме поста. Поради преследванията в следващите години на русофилите политици, той напуска България. Учи живопис във Флоренция (1887–1889). Учител е по френски език и всеобща литература в Българската гимназия в Солун (1890–1891) и служител в Екзархията в Цариград (1891–1894). След падането на правителството на Стефан Стамболов (1894) Константин Величков се връща в България и е един от водачите на Народната партия.

⁴³ Един от трите департамента на Министерството на външните работи на Руската империя. Създаден е на 19 април 1819 г. Обвиняван е в опити за присъединяване на България като Задунайска губерния към империята, както и в намеса в управлението на следосвобожденска България и съдбите на известни политици.

ник“ бяха необходими тяхните дарования, тяхните имена на тачени от цялия народ писатели, а не тяхните политически възгледи.

Величков бе болнав. Аз знаех, че той страда от коварната парализия прогресивна, която всъщност бе станала причина да бъде отзован от Белград в качество то му на дипломатически представител на България.⁴⁴ Един лош припадък на тая болест при официален прием го бе направил невъзможен за тоя деликатен пост.

По характер Величков бе един кротък и мил човек, с меки и деликатни обноски, с тихи, приятни и убедителни думи. През десетината срещи, докато определим съдържанието на грамадния афиш на „Художник“ и онова на първия му брой, аз бях във възторг от неговите схващания, разбирания и заключения, а сам той от мене, от моите практически познания и разбирания на работата и нейното устройство. За голямо нещастие той не можа да се издигне над своето крайно русофилство и стана нужда да се откаже поради това и от редакторството на „Художник“, което покрай другото осигуряваше напълно и неговия живот, и спокойствието му.

Без съмнение аз трябваше да уважа неговите чувства и политически схващания, както и той моите планове и разбирания за целите и предназначението на „Художник“ и за неговото чисто литературно-художествено съдържание. И поради това той до края на живота си остана един от най-редовните ми сътрудници и приятели, а аз – един от неговите най-искрени и дълбоки почитатели.

След като се бе отказал от редакторството на „Художник“, дадох вече причините за това, Величков много често ми идваше на гости и на кафе след обяд. Той идваше по-скоро да сподели с мене голямата си радост от успеха на „Художник“, чиито абонати растяха всяки ден неимоверно бърже, и да изкаже възторга си от изящността на списанието. Той искрено се радваше, сякаш то бе негово, а не мое. Неговата радост и неговият възторг ми бяха без съмнение много приятни, защото радостта му бе напълно искрена, а възторгът му – такъв на човек, който знае да цени хубавото.

През тия срещи аз често прочитах пред него някои от стиховете на младите начинаещи поети и взимах и неговото компетентно мнение, макар фактически той да бе престанал да бъде редактор на „Художник“.

Една от най-големите мечти и грижи на Величков бе тая – да издаде своя превод на безсмъртния Дантев „Ад“.

В моята редакционна стая на „Московска“ 31, в левия ъгъл имаше един ъглов, вдлъбнат миндер. Величков сядаше обикновено на него, пиеше кафето си и изказваше своите възторжени мисли. Аз седях пред простата си писалищна маса. Така в приятна беседа прекарвахме по цели часове.

Един следобед през м. ноември 1905 г. Величков, както обикновено, ми бе дошъл на гости. Ето как описвам пред Боров тая ми среща с него:

В Държавна печатница се набираше вече материалът на двойния брой 6 и 7 от „Художник“. Величков между другото ми описа голямата си скръб и още

⁴⁴ В Белград К. Величков служи в периода 1902–1904 г. Там написва книгата „Добре дошли!“ – възхваля на Русия като освободителка на България (1902).

по-голямата си мъка от обстоятелството, че всичките му усилия да намери издател на „Ад“ и да започне печатенето му бяха ударили на камък. Обявил бе вече неговото издание, събрал бе лично и чрез специален агент и малко пари, с които бе поръчал великолепните 70-ина клишета от гравюри на „Ад“, изработени от голямия художник Гюстав Доре. От тая мъка очите на Величков се бяха наляли в сълзи. Аз седях пред работната си маса и го слушах с внимание и съчувствие. А той бе седнал на насрещното ъглово миндерче, смазан от мъка. Угрижен и натъжен и сам аз дълбоко, след като помълчах малко, казах му:

– Г[осподи]н Величков, колкото и да съм претрупан с грижи и работа, влизам напълно в положението ви и затова смятам да ви услужа и се заема с издаването на „Ад“, но при условие че цената му ще бъде намалена, че ще поема сам аз задълженията ви към досегашните предплатили абонати, че за абонатите на моите списания ще бъдат запазени известни преимущества и че след покриването на всички разноски, всички реализирани печалби в пари и книги ще ви се предадат без абсолютно никаква полза за самия мене. Желая най-искрено да бъде осъществена вашата мечта и ще направя всички жъртви, за да бъдете преди всичко вие, а после и абонатите ви доволни.

Величков стана от местото си развълнуван и разплакан, дойде при мене, улови ръката ми и посегна да я целуне от благодарност, което, разбира се, не дадох, прегърна ме, целунахме се и едва успях да го успокоя. И написах в негово присъствие обявлението, което дадох веднага да се напечати на стр. IV от кориците на

„Художник“, който трябваше да излезе от печат на 15.XII.[1]905 г. В това обявление, между другото, казвам:

„За да дам възможност, от една страна, на абонатите на „Художник“ да се снабдят – при една сравнително по-ниска цена – с ценния преводен труд на г[н] К. Величков – „Ад“ – и от друга, да подкрепя една колкото и благородна, дважд по-полезна инициатива, наех се сам аз с издаването на „Ад“, като заедно с това поемам и всички задължения, които г[н] Величков има към всички, записани от него и от неговия досегашен агент, г[н] Д. Георгиев, абонати“.

Рекламата за издаването на „Ад“ от Данте, преведен от Константин Величков

На всички мои настоятели в страната и на единствения ми агент в София, В. Михайлов, се възлагаше изключителното право да записват абонати с отстъпка в тяхна полза от 10–20%. Определената от Величков досегашна цена от 20 лв. за предплатилите и 25 лв. за непредплатилите абонати намалихме на

15 лв. за абонатите на „Библиотека“ и „Художник“ и 17 лв. за всички останали. И в първите месеци на новата 1906 г. „Ад“ излезе от печат в едно златоподвързано с плат и кожа разкошно издание на хромова хартия, което достави истинска радост на клетия Величков, а на мен – най-приятното удоволствие поради тая негова радост.

Оня, който се интересува от подробностите на историята за издаването на Дантевия „Ад“ и тъжната история, с която то завърши, ще намери подробностите в моите спомени за Вазов, Величков, Д. К. Попов, Ярослав Вешин, Хр. Станчев и Ив. Мърквичка, откупена от Института за литература при Академията на науките.⁴⁵

Почтеният „създател и редактор“ на „Художник“ Сим. Радев забелязал, че дружа в Народната библиотека с един крайно трудолюбив и почитан от всички човек – Пенаков (миналата година, при една случайна среща с него, го предупредил да се пази от Павел Генадиев, защото той бил много лош човек... Той и на Величков не бил платил хонорара за „Ад“)...

А сам Величков в своето отворено писмо, печатано в брой 836 на в. „Ден“ от 3.V.[1]906 г., по повод клеветнически слухове, пръснати из цялата страна за сметка на „Ад“ и против Величков и мене, ето какво казва, между другото:

...Усетих толкоз по-силно огорчение от тия недостойни и клеветнически инсинуации, че те не засягат само мене, а и едно лице, което от желание да послужи на книжнината ни е поело на свой риск, без никаква корист за себе си, издаването на „Ад“.

Видяхме по-горе кое е това лице. И по-доле:

...Като предприех да изпълня своята мечта, която ме е съгрявала повече от десет години, бях пълен с вяра, че имаме вече една просветена публика, на подкрепата на която може да се разчита за успеха на подобно предприятие, и не се побоях да се въвека в разноски и задължения, които далеко надминаваха скромните ми средства. ...За жалост, обаче, надеждите ми не се сбъднаха напълно. ...Видях се изложен на затруднения, които щастлив се считам, че мога това открито да призная тука, зеха край с милата и безкористна услуга, която, както имах случай да кажа по-горе, г[ен] Генадиев заяви готовност да направи за мене и за родната книжнина. Направеното, впрочем, от него е от ония актове, за достойното оценение на които думите стават излишни. Те хармонират напълно с ония качества на енергия, вкус и въодушевление, с които води своите книжовни предприятия и за които е награден със заслужен успех.

...Ще си позволя само да кажа, че се изисква един печален кураж да се помисли и да се разгласява, по какъвто начин да било, явно или тайно по ъглите, че един човек, който от цялата своя деятелност не е извлякъл друг капитал освен едно

⁴⁵ Не е ясно дали П. Генадиев е представил тия спомени на Института за литература при БАН. В НА на БАН са налице два негови ръкописа, които са включени в новоизлязлата и цитирана по-горе вече книга по инициатива на проф. д-р Милена Георгиева. Тези два ръкописа обаче са били заплатени на П. Генадиев от Института за изобразителни изкуства, който ги предава по-късно в НА на БАН.

име, може да бъде способен да го опозори чрез едно безчестие, извършено с цел обир, пред лицето на цял народ.

От дадените по-горе извадки от отворено писмо на К. Величков се установяват следните факти:

1. Че аз наистина съвсем безкористно съм се наел с издаването на неговия превод на Дантевия „Ад“, а един поглед, хвърлен върху това издание, показва, че то е най-голямото и изящно литературно издание до днес в цялата ни страна.

3. Че съм поел всичките рискове на това разкошно издание в една епоха отпреди 50 години, когато пласирането и на дребни, макар и ценни литературни творения, бе трудно.

3. Че услугата, която съм направил лично на Величков и изобщо на българската литература, е от ония актове, за които думите стават излишни.

4. И най-важното, че те хармонират с ония качества на енергия, вкус и въодушевление, с които води своите книжовни предприятия и за които е награден със заслужен успех.

Каква голяма разлика между днешните недостойни приказки на Сим. Радев пред сътрудниците на Библиографския институт и пред други лица и откровените декларации на покойния Величков отпреди 50 години пред цялия български народ!

Имам един тъжен и трогателен случай от отношенията ни с покойния Величков.

След една криза на неговата парализия прогресивна, настъпила, доколкото си спомням в Народния театър, при една сказка на Величков, неговото здраве се влоши и, по съветите на лекарите, трябваше да замине за странство. Обади ми се той за деня на отпътуването си. Отидох да го изпратя и му пожелах добър път и щастливо завръщане. Сам аз обаче знаех, че болестта му бе неизцерима.

Беше, доколкото си спомням, през ноември 1906 г.

Отидох на гарата. От многобройните му приятели и почитатели там сварих само двама души – Велчо Т. Велчев⁴⁶ и Вл. Шишманов (Петроний), и двамата редактори на Цанковисткия⁴⁷ в. „Ден“, и двамата заможни хора. Величков [го] нямаше между тях. Попитах ги къде е той, посочиха ми второкласното купе, около което се бяха и те спряли. Качих се и влязох при Величков. Намерих го гсушен в единия ъгъл на купето, в което имаше още няколко невзрачни и съвсем непознати нему лица. Сериозно болен човек, ще пътува дълъг път без никакви удобства...

⁴⁶ Велчо Т. Велчев (1867, Пазарджик–1957, София) – журналист и общественик русофил. След 1944 г. обаче е наречен от Вл. Топенчаров „отявлен фашист“ и престава да публикува. Вж. **Спомените** на Велчо Т. Велчев „Из бурните времена на новата ни история. Записки и спомени“ – огледало на българския общественно-политически живот. [онлайн]. [прегледан 30.03.2017]. http://www.sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=636:vv&catid=29:2010-04-24-09-14-13&Itemid=61

⁴⁷ Проф. Александър Цанков (1879, Оряхово–1959, Буенос Айрес) – икономист и политик, водач на партия „Демократически сговор“, а по-късно на „Народно социално движение“. Министър-председател на България в 41-вото (1923) и 42-рото (1923–1926) правителство. След съставянето на правителството на Конст. Муравиев на 2.09.1944 г. емигрира със семейството си във Виена. През 1949 г. напуска Австрия и през Италия заминава за Аржентина.

Възмутен, изскочих, казах негодуванието си на Велчев и Шишманов, влязох набързо в агенцията на спалните вагони – тогава на гарата имаше такива, доплатих билета на Величков до края на пътуването му, влязох наново при него, преместих го заедно с багажа му в спалното купе и взех всички мерки по пътя да не бъде обезпокояван с поставяне в купето му втори пътник. Това бе тогава лесно, защото изобщо в спалните вагони за странство нямаше много пътници и тая работа лесно се уреждаше с един по-голям бакшиш на кондуктора от спалните вагони. Величков, трогнат, доволен и разплакан от постъпката ми, ме прегърна и целуна.

Това бе последната ни среща с тоя добър и мил човек, изтъкан сякаш от нежни чувства и човешки добродетели.

(Напоследък Добромир Чилингиров⁴⁸ ми разправи, че тоя случай бил известен и на Юруков⁴⁹ от „Мозайка“.)

Нека приключим тая глава:

1. Единственият човек, когото съм упълномощавал и назначил да ръководи редактирането на сп. „Художник“, е Конст. Величков. Това се установява по безспорен начин и от кориците на IX и X книга от III годишнина на „Библиотека“, както и от афиша на „Художник“, който не зная дали е някъде запазен.

2. След като Величков отказва да редактира „Художник“ поради свои политически чувства и разбирания, той остава редовен сътрудник на списанието и искрен личен мой приятел. Това се установява по неопровержим начин, що се отнася до сътрудничеството му, от самия „Художник“, година I, броеве I и IV, и година II, броеве II, V и VI. А относно личното му приятелство от отворено писмо, дадено в брой 836 на в. „Ден“ от 3.V.[1]906 г.

3. Величков цени моите качества на енергия, вкус и въодушевление, с които ръководя своите книжовни предприятия, за които заслужено съм възнаграден с успех, както изрично казва той в своето отворено писмо. Той не познава някое друго лице да се е грижило за моите книжовни предприятия. Впрочем той не познаваше тогава нито Балабанов, нито Радев.

4. Макар и отказал да бъде редактор на „Художник“, при честите му посещения аз никога не пропусках случая да се съветвам с него, било относно съдържанието и печата на „Художник“, било относно оценката на произведенията на някои от най-младите ни поети и писатели. Величков ценеше високо произведенията на Елин Пелин и стиховете на Йордан Йовков. Величков е единственото лице, с което съм се съветвал за литературния отдел на „Художник“, а Хр. Станчев и Ярослав Вешин – за художествения му отдел. С никого друго аз никога не съм се съветвал!

5. Името на Величков – като редактор и сътрудник, и онова на Вазов – като сътрудник на „Художник“, бяха достатъчни, за да привлекат и други литературни сили като сътрудници на списанието, без да става нужда от съдействието на мла-

⁴⁸ Син на писателя Стилиян Чилингиров, книгоиздател.

⁴⁹ Георги Юруков (1886–1960) – офицер, журналист и филолог. Поема издаването на библиотека „Мозайка от знаменити съвременни романи“ след смъртта на основателката ѝ, неговата сестра София Д. Юркова (1881–1918). Майка им, Теофания, е сестра на Константин Величков.

дия гимназиален учител Ал. Балабанов да вербува, по думите на Радев, сътрудници из писателските среди. Голямите хонорари – също.

V. Александър Балабанов

По негова настоятелна молба, за пръв път доведе Балабанов у дома ми през лятото на 1904 г. моят съученик и приятел от детинството ми, Милуш Хр. Данов⁵⁰, негов състудент от Лайпциг. Преди да го доведе, той ми го описа като даровит млад човек, със сериозни литературни и класически познания. Впрочем, аз го бях вече срещал във веселия кръжок⁵¹ на Ал. Божинов, който редовно, почти всяка вечер се събираше в един привилегирован кът на Прошековата бирария „Дълбок зимник“, украсен с разни карикатури и вицове.

Първите ми впечатления бяха, че имам пред себе си един набит, къс и неодялан човек с грубо, червено лице, който приказва много и доста интересно и чийто поглед обикновено не се спира в насрещния, а постоянно се мести от човек на човек, или се забива в земята. Тогава още не, но много по-късно аз се пазех от хората, които, когато ти приказват, не те гледат в очите. Аз и сега ги избягвам.

Балабанов бе назначен за учител в I мъжка гимназия, на ул. „Врабча“, току зад моята къща на ул. „Московска“. Той, на път за гимназията и на връщане оттам, по няколко пъти на ден минаваше покрай дома ми и често се отбиваше на приказки. Идвайки в повечето случаи към обяд. Аз много пъти от учтивост го канех на трапезата си. А за пръв път – при първата ни среща с него и Милуш Данов.

От разговорите, водени у дома ми по литературни и обществено-политически въпроси, направих заключението си, че пред себе си имам един даровит човек с голяма памет и с още по-голяма пръснатост и разсеяност. Зле облечен, още по-зле обут, чувстваше се, че живее в оскъдица. Но не поради това, че на гърба му тежат семейни някакви задължения, а защото обичаше да си похапва и попийва в кръжочка на Божинов и въобще навсякъде, където можеше да се похапва и попийва при весели и духовити разговори.

Аз почти обикнах Балабанов с всичките му качества и недостатъци. И той постепенно стана постоянен мой обеден сътрапезник. Жена ми също гледаше на качества му с доверие, а на недостатъците му – с пренебрежение. А всъщност недостатъците му, чини ми се, бяха повече от качества.

Поисках да подкрепя Балабанов и да му дам възможност да прояви даровани-

⁵⁰ Милуш (среща се по-често като Милош) Данов (1874, Стара Загора–1943, София) – син на издателя Христо Г. Данов, два пъти е кмет на Пловдив. Милуш премества издателството от Пловдив в София през 1939 г. и построява супермодерна печатница в Подуяне, национализирана през 1947 г. Негов син е тракологът проф. Христо Данов (1908, Пловдив–1999, София).

⁵¹ Кръжок – по-точно компания, която списва прочутия хумористичен вестник „Българан“ (1904–1909). Според спомените на българановци обаче описаният от Геннадиев кът се е намирал в гостилница „Средна гора“ на бай Георги панагюрца. Тя се е намирала на мястото на сегашното Министерство на финансите, на ул. „Г. С. Раковски“ 102, срещу някогашната сграда на „Славянска беседа“.

ята и знанията си. И затова в проектирания за III годишнина „Художествен преглед“ на „Библиотека“ го назначих редактор на два от подотделите – „Белетристика“ и „Наука“. (Редакторството всъщност се състоеше в това сами редакторите да дават материали всякакви за своя отдел и да преглеждат и пробират заедно с мене някои постъпили от случайни сътрудници материали.) Ненавикнал обаче на системен труд, гледащ на обещанията си през пръсти, Балабанов за първите четири книги от „Художествен преглед“ на „Библиотека“ не даде нито един ред. И на петия месец се принудих да махна от кориците на „Библиотека“ и неговото име, и имената на останалите му трима съредактори – Ал. Божинов, Нед. Щърбанов и Ник. Петров, които също не бяха дали нищо. Балабанов до края на годината не даде нито един ред в „Художествен преглед“.

Аз бях усвоил правилото: от неочакваното реализиране на печалби поради голямия наплив от абонати да отделям чувствителна част за безплатни премии на абонатите си, и понеже стана явно още от първите дни на четвъртата годишнина на „Библиотека“, че печалбите ми чувствително ще се увеличат, загрижих се да избира някоя добра и ценна работа за безплатна премия на IV годишнина. Спрял се бях на Хайне и Белински, в разговорите си на трапезата по тоя въпрос Балабанов ми предложи да преведе от немски I-вата част на Гьотевия „Фауст“. Веднага поръчах в Берлин най-разкошното му немско издание. (То се намира сега в библиотеката на Института за изобразителни изкуства.) След като го получих, изчислих приблизителната му сметка за българското издание и видях, че мога него да дам като безплатна премия. Упован на думите на Балабанов, че той на пръсти познава Гьоте и „Фауст“ и че до края на 1905 г. ще успее да го преведе, аз обявих на кориците на „Библиотека“, че абонатите в края на годината⁵² (юни 1906 г.) ще получат като безплатна премия превода на „Фауст“ от д-р Александър Балабанов, напечатан на хромова хартия в голям формат на осмини, като „Художник“, и с разкошните илюстрации на немските голями художници Александър Лицен Майер и Рудолф Зайц.

А Балабанов всяки ден ме уверяваше, че работи над „Фауст“... Сам аз обаче бях започнал да се съмнявам в думите му.

Дойде най-после май 1906 г., а Балабанов не бе донесъл нито една страница от „Фауст“, над който постоянно и усилено бил работел...

Един следобед, след като жена ми, майка ѝ, двете ѝ сестри и братчето ѝ се прибраха, притиснах до стената Балабанов. Обругах го много жестоко и му заявих, че ако до края на месеца не ми даде превода на „Фауст“, аз сам ще седна да го преведа от руски и да го дам като негов превод. Тогава вярвах, че Балабанов наистина ще ми даде един сериозен и съвършен превод на „Фауст“ и че ако аз го преведа от руски и го дам като негов, това ще бъде една обида за него.

Едва тогава Балабанов призна, че още нищо не е превел от „Фауст“, а бил изучавал само коментарите на Гьоте и неговия „Фауст“. Кое то, разбира се, пак не бе верно. От гуляи и скиторения не му оставаше време. Обеща да се залови сериозно

⁵² Годината – става дума за края на годишнината на списанието. Първият брой на периодичните издания преди 1944 г. не излиза през януари, а от септември.

за работа и до края на месеца да ми даде готов превода, на който всички клишета и винетки бяха вече отдавна доставени. Много убедително му дадох да разбере, че аз не вярвам вече на думите му и че докогато той е в София и в сред веселата дружина от „Дълбок зимник“, той нищо няма да направи, а аз съм вече обвързан със своето обещание пред абонатите си и трябва на всяка цена да им дам разкошното издание на „Фауст“. И затова му предложих веднага да замине за Пловдив, където ще има всичките удобства за работа. Съгласи се. Още същата вечер го изпратих на гарата за Пловдив, където го настанях в жилището на своя приятел и съпартизанин Киро Николов, което се намираше срещу северната страна на Симеоновата градина⁵³. Наредих Балабанов да има на разположението си самостоятелна стая, добър обяд и още по-добра вечеря и достатъчно хубаво вино в една дамаджана под писалищната маса. А насреща му бе и най-хубавата разходка – Симеоновата градина.

На 10-ия ден от заминаването му за Пловдив, въпреки обещанието си да не се връща оттам без завършен превод, той се върна в София само с една, сравнително по-малката част от превода на „Фауст“. А аз не можех да започна печатането му, докато нямам на ръка целия превод. Под моя постоянен натиск, упражняван над него всеки ден, едва към края на юни получих най-после цялия превод на „Фауст“. Преглеждайки го и сравнявайки го с руския му превод – русите се славеха с най-добрите си преводачи, – той не ми се хареса, но нямаше що да правя, нямах възможност да чакам повече. Поправих в него само правописа и го дадох да се реди.

За да може Балабанов да работи в Пловдив спокойно, веднага след заминаването му за там, аз му издействах и необходимия отпуск. За него не срещнах спънки, защото бе вече настъпил краят на учебната година. Бях взел от Балабанов само подписа му за заявлението.

Почти всичко, което Балабанов пише по тоя повод във второто издание на „Фауст“ от 1927⁵⁴ г., на стр. 240–253, е неверно. В него има толкова унизителни работи за самия него, че аз просто се учудвам как е могъл това да направи.

(Балабанов на 11.X.[19]27 г. поднесъл на жена ми един екземпляр от това издание със следния надпис: „На Невена П. Геннадиева с най-сърдечни спомени“. Когато жена ми прочела глупостите и неверните работи, които Балабанов бе писал в това издание, скрила книгата, за да не попадне в ръцете ми. Аз я прочетох едва през лятото на 1952 г., когато бях помолил една от дъщерите си да подири това издание някъде и тя ми каза, че го има, защото майка ѝ навремето го била скрила от мене.)

⁵³ Цар-Симеоновата градина е парк в центъра на Пловдив. Създадена е от паркостроителя Люсиен Шевалас от 1891 г. до 1892 г. В нея се провежда Първото българско земеделско-промишлено изложение (август–октомври 1892 г.).

⁵⁴ Послесловът на Ал. Балабанов е датиран – 9.08.1927 г. Второто издание на „Фауст“ излиза в библиотека „Перли из световната литература“ на Книгоиздателство „Право“, собственост на Тодор Плочев, чиято изключително богата колекция от старопечатни български книги днес е притежание на Конгресната библиотека във Вашингтон.

*

Казах, че Балабанов правеше впечатление на човек, който живее в нищета. Нито дрехите му приличаха на дрехи, нито шапката му на шапка, нито обувката му на обувка. Един следобед, преди да влезем с Балабанов в моята работна стая, жена ми ме извика в спалнята да ми каже нещо важно.

– Видя ли обувката на Балабана?

– Какво има да им виждам? Сигурно от седмици непочистени.

– Не, не, като влезеш в стаята си, погледни краката му. Горкият!

Влязох и първата ми работа беше да погледна обувката на Балабанов. И останах поразен. Дясната му обувка отпред бе цъфнала и от лъвската й уста се подаваше палецът на Балабановия крак.

– Абе, Балабане! Как можеш така да ходиш из улиците? Не се ли стесняваш пред учениците си? Я си виж десния крак! Ако нямаш други обувка, не можеш ли да се отбиеш у някой кърпач и дадеш да ти поправят обувката?

– Нямам пари бе, Павле! Какво да правя?

Аз веднага заведох Балабанов на „Търговска“ в магазина на Миохас Я. Леви, където се продаваха виенски обувка и поръчах да му дадат да си премери нови обувка.

И, потънал от срам, когато Балабанов седна, смъкна старите си обувка и се показаха мръсни крака, увити криво-лево в още по-мръсни парцали. Казах му да си obuе старите обувка, поръчах да му дадат новите в тяхната кутия и веднага се отвихме в съседния магазин, където се продаваха чорапи и му купих една дузина.

Това беше Балабанов в оная епоха: ядеше и пиеше в „Дълбок зимник“, а на краката си нямаше обувка и чорапи. Учителската му заплата в голямата си част обикновено се окупираше от лихваря Ганчо Богданов, у когото, за да го омилости-ви и получи от него някой нов заем от 50 или 100 лева, унизяваше се да му друсва детето по цяли часове. Често му помагах, за да се отърве от тия унижения, но моите помощи не вършеха работа, защото той дължеше не на едно място и защото постоянно правеше нови дългове. И в желанието си да му създам едно спокойно и човечно положение, един ден го накарах да ми изреди всичките си задължения. Надминаха сумата 3600 лв. Това бе за онова време много голяма сума. Накарах го да подпише за тая сума няколко полица на мое име, които аз сконтирах в Бълг. нар. банка и с получените пари разплатих до стотинка навсякъде всичките му борчове. А самите негови полица аз постепенно изплащах в банката.

Балабанов обеща да не прави вече дългове.

Така щото, освен по-малките суми, с които от време на време му помагах, предплатих по тоя начин и хонорарите му за „редакторството“ му в „Художествен преглед“, както и за бъдния му превод на „Фауст“. И Балабанов започна редовно да получава вече учителската си заплата без никакви запори от съдебния пристав в полза на Ганчо Богданов и др.

Когато „Фауст“ излезе от печат, а Балабанов бе получил хонорара си за него предварително и в четворен размер, за да не го безпокоят другарите му от веселата компания да ги черпи по тоя случай, помоли ме да обявя, че той се бил отказал от хонорар. Дали само това бе претекстът на тая му молба, не зная, но аз го на-

правих не само за това, а и за да му въздам добро име в литературните тогавашни среди – такъв голям и важен превод, а бедният Балабанов в името на книжнината се отказва от хонорар... И това нящо той го разправя и повтаря, дето седне и стане. Даже във второто издание на „Фауст“ от 1927 г. изрично го подчъртава. А не е верно. Една изтръгната от мене благородна лъжа той използва и дето щяло, и дето не щяло.

От оная епоха у мене са запазени само следните два записа на Балабанов.

Първият запис, с който Геннадиев изплаща дългове на Балабанов

Първият е сумата 1650 лв. с падеж 14.VI.1906 г. на името на Българската народна банка, с поръчителството на Д. Кочев и Ст. Л. Костов. Оригиналът е у мене.⁵⁵

Когато бе вече отпечатан преводът на „Фауст“, в мое отсъствие от София и вероятно със съгласието на моята жена, Балабанов прибавил следното посвещение:

*На госпожа Невена Генадиева
и на господин Павел Генадиев
посвещавам труда си.
Александър Балабанов*

Не малко бе руган Балабанов за тая работа.

Има много случаи, когато Балабанов се е преструвал, че не участва във водения между неколцина души разговор, или че не дочува, въобще не се интересува от всичко онова, което всъщност съставлява животът. Щом обаче се касаеше до негови интереси, той тогава всичко добре чуваше и бе извънредно практичен: използваше широко случаите и хората.

След изплащането на всичките борчове на Балабанов и след отпечатването на „Фауст“, положението му чувствително се промени. И той бе намислил да се

⁵⁵ Виж Документи, буква Д, точка 16. – Бел. П. Генадиев.

жени. Знаех от него, че се бил влюбил в едно красиво момиче, балдъза на телеграфиста Урумов. Една сутрин дойде развълнуван у дома ми и ми се оплака, че момичето отказало да се жени за него и че той щял да се самоубие. Допуснах, че сериозно е увлечен в това момиче и че е способен да посегне на живота си.

Често в разговорите ни казваше, че било добре да научи английски, за да превежда Шекспир... За да го отвлека и от хубавото момиче, и от самоубийството, предложих му да го изпратя в Лондон, за да учи английски. На което, разбира се, веднага се съгласи и забораваи съвсем хубавото момиче. И подир няколко дни го изпратих, снабден с необходимите средства и препоръки до легацията.

Малко по-късно брат ми Никола – в качеството си [на] министър на търговията, щеше да заминава за лондонското международно изложение, в което участваше и България. Поръчах му, като види Балабанов, да му даде някоя пара, защото сигурно е изхарчил парите, с които го бях снабдил.

– Ами аз не го познавам.

– Сигурно ще излезе да те посрещне заедно с пълномощния министър Цоков и чиновниците от легацията. Хвърли един поглед и веднага ще го познаеш. Той е къс, набит, небрежно облечен, без мустаци и брада и с доста червено лице.

При пристигането си в Лондон брат ми наистина е бил посрещнат от персонала на легацията, накрая на редицата на който се присламчил и Балабанов. По даденото му описание брат ми веднага го познал и след като поприказвал с Цоков и с някои от чиновниците, които лично познавал, отбил се веднага при него с думите:

– Здравсти, Балабане – като му подал ръката си.

Искал е да подчъртае пред легационния персонал, че му е близък, за да може, при нужда, да му бъде услужено.

Брат ми е бил придружаван при пристигането си в Лондон от своя личен приятел, голямия белгийски вестникар и приятел на България, Жорж Лоран⁵⁶, на когото представил Балабанов като български писател и поканил и него на следния ден на обяд в някой от голямите лондонски ресторанти. Кое, разбира се, Балабанов с удоволствие приел.

На следния ден преди обяд брат ми и Лоран посетили един от лондонските художествени музеи, където са били изненадани от заспалия на една от пейките Балабанов. Сбутал го брат ми да стане и го запитал защо е заспал пред най-хубавите картини в музея.

– Ами снощи няхах пари, за да се прибера в квартирата си и съм прекарал нощта из парковете, за да мога днес да бъда на обяда.

– Ами сливи ли имаше в устата си още вчера да ми кажеш, та да не ставаш за присмех пред хората? Павел ми поръча да ти дам някоя пара. На, вземи! – И му дал повечко.

Балабанов в Лондон съвсем забораваи момичето, за което щеше да се самоубива и още на втората седмица ми изпрати дълго писмо, в което ми описваше как се бил увлякъл по една гувернантка от австрийски произход. И до края на престоя

⁵⁶ За Жорж Лоран, белгийски журналист, политик и депутат вж. и **Силянов**, Христо. Освободителните борби на Македония. т. 2. София: Наука и изкуство, 1983, с. 29, 352.

си в Лондон всичките му дълги писма са пълни покрай другото с подробности за прелестите на Лия – това бе името на австрийското момиче, – за нейната интелигентност и за взаимното им увлечение.

Разбира се, че заедно с красивото момиче от София, покрай Лия, Балабанов заборава да изучава английския език, за да превежда Шекспир...

Аз съжалявам много, че пакетът с писмата на Балабанов от Лондон, с ония на Сим. Радев от Петербург, дълги и подробни, както и с няколко къси писма на Яворов и Елин Пелин от Нанси и Париж, след бомбардировките в София съм пренесъл на мината „Цар Асен“, където, въпреки всичките ми усилия, не можах да се намерят. Национализацията на мината ми бе станала на 10.X.[19]49 г. в мое отсъствие там. Въпреки молбата на Института за литература от 2.XI.[19]54 г. под № 5-Г-356 и нареждането на Министерството на тежката промишленост от 28.X.[19]54 г. под № 12 605, те не можах да се намерят, дирени в мое присъствие на самата мина. А писмата на Балабанов, и особно ония на Сим. Радев, съдържаха интересни данни, описания и бъдни планове, свързани с моето име.

Балабанов се върна най-после от Лондон като рядко щастлив годеник и аз обещах да му стана кум. От оная епоха е запазено едно мое писмо до жена ми в Париж с дата 26.IV.[1]907 г., което подчъртава моите близки и приятелски отношения и с Балабанов, и със Сим. Радев. В това си писмо между другото казвам:

Балабанов ми съобщава, че Лия⁵⁷ тръгнала била за София и че щял да ми обади подробностите за това. Ако положението му е такова, че трябва по-скоро да се венчее⁵⁸, венчей го ти или сама, или със Симон⁵⁹, или пък ако ти не можеш⁶⁰, нека го венчее Симон.

Преди да пристигне Лия от Лондон, аз бях уредил дома на младото семейство. Балабанов нае малка къща на ул. „Сан Стефано“ 23, в която наредихме всичката покъщнина – от чаената лъжичка до меката мебел в приемната му. Столове, бюро, маси, кресла, легла и килими купих на вехто от магазина на стария Голдщайн на пасаж „Св. Никола“, домакинската посъда – от магазина на Дим. х. Георгиев и Петър Казанджиев на бул. „Дондуков“, чаршафи, покривки, пердета, кърпи и одеяла – от магазина [на] Пипев на „Леге“, и постели, и възглавници – от един магазин за такива работи на „Солунска“.

Разбира се, че Балабанов бе в голям възторг от цялата тая работа, която ми костваше няколко хиляди лева. Аз обаче, за да не го унизя, никога не дадох да разбере нито жена ми, нито г-жа Балабанова, че сам Балабанов не бе похарчил нито стотинка за уредбата на жилището си. Нали щях да го венчавам? Всичко мина като кумов подарък за сватбата му.

(И на друг свой кумец накупих всичката покъщнина – поета и духовития човек Трифон Кунев, който на туй отгоре бе и наш съпартизанин. Той обаче не скри

⁵⁷ Годеницата му в Лондон. – Бел. П. Геннадиев.

⁵⁸ Предполагам, да не е забременяла годеницата. – Бел. П. Геннадиев.

⁵⁹ Радев. – Бел. П. Геннадиев.

⁶⁰ Тя самата бе бременна. – Бел. П. Геннадиев.

тая работа и разправил всичко на сестра си Гена, по-късно Милева. Тя преди няколко месеца ми разправи всичко, което аз бях почти забравил.)

*

През септември 1905 г. започнах списанието си „Художник“. Балабанов стана сътрудник още от първия му брой и продължи до средата на третата му годишнина. В първия брой на „Художник“ са дадени от него едно оригинално стихотворение от 8 реда – „Няма тъга“, и едно преведено Гьотево стихотворение пак от 8 реда – „Морска тишина“. С изключение на броеве 10–17 във всеки брой от останалите има [в]се по нящо от Балабанов. Те, почти всички – и оригиналните, и преводните работи, без изключение са дребни неща. Въпреки това обаче аз гледах на Балабановите работи да давам по-лично място и да ги украсявам с хубави винетки. Така напр[имер] за неговото оригинално малко стихотворение от 8 реда – „Що ме дремка навалило“, печатано на стр. 17 от брой 8 и 9 на „Художник“, аз му отделих цяла страница и го вмъкнах в една великолепна винетка-рамка, заета от немското списание Jugend, представляюща млад човек, седнал умислен на една пейка под вейките на плачуща върба.

През първата годишнина на „Художник“ не всички дадени от Балабанов работи обаче са печатани. Те всички минаваха в началото през моите и Величковите ръце, а после – само през моите. При отпечатването им неговите работи не носеха саморъчния му подпис като на утвърден вече поет или писател.

През втората година, по тяхно желание и с тяхно съгласие, поставих пред моето име на редактор на „Художник“ и имената на Радев и Балабанов. Те и двамата се ползваха с изключителното ми внимание и желях на всяка цена да ги изтъкна. Няма съмнение, че сътрудничеството и на двамата, а особено онова на Радев, бяха полезни за списанието ми. Желях на всяка цена обаче и списанието да бъде полезно и на двамата: на Балабанов – като на личен мой приятел и кумец, а на Радев – като на личен приятел и съпартизанин, чиито безспорни способности желях да бъдат изтъкнати. Те обаче и двамата никога не са се занимавали с редактирането на „Художник“. Тая работа върших сам аз в началото само с помощта на Величков, а после – вече винаги сам аз.

На стр. 249 от II издание в малък формат и без илюстрации на превода на „Фауст“ през 1927 г. между многото дръзки и неверни работи, Балабанов казва:

През лятото на 1905 г. Павел Генадиев ми каза да преведа „Фауст“. За да го дадем като безплатно приложение на единственото и досега у нас по изящество издавано от него и редактирано пак от него, от Сим. Радев и от мене списание „Художник“.

Най-напред, „Фауст“ не е издаден като приложение на сп. „Художник“, а като такова на година IV от „Библиотека“. Второ, аз не съм му казал през лятото на 1905 г. да преведе „Фауст“, а той ми предложи това през есента на 1905 г., обаче Балабанов казва това, за да изтъкне, че и той е редактор заедно със Сим. Радев на единственото и досега у нас по изящество, издавано от П. Генадиев и редактирано

пак от него списание „Художник“. Трябва да благодарим на Балабанов, че тук, покрай многото неверни работи, е казал и една напълно верна. Балабанов не ме е повишил като Радев в администратор на „Художник“!...

*

На Балабанов, както видяхме, бях направил и много парични услуги, които надминаваха много пъти хонорара му за „Фауст“. Поставено името му като един от редакторите на „Художник“, подсящан и от мене, той през II годишнина на списанието даде много повече работи, отколкото през първата. За да се издължи поне отчасти, той много работи обещавахе да извърши. И най-после, в края на V годишнина, в книга X от „Библиотека“, даде превода на „Федон“ от Платон и „Празникът в Солхауг“ от Ибсен, обещавахи много пъти заедно с други работи още от началото на годишнината.

Казах вече защо са махнати през III годишнина на „Художник“ моето име и онова на Балабанов като редактори. Въпреки това обаче, макар и зле оскърбен, Балабанов пак даде някои свои работи в броеве 1 и 2, 3 и 4 на год. III от „Художник“. Докато през първата годишнина на „Художник“ той е дал 19 дребни работи от 164 реда оригинални и преводни стихове и 11¼ стр[аници] оригинална и преводна проза, през II той дава 20 много по-едри работи – 390 реда оригинални и преводни стихове, и 29 страници оригинална и преводна проза, а през III годишнина – само четири оригинални и преводни работи, без никакви стихове, които заемат само 7½ страници.

Балабанов бе напълно прав да се сърди.

*

Балабанов бе искрено привързан към мене, моето семейство и списанията ми. Той още по-искрено се радваше на тяхния успех, но изглежда не можеше да даде повече от онова, което даде. Обаче помагаше в друго отношение.

Един от моите недостатъци беше, че не владеех нито един от западните езици свестно. А за моята работа то бе крайно необходимо. Аз бях в постоянен досег със Запада. Трябваше да кореспондирам на френски, немски и италиански. През първите години от изданието на „Библиотека“ писмата ми за странство, френските, давах да ми превежда брат ми Михаил, а италианските – моят постоянен и усърден сътрудник преводач Коста Мутафов. При започването на „Художник“ трябваше да кореспондирам с Прага, Виена, Берлин и Мюнхен на немски. В тая работа на първо време ми услужваше Балабанов. По-нататък цялата си кореспонденция обърнах само на френски и я вършеше брат ми Михаил. Винаги обаче, когато получавах немско писмо или трябваше да проверя нещо в някое немско списание или книга, Балабанов бе в услугите ми.

При първото ми заминаване в странство – до Виена, Балабанов ми приготви един поменик от най-обикновените и употребими фрази на немски, за да мога да се справям, където хората не знаеха френски.

През коледната ваканция на 1905 г. трябваше да замина за Виена и Прага, за

да поръчам 4 цветни картини за безплатни премии на „Художник“. В тая работа ме придружи, разбира се, на моя сметка, и Балабанов. Пътешествието ни бе интересно. Неговите чудатости в трена, по хотели и гостилници – още по-интересни. Но няма съмнение, че без неговия немски език аз мъчно бих се справил сам.

Към всичките си работи той бе крайно небрежен. Освен в случаите, когато бе лично заинтересован. С усвояния си начин да мълчи там, където личните му интереси изискват това, той използваше услугите на всички. Демократ⁶¹, чрез моите услуги той бе назначен за драматург в Народния театър. През 1913 г. той е един от пратениците на Външното министерство в странство, заедно с десетина други професори, вестникари и дипломати от разни партии, да работят в полза на онещастливена България. Няма случай, в който да е могло да се пътува в странство за сметка на държавата и Балабанов да не се е вреждал. След спирането на моите списания Балабанов, поради своето сътрудничество и „редакторство“ в две от тях, намери много отворени врати, през които мина. Та, най-после и вратата на българския дворец.

Може ли някой да се похвали, че някога е бил почерпен от Балабанов поне с чаша бира? Може ли да се посочи някоя обществена гощавка, в която Балабанов да не се е наредил?

Балабанов на 1934 г. празнува някакъв свой юбилей. Аз, който бях направил най-голямите услуги на Балабанов, не бях поканен нито да присъствам на юбилея му, нито да напиша нещо в юбилейния му сборник. Защо? Няма го Балабанов да ни каже самата истина. Можем обаче да се досетим. В тоя юбилей се говорят явно неверни работи, внушени сигурно от самия Балабанов, в тоя юбилеен сборник се пишат хвалебствия, не почиващи на истината. Там няма работа оня, който най-добре познава Балабанов и който знае самата истина...

Някои казват, мислят и вярват, че Балабанов владее с съвършенство няколко езика. Възможно е, но аз имам основания да не вярвам това. Вероятно е да е владял добре немския език. Но за останалите е много съмнително. Да кажеш на чужди език няколко думи, да преведеш от него нящо нескопосно, може да го направи всеки, който горе-долу знае езика. Но да владееш един език със съвършенство е една крайно трудна работа, за която се изискват труд и усилия, на които не бе способен Балабанов. С положителност мога да кажа, че той и българския език не владееше със съвършенство.

Когато Балабанов преведе „Фауст“ и сравних превода му с руския, аз му казах, че не съм доволен от него, но не ми бе възможно да го не напечатам. Когато преди няколко години изработвах своята библиография и трябваше да събера всичките си работи, включително и оригиналните, и преводните си на разни стихотворения, попаднах на едно Гьотево стихотворение от „Фауст“, дадено във великолепния труд на Белински, поместен в книга I от год. III на „Библиотека“ – „Изкуство. Творчество. Талант. Гений. Бездарни писатели“. Полюбопитствах да сравня моя превод от руски с оня на Балабанов от немски. Давам и двата по-доле, за да може всеки да направи заключението си.

⁶¹ Има се предвид Демократическата партия.

Ето моя превод, даден на стр. 23 от книга I, година III на „Библиотека“:

*Всевишният дух! О, всичко, всичко ти ми даде
от туй, що аз молих те, що създаде:
не току-тъй аз виждах твоя лик
да пламеней, да тъне във светлик.
Природата ми даде, кат царство да владее;
ти на душа ми даде, вля във нея
дар – да я сящам, сила за дивно наслаждене.
Друг, вместо мен, едва пълзи по нея
със ледения взор на удивлене.
Но мога аз във нейни тайнствени гърди
да вникна кат на сърце другарско в дълбини.*

Ето и Балабановия превод, стр. 171 и 172, от моето издание на „Фауст“:

*Възвишен дух, ти даде, даде всичко,
каквото исках, не напразно ти
лице си в огън ми показаш;
за царство дивната природа даде мен
и сила да се наслаждавам. Не
ме остави в залиси студени само,
ти позволи в дълбоки й гърди,
като в сърцето на приятел да надзърна.*

Когато стигнах до книга X от год. V на „Библиотека“ с Балабановия превод на Ибсеновата драма „Празникът в Солхауг“, спомних си, че при едно издание на превода на същата драма от 1899 г., издателят й Хр. Галунски, в Пловдив ме бе помолил да стъкмя от буквалния превод няколко стихотворения в нея. (В тая драма сам аз съм играл в Пловдив на 1900 г. главната роля на Худмунд Алфонс и съм пял на сцената с китара в ръка две песни, чиято мелодия бе също моя, а хорът на Пловдивското певческо др[уже]ство, под диригентството на Ангел Букорещлиев⁶², пях зад сцената други няколко песни, чиито преведени стихове бяха мои, а мелодиите – заети от другаде.) И поисках да сравня моя превод само на тия две песни с оня на Балабанов от превода му в книга X на год. V от „Библиотека“. Давам и двата превода по-доле.

⁶² Ангел Букорещлиев (1879, Плевня, Гърция–1950, Пловдив) – български общественик, композитор, хоров и оркестров диригент и фолклорист, един от пионерите на българската професионална музика, записал над 2500 народни песни от Родопите, Средногорието и Македония. В 1896 г. основава Пловдивското певческо дружество и го ръководи над 50 години.

Моят превод от 1899 г., стр. 22:

*Сърце ми се измъчи по родината мила,
копня, безкрайно страда по първата любов,
но радост и блаженство със по-голяма сила
върнаха се със сяйни лъчи, със блясък нов.
Кат ярките звездици мен мило се усмихва
девойкината кротка и трепетна душа;
и завистна русалка от ревност се прониква,
но злобата ѝ страшна във миг ще задуша.
О, чувай ти, русалке, ни твойта дивна хубост,
ни ревността ти ядна, ни твоят поглед
не могат раздели мен от тъзи, що до лудост
аз любя, обожавам и любя ме без страх.*

Ето и превода на Балабанов в книга X, година V от „Библиотека“:

*Преплувах през морето
в далечната земя –
когато се завърнах,
залюбих хубава мома.
А старата русалка
на мен се разгневи:
във черква мойта мила
с мен да не се яви.
Но слушай, господарке,
недей да се гневиш.
Сърцата, що се любят,
не ще ги разделиш.*

Ето моя превод на втората песен, стр. 26:

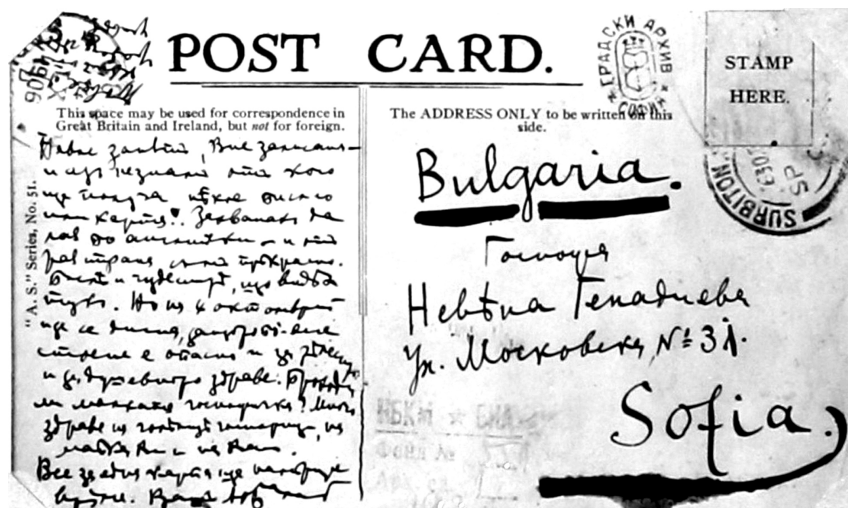
*Замислен аз се лутах в полята и горите,
в гърди с ужасна мъка, със сълзи на очите;
а птичките в шумака подскачаха със радост
и в хор ми свойта песен чурликаха със сладост:
„Послушай как в сърца ни прониква любов ярка
и дълго, през години, кат дъб расте, заяква
и храни се със песни, с мечти и със страдане,
със блянове, с безумни надежди и съмнение.
И ненадейно, мигом, кат роза разцъфтява
и с корени дълбоки сърца ни завладява.*

А ето и Балабановия превод:

Аз скитам се в забрава
и буйната дъбрава;
и птичките чурликат
лукаво звънка песня:
сърца ни първи бликат
от тъз любов несвестна,
кат дъб расте в сърца ни,
от блянове се храни,
от песни и от грижи. –
В несетен час изникне
и корени задвижи,
дълбоко в нас проникне.

Балабанов почти във всичките си работи бе небрежен. Той не бе свикнал на системен и сериозен труд. А бе, безспорно, даровит човек. Благодарение на голямия си недостатък да бъде повърхностен и се влияе от случайните нужди, а не от съзнанието за дълг, той не остави след себе си сериозни чисто научни и литературни работи. А би могъл. Без моята възискателност той надали някога би седнал да преведе „Фауст“, Платоновия „Федон“ и Ибсеновия „Празник в Солхауг“.

Като съпруг, в семейството си, той се оказа лош и повърхностен. Скоро заборава своята Лия, която се оказа една добра и сериозна съпруга, и майка и благодарение на която той се нящо остави зад себе си.⁶³

Пощенската картичка на Балабанов до Невена Генадиева

⁶³ Лия ражда две дъщери на Балабанов – Бистра и Лили. Като поотрастват, Балабанов напуска дома си и до края на живота си живее отделно.

От Балабанов са запазени у мене само една отворена карта до жена ми и един негов портрет заедно с годеницата му, в който той е даден, чрез старателни ретушировки на фотографа, като порядъчно красив мъж. Отворената му карта вероятно е пратена от Лондон и има следното съдържание:

Павле занят⁶⁴, вие заета и аз не знам от кого да получа някое писмо или карта. Захвапах да лая по английски и от тая страна съм прекрасно. После – чудесните, що видях тук. Но на 4 октомври ще се дигна, защото повече стоене е опасно и за телесното, и за духовното здраве. Проходи ли малката госпожица? Много здраве на голямите госпожици, на майка ви и на вас.

Все за една карта ще намерите време.

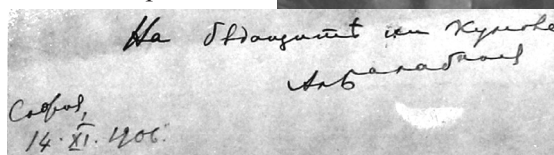
Ваш Ал. Балабанов

На горния край на картата добавил:

Това е един кът от градеца, гдето живея.

От печатите не личи точно от коя дата е писмото му. Чете се само Surbiton⁶⁵, вероятно името на градчето, в което е живеел.⁶⁶

Снимката на Балабанов с годеницата му Лия и текстът на гърба ѝ

Фотографията му носи надписа:

На бъдащите ни кумове.

София

14.XI.1906 г.

Ал. Балабанов

И картата, и фотографията са запазени в Държ. истор. архив, фонд 140. Тук⁶⁷, накрая, прилагам префотографии.⁶⁸

⁶⁴ Занял (рус.) – зает.

⁶⁵ От 1965 г. градчето е присъединено към Лондон.

⁶⁶ Виж Документи, буква Д, точка 18. – Бел. П. Геннадиев.

⁶⁷ В ръкописа, който се съхранява в БИА–НБКМ и откъдето ги публикуваме тук.

⁶⁸ Виж Документи, буква Д, точки 19 и 20.

*

До 1932 г. моите отношения с Балабанов са били винаги сърдечни. След това почти безразлични. Една от най-приятните гостенки на жена ми бе неговата Лия и двете ѝ деца. Синовете и дъщерите ми са запазили най-добрите спомени и за него, и особено за жена му и децата му.

По това време аз бях в пълна немотия. Къщата ми в София бе продадена за фиктивни задължения и аз се бях преселил под наем на ул. „Иван Асен“, близо до собственото жилище на Балабанов. И често се срящахме в трамвай № 4. Работите ми на мината бяха също разстроени. Жена ми, поради многото тревоги, бе тежко заболяла от сърце. Един ден, при извънредно голяма нужда, реших се и писах едно писмо на Балабанов, с което го помолих от камък, от дърво, да ми услужи с 500 лв. в заем. Балабанов, лишен вероятно от чувството за човещина и признателност, не ми дори отговори... Няколко месеца по-късно жена ми се помина. При нейното погребение, минавайки опелото покрай Руската легация⁶⁹, Балабанов случайно минавал през „Московска“ и забелязал цялата ми челяд да върви след погребалната колесница. И разбрал, че се е поминала жена ми и неговата кума. Тогава вероятно почувства за миг грешката си и грабна да ми целува ръката за прошка.

Това е единствената човещина, която Балабанов прояви спрямо мене.

Въпреки всичко аз не му се сърдя.

Попаднала ми [бе] в ръцете през 1952 г. една фотография на българските пратеници през 1913 г. в странство, в чиято среда бе и той. Няколко пъти, случайно срещнал Балабанов по трамваите, се помолих или сам той дойде у дома ми, или аз да отида у него – не живееше вече с жена си, за да ми каже, ако може да си спомни, имената на няколко от лицата във фотографията. Макар да обещавахе, той никога не дойде у дома ми, нито ми даде адреса си...

Едва през 1953 г., след като бях прочел дивотиите и явните лъжи, които бе писал във II издание на „Фауст“ от 1927 г., срещнах го случайно около Народната библиотека, приказвайки сам аз с г[-н] Пенаков⁷⁰. Тогава го понаругах здраво за тая работа. И след това никога вече не го видях, освен на погребението му.

Аз за Балабанов навремето направих всичко, което ми бе по силите. За голямо съжаление той никога не прояви спрямо мене благодарността, която ми дължеше, а си е приписвал пред хората качества и дела, които му са били чужди.

Аз само мога да съжалявам за това.

*

Нека приключи тая глава.

1. Балабанов не е сътрудничил с нищо през трите първи годишнини на „Библиотека“, както твърди Боров.

⁶⁹ Сега Московски културно-делови център „Дом на Москва в София“.

⁷⁰ Иван Пенаков (1883, Кюстенджа, Румъния–1971, София) – български адвокат, историк, общественик, потомък по майчина линия на Г. С. Раковски. Подготвя и издава книги и брошури, посветени на каузата на поробените българи в Добруджа.

2. В края на IV годишнина на „Библиотека“, м. юни 1906 г., той даде, с големи усилия от моя страна, превода на „Фауст“, а в края на V годишнина, м. юни 1907 г., преводите на Платоновия „Федон“ и на Ибсеновия „Празникът в Солхауг“.

3. В „Художествен преглед“ през III годишнина на „Библиотека“, макар да го бях назначил за редактор на подотделите „Белетристика“ и „Наука“, не е написал нито един ред. Коего ме принуди в книга V от III годишнина на „Библиотека“ да махна името му като редактор на тия подотдели, заедно с имената на тримата му други съредактори.

4. През първата годишнина на „Художник“, при първоначалното редакторство на Величков и след това при моето стопанисване и уреждане на списанието, Балабанов е един от най-редовните сътрудници на „Художник“. За да го изтъкна като даровит човек и го направя популярен и с авторитет, през II годишнина поставих и неговото име като редактор, заедно с моето и онова – на Радев. Но никога всъщност не се е занимавал с редактирането на списанието. Въпреки своите дарби, поради своята пръснатост и непостоянство и главно поради своята неопитност, той не бе годен за тая деликатна и отговорна работа. Няма съмнение, че му липсваха и най-елементарните технически познания, без които е невъзможно да се редактира и издава едно художествено списание.

През III годишнина на „Художник“ е махнато името му на редактор по изричното настояване на Сим. Радев. За да омекотя тая неприятност, аз магнах и своето име.

5. Махването името на Ал. Балабанов от кориците на „Художник“ става през лятото на 1907 г., когато Балабанов не е могъл да бъде още редактор на демократическия в. „Време“, както ни казва Сим. Радев.

6. И трите превода – на „Фауст“, „Федон“ и „Празникът в Солхауг“, са много скъпо заплатени на Балабанов, както и оригиналните и преводните му работи, дадени в трите годишнини на „Художник“.

7. Галените деца на „Художник“ бяха Ал. Балабанов, Сим. Радев и Трифон Кунев. В това отношение на първо място стои Сим. Радев. А Балабанов се е ползвал с много от услугите ми и е бил редовен мой сътрапезник почти цяли две години.

Това е самата истина.

*

Балабанов е роден в патриотичния македонски град Щип. По баща – арменец, по майка – българин. Вероятно затова животът му е изпълнен с много арменщини.

(Казаха ми, че имало много интересни и отвратително срамни неща в изнудените от него писма на разни студентки, които имал безсрамието да продаде на Соф[ийския] градски архив.⁷¹ Не съм пожелал да ги прочета. Дано не е верно това, което ми се каза от много сериозен човек.)

⁷¹ Вж. Фонд 100к – Александър Балабанов, ЦДА. Голям е масивът от писма, разменени между Ал. Балабанов и писателката Яна Язова.

VI. Симеон Радев

Нека започна с малко комичната страна от познанството ми с тоя безспорно даровит човек.

Можете ли да си представите Симеон Радев, със своя сипкав глас и със съмнителните си музикални дарования, да пее? А между това, през 1895 г., той, като султански стипендиант в Галатасарайския лицей⁷² в Цариград, е пял в набързо основания от мене там хор при екзархийския параклис на квартала „Пера“. Хорът бе съставен от десетина ученици българи при султанския лицей и от някои от помладите чиновници при Екзархията.

Та, Радев познавам още като ученик в лицей през 1895 г. – преди повече от 60 години. Тогава той бе едно 15–16-годишно момче, заплеснато и унесено в четенето на някоя книга, и един от най-редовните посетители и читатели в екзархийската библиотека.

След завършване на лицей в Цариград, Радев се бе преселил в София. Както в Цариград, така и в София, той имаше за свой настойник един духовит човек от Костурско, който минаваше за голям македонски деятел и който завърши кариерата си като човек на Двореца на Фердинанд – Димитър Ляпов⁷³. Ляпов бе радославист. През режима на [Васил] Радославов на 1899 и 1900 г. той бе личен секретар на Радославов. Циничен, дори развратен, той инак бе духовит човек и умееше да вербува и организира анархистичните елементи на македонската организация. Нямаше никакво определено занятие, не работеше никога нищо, а живееше...

Вероятно под покровителството на своя настойник Ляпов, Радев за пръв път започна да пише в органа на Либералната партия⁷⁴ „Народни права“. Спомням си една негова статия по монетния въпрос, в която Радев бе вложил неподозирани познания и умение на писане по тоя малко познат тогава въпрос.

Следва

⁷² Вж. **Радев**, Симеон. Ранни спомени. [онлайн]. [прегледан 20.04.2017]. <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=101&WorkID=2395&Level=3>

⁷³ Димитър Николов Ляпов (1870, с. Бобища, Костурско–19.02.1941, София) – български революционер и публицист, деец на Вътрешната македоно-одринска революционна организация и на Върховния македоно-одрински комитет. Заедно с Борис Сарафов участва в заговора за убийството на султан Абдул Хамид II, организиран от арменския революционен комитет в Женева (1905). През Балканската война Ляпов се включва Македоно-одринското опълчение, в четата на Георги Занков, която действа в Разлог и освобождава Мехомия и Сяр.

⁷⁴ Либералната партия (радослависти) съществува от средата на 1880 до 1920 г. Тя е основната партия в коалицията, управлявала България през Първата световна война.